

TARTU ÜLIKOOL

ÕIGUSTEADUSKOND

Avaliku õiguse instituut

Mare Nappir

KANNATANU OSALEMINE KRIMINAALMENETLUSES

Magistritöö

Juhendaja: professor Jüri Saar

Tallinn 2013

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Kannatanu õigus osaleda kriminaalmenetluses	6
1.1. Kannatanu positsioon kriminaalmenetluses.....	6
1.2. Kannatanu dualistlik käsitus KrMS-s	12
1.2.1. Tsiviilnõude funktsioon.....	15
1.2.2. Kannatanu ja kahju mõiste	18
1.3. Menetluslikud garantiid EIK kontekstis	25
2. Kannatanu õiguste tagamine kriminaalmenetluses.....	32
2.1. Kohtueelne menetlus ja menetleja selgituskohustus.....	32
2.1.1. Kriminaalmenetluse alustamine ja alustamata jätmine	32
2.1.2. Menetleja selgituskohustus.....	38
2.2. Eeluurimiskohtuniku roll kannatanu õiguste tagamisel.....	42
2.3. Tsiviilnõude lahendamine kohtumenetluses	43
2.4. Kannatanu õigused tulenevalt menetlusliigist	47
2.4.1. Kannatanu kaasamine lepitusmenetlusse.....	47
2.4.2. Kannatanu õigused lihtmenetlustes	49
2.5. Kannatanu tsiviilõiguste kaitse	52
Kokkuvõte.....	57
Victim's participation in criminal proceedings	61
Kasutatud kirjandus	65
Kasutatud õigusaktid	68
Kasutatud Eesti kohtute lahendid	68
Kasutatud Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid.....	69

Sissejuhatus

Viimasel kümnendil on arutelu kannatanu õigustest kriminaalmenetlusõiguses olnud aktuaalne. Kui klassikalises võistlevas menetluses on vastamisi süüdistatav ja prokurör ning kriminaalmenetluse eesmärk on süüküsimuse lahendamine, tagades seejuures süüdistatavale piisavad kaitsemeetmed. Siis kriminaalmenetlusõigus on Euroopa Liidus (EL) arenenud viisil, kus kriminaalmenetluses soovitakse aktiivselt osalemas näha ka kannatanut.¹ Eesti, sarnaselt enamike EL-i riikidega, annab kannatanule õiguse esitada kriminaalmenetluses tsiviilnõudeid kuriteoga tekitatud kahju hüvitamiseks. Justiitsministeeriumi 2012 aasta uuringust selgub, et paljudel juhtudel kannatanu ei ole teadlik oma õigustest kriminaalmenetluses, sealhulgas võimalusest, saada hüvitatud kuriteoga tekitatud kahju.² Kannatanu õiguste kasutamist pärsib ka asjaolu, et kahju hüvitamist reguleerivad norme kriminaalmenetluse seadustikus³ (edaspidi KrMS) ei leidu. Ühelt poolt on kannatanule seadusega antud õigus taotleda kuriteoga tekitatud kahju hüvitamist kriminaalmenetluses, teiselt poolt, kui seadus selle võimaluse annab, peab olema tagatud aus ja õiglane menetlus. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni⁴ (edaspidi EIÕK) artiklitest 6 ja 13 tulenevalt peab riik tagama, et menetlus, mille tulemusena otsustatakse isiku tsiviilõiguslike õiguste ja kohustuste üle, oleks aus ja õiglane.

KrMS-i muudatustega, mis jõustusid 01.09.2011. aastal, lisati oluliselt kannatanu õigusi teenivaid sätteid. Seaduse muudatusega täiendati KrMS § 339 lg 1 punktiga 12, mille kohaselt on kriminaalmenetluse olulise rikkumisega juhud, kui kohtulikult arutamisel rikutakse ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõtet. See kohtulahendi tühistamise alus peab tagama selle, et kannatanu tsiviilnõuded oleksid kaitstud ka kriminaalmenetluses.

Teema aktuaalsusele on tähelepanu juhtinud Riigikohtu esimees Märt Rask juba 2008 aasta kevadistungjärgul Riigikogule kohtukorralduse, õigusemõistmise ja seda seaduste ühetaolise kohaldamise kohta antud ülevaates. Tõdedes, et kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise instituut kriminaalmenetluses on hagi lahendamisel komistuskiviks just seaduslikkuse ja põhjendatuse

---

¹ Direktiivi eelnõu 18.5.2011, KOM (2011) 275 lõplik ettepanek, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/justice/policies/criminal/victims/docs/com_2011_275_en.pdf (03.03.2013).

² Kannatanud ja tunnistajad süüteo menetluses. Justiitsministeeriumi uuring, 2012, lk 24. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=56671/Kannatanud+ja+tunnistajad+s%FC%FCteomenetluses.pdf>, (03.03.2013).

³ Kriminaalmenetluse seadustik. -RT I 2003, 27, 166...RT I, 16.04.2013, 3.

⁴ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. -RT II 1996, 11/12, 34.

seisukohast ega vasta kehtiva tsiviilkohtumenetlusõiguse üldistele põhimõtetele.⁵ Kannatanu selline aktiivne menetluses osalemine tekitab kriminaalmenetluses kahetise olukorra, kuna kriminaalasja lahendav kohus peab peale süükküsimuse lahendamist lahendama ka tsiviilkküsimuse.

Teema aktuaalsele on täiendavalt juhtinud tähelepanu Riigikohtu kriminaalkolleegiumi nõunik J. Sarv on oma 2009 aasta ettekandes „Tsiviilhagi menetlemine kriminaalmenetluses-aeg tsiviliseeruda,“ öeldes: “Kannatanu tsiviilhagi menetlemine on üks Eesti praeguse kriminaalkohtupidamise suurtest murelastest. Seda väidet kinnitab ka kõnealust teemat puudutavate uuemate Riigikohtu lahendite suur hulk. Võiks isegi öelda, et viimasel kolmel aastal on Riigikohtu praktikas toimunud paradigmapuhutus, mis on oluliselt muutnud või muutmas levinud arusaama, justkui oleks tsiviilhagi lahendamine kriminaalmenetluses võrdlemisi tähtsusetu kõrvalülesanne.”⁶

Käesolev töö pöörab tähelepanu kannatanu kriminaalmenetluses osalemise võimalustele. Töö eesmärgiks on läbi õigusnormide ja kohtupraktika analüüsi selgitada välja, kas olemasolev KrMS-i regulatsioon on piisav avamaks kannatanule seadusega antud õiguste, eelkõige õigust esitada tsiviilhagi kuriteoga tekitatud kahju hüvitamiseks, toimimist nii nagu see on seadusandja poolt eeldatud. Seejuures uurides kuidas ja mil viisil on kannatanu õigused kriminaalmenetluses tagatud. Autor soovib leida täiendavalt vastust küsimusele millist kahju ning milliste eelduste olemasolul kannatanu kriminaalmenetluses nõuda võib. Teema valikul sai kaalukaks argumendiks kohtute erinev praktika kannatanu õigustega seotud vaidlustes.

Töös on kaks peatükki. Enne kui saab minna kannatanu õiguste tagamise juurde tuleb uurida, milline on kannatanu positsioon kriminaalmenetluses. Esimeses peatükis tuleb vaatluse alla kannatanu positsioon ja kannatanu dualistlik käsitus KrMS-s. Järgnevalt selgitatakse välja, mis on tsiviilhagi funktsioon ning keda saab mõista kannatanuna, kellel on õigus taotleda kuriteoga tekitatud kahju hüvitamist. Eeltoodut arvestades on oluline uurida Euroopa Inimõiguste Kohtu seisukohti kannatanu õigustega seotud vaidlustes.

---

⁵ Riigikohtu esimehe ettekanne Riigikogu 2008. aasta kevadistungjärgul. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/729/Ettekanne_RK08_Mart_Rask.pdf (15.09.2012)

⁶ J. Sarv. Tsiviilhagi menetlemine kriminaalmenetluses-aeg tsiviliseeruda. Kohtute aastaraamat 2009. (edaspidi tekstis osundatud: J. Sarv 2009), Tallinn, 2010, lk 118. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/998/Kohtute_aastaraamat_2009.pdf.(15.09.2012)

Teises peatükis tuleb vaatluse alla kriminaalmenetluse alustamisega seotud probleemid, milline roll on eeluurimiskohtunikul ja kohtueelse menetleja selgituskohustusel kannatanu õiguste tagamisel, käsitledes tsiviilhagi lahendamise probleemkohti. Seejärel tuleb vaatluse alla kuidas on kannatanu õigused tagatud lepitus- ja lihtmenetlustes, käsitledes lõpetuseks kannatanu tsiviilõiguste kaitse problemaatikat.

Töö kirjutamisel olid peamiste allikadena kasutatud erinevates õigusajakirjades ilmunud artiklid, teemakohased normatiivmaterjalid ning kohtupraktika. Uurimise meetodina on autor kasutanud võrdlevat ja analüütilist meetodit.

Allikana on siinjuures oluline märkida Tambet Tampuu poolt 1996. aastal avaldatud teost „Tsiviilhagi kriminaalmenetluses.“⁷ Samuti on kahju hüvitamise teemal õiguslaseid artikleid avaldanud Juhan Sarv⁸ ja seda ka vastvalminud kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaandes (edaspidi tekstis Kommenteeritud väljaanne).⁹

---

⁷ T. Tampuu. Tsiviilhagi kriminaalmenetluses, Juridica 1996/ I.

⁸ J. Sarv. Haginõuded kriminaalmenetluses, Juridica 2011/V.

⁹ E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne, Tallinn: Juura 2012.

1. Kannatanu õigus osaleda kriminaalmenetluses

1.1. Kannatanu positsioon kriminaalmenetluses

Kriminaalmenetlusõiguses eristatakse valdavalt kahte suuremat mudelit, kontinentaal-Euroopa ja anglo-Ameerika süsteemi. Mudelite eripärast tulenevalt on ka Euroopa Liidu liikmesriikides kannatanu huvide kaitsmisesse kriminaalmenetluses mõnevõrra erinevalt suhtud. Viimastel aastatel on kriminaalmenetlusõigus arenenud viisil, mis on kaasa toonud mudelite omavahelise põimumise ja piiride hägususe. Esimest mudelit iseloomustab inkvisitsioon, sealhulgas eeluurimiskohtuniku suurem roll kriminaalmenetluses ja kannatanu kuriteo tagajärjel tekkinud kahju hüvitamiseks esitatav tsiviilnõue. Eelmärgitud tähendab, et kui prokurör kriminaalmenetlust alustab võib kannatanu oma tsiviilnõudega menetlusega liituda. Kui prokurör kriminaalmenetlust ei alusta, saab kannatanu esitada tsiviilnõude koos süüdistuse esitamisega. Mitmetes riikides, erinevalt Eestist, on kannatanul õigus alustada kergemates kuritegudes erasüüdistusmenetlust, näiteks Itaalias ja Prantsusmaal.¹⁰ Samas ei ole Euroopa Liidu riikide vahel väljakujunenud ühtset kriminaalmenetluse mudelit. Vastupidiselt, märgata võib põhimõttelisi erinevusi. Näiteks Saksamaa, kontinentaal-Euroopa kriminaalmenetlusõigus on oluliselt erinev Inglismaa *common law* õigusruumi kuuluvast võistlevuse põhimõttel baseeruvatest reeglitest. Klassikaliselt on võistlevas kriminaalmenetluses vastamisi süüdistatav ja prokurör kui süüdistaja ning kitsalt vaadatuna saab kriminaalmenetlust pidada süüdistatava õiguste kaitse tagamise vahendiks. Siis mõlema menetluspoole õigusi ja kaitsemeetmeid arvestades, saab üldjuhul väita, et ainuüksi süüdistatava õigusi suurendades menetluspoolte tasakaal ei muutu. Kannatanu kaasamisel menetlusse võib aga muutuda klassikaline kahepoolne menetluslik tasakaal.¹¹

Eesti kriminaalmenetlusõiguses on kehtestatud võistlevuse põhimõte, mille kohaselt täidavad süüdistus- ja kaitsefunktsioone ning kriminaalasja lahendamise funktsioone eri menetlussubjektid (KrMS § 14 lg 1). Samas lasub prokuröril kohustus tuvastada süüdistava suhtes nii süüdistavad kui õigustavad tõendid. Inkvisitsioonilises menetlusmudelis on süüdistuse ja kaitse võrdsustamine problemaatiline, kuna süüdistus peab toimima objektiivse astmena. Süüdistatav võib kaitsta end subjektiivsest huvist lähtuvalt.¹²

---

¹⁰ J. Pradel. Mõned tähelepanekud Eesti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu kohta. *Juridica* 2000/ IX, lk 564.

¹¹ M. Heger. Võistlevad ja inkvisitsioonilised elemendid Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalmenetluse seadustikes – väljakutse kriminaalmenetlusõiguse euroopastumise jaoks. *Juridica* 2013/ I, lk 44.

¹² Samas, lk 46.

KrMS-i (jõustunud 01.09.2011) seletuskirjas nenditakse, et Eestis ei ole kasutusel puhtakujulist kriminaalmenetlusõiguse mudelit, vaid kriminaalmenetluses osalevate poolte omavahelise tasakaalu otsimisel on kasutusele võetud mõlemast mudelist elemente. Kuid nenditakse, et [...] segatud kontinentaalse-võistleva süsteemi üks suuri sisemisi riske on see, et kas kõik (sh poolte õigused) on omavahel tasakaalus. Seejuures soovitakse arvestada kannatanuga, suurendades kannatanu aktiivset rolli nii kokkuleppemenetluses kui ka üldmenetluses.¹³ Eestis on kannatanu kriminaalmenetlusesse kaasatud menetlusosalisena (KrMS § 16 lg 2) ja kohtumenetluse poolena (KrMS § 17 lg 1). Samas kannatanu menetlusesse kaasamine subjektina eeldab kannatanule tema õiguste tutvustamist ja tagamist.

Põhjendatud on küsimus, millises ulatuses eeldab kriminaalmenetlus kannatanu õiguste tagamist. Anrew Sanders on seisukohal, et küsimuse käsitlemine on põhjendatud nn vabadusperspektiivist lähtuvalt. Oluline on ühtviisi nii süüdistatavate kui kannatanute vabaduste suurendamise suunas püüelda. Kannatanu õigust nn vabadusõigust saab laiendada piirini, mil see hakkab süüdistatava õigusi piirama.¹⁴ Dionysios Spinellis on seda siiski liiga must-valgeks lähenemiseks pidanud. Kogemused näitavad, et kannatanu positsiooni tugevdamine praktikas muudab prokuröri suhtumist objektiivsemaks.¹⁵ Nii näiteks on prokuröri poolt opurtuniteediprintsiibi rakendamisel üheks oluliseks aspektiks peetud just kannatanu huvide suuremat kaitset.¹⁶ Martin Heger on seisukohal, et kannatanu menetlussubjektina kaasamine ja õiguste tugevdamine on problemaatiline eelkõige siis, kui seetõttu muutub raskemaks juhtunu asjaolude väljaselgitamine.¹⁷

Järgest olulisemat kaalu on omandamas argument, et kannatanut tuleb kohelda kriminaalmenetluse raames üksikisiku väärikust austavalt, mida tohib riivata seaduses ettenähtud juhtudel. Tähtsustunud on kannatanu kui indiviidi väärtustamine ja ohvri positsioon seatakse sõltuvusse tema kahju tunnistamisest.¹⁸ Enamikes Euroopa riikides on kannatanul võimalus esitada tsiviilnõue kriminaalmenetluse raames. Andrew Ashworth on arvamisel, et

---

¹³ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (edaspidi SE 599.), lk 7. Arvutivõrgus: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=003674541&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11>, (15.04.2013).

¹⁴ A. Sanders Ein faires Verfahren für den Beschuldigten. Strafjustiz im Spannungsfeld von Effizienz und Fairness. Konvergente und divergente Entwicklungen im Strafprozessrecht. Berlin: Duncker & Humblot, 2004, lk 209 (viidatud: Kergandberg 2008, lk 255).

¹⁵ R. Bahrenberg. Diskussionbericht über die III Arbeitssitzung. Strafjustiz im Spannungsfeld von Effizienz und Fairness. Konvergente und divergente Entwicklungen im Strafprozessrecht. Berlin. 2004, lk 279 (viidatud: Kergandberg 2008, lk 255).

¹⁶ E. Kergandberg. Kokkulepluse Saksa ja Eesti kriminaalhoolekandes. Juridica 1997/VIII, lk-d 386-399.

¹⁷ M. Heger (viide 11), lk 46.

¹⁸ J. Saar. Õiguskultuur ja kuritegevuse kontroll. Juridica 2013 /1, lk-d 59-64.

võimalus anda kannatanule tema kahjude hüvitamist taotlema kriminaalmenetluse raames on lähtunud praktilistest kaalutlustest ja kannatanu arvamus ei ole määrav karistuse mõistmisel. Vastupidiselt on restoratiivõiguses, mille eesmärk on saavutada rahu kannatanu ja kurjategija leppimise teel, kus kannatanul on oluline roll.¹⁹

Kannatanu huvide kaitsmisele on tähelepanu juhitud mitmetes rahvusvahelistes õigusaktides. Tähelepanuväärne on, et juba 1985 aastal esitas Euroopa Nõukogu ministrite komitee konkreetsed soovitused kannatanute füüsilisele, psühholoogilisele, materiaalsele ning sotsiaalsele kahjude hüvitamiseks. Soovitades riikidel luua sellised menetluslikud võimalused, et kannatanu kahju hüvitataks kriminaalasja arutavas kohtus või vähemalt likvideerida olemasolevad kitsendused, piirangud või muud takistused, mis raskendaksid kannatanule kahjude kompenseerimist.²⁰

Eelnevalt on Euroopa Nõukogu ministrite komitee 1977. aastal vastu võtnud resolutsiooni, mis käsitles kuriteoohvritele kompensatsiooni maksmist, kuid seda küll ainult vägivallakuritegude ohvritele.²¹ Samas Euroopa Nõukogu poolt 1983. aastal vastu võetud vägivallakuritegude ohvritele hüvitise maksmise Euroopa konventsioon²², selgitas juba konkreetset eesmärki saavutada suurem ühtsus konventsiooniga liitunud riikide vahel kannatanu õiguste tugevdamisel.

Olulise tähtsusega kannatanu õiguste tugevdamisel on 1985. aastal ÜRO peaassamblee poolt vastu võetud kuritegude ja võimu kuritarvitamise ohvrite õiguste tagamise aluspõhimõtete deklaratsioon, mille p 12 sätestab, et riigil tuleb tagada kannatanutele hüvitis juhul kui raskete vägivallakuritegude kannatanutel ei ole võimalik saada kompensatsiooni kurjategijalt.²³ Euroopa Liidu liikmesriikidele sh Eestile on sellise hüvitusmehhanismi kehtestamise kohustus ette nähtud Euroopa Liidu Nõukogu 2004/80/EÜ direktiiviga, mille art 12 näeb ette, et riikidel tuleb tagada vägivallakuritegude ohvritele õiglane ja asjakohane hüvitis.²⁴

---

¹⁹ A. Ashworth. The Criminal Process: An Evaluative Study. Oxford: Clarendon Press, 1995, pp 35-36.

²⁰ Recommendation No. R (85) 11 on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure, adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985, p 10. 9. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/docs/council_eur_rec_85_11_en.pdf (03.03.2013).

²¹ Council of Europe, Committee of Ministers Resolution (77) 27 on the Compensation of Victims of Crimes.

²² Vägivallakuritegude ohvritele hüvitise maksmise Euroopa konventsioon. - RT II, 2005, 32, 109.

²³ UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. Arvutivõrgus: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm> (01.03.2013).

²⁴ EL Nõukogu direktiiv 2004/80/EÜ, 29. 04. 2004, kuriteoohvritele hüvitise maksmine, art 12.

Kannatanu õigusi, sealhulgas õigust, saada hüvitatud kuriteoga tekitatud kahju kriminaalmenetluses, reguleerib olulises osas Euroopa Liidu õigus. Euroopa Liidu nõukogu võttis 15.03.2001. aastal vastu raamotsuse ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses (edaspidi raamotsus).²⁵ Raamotsuses on esitatud kannatanu õiguste kataloog, mida tuleb liikmesriigil oma kriminaalõigussüsteemis tagada. Liikmesriik peab oma menetlusnormistiku kehtestamisel arvestama, et kannatanul on võimalik reaalselt saada teavet vähemalt raamotsuses toodud miinimummahu alates esimesest kokkupuutest õiguskaitseorganiga. Nimetatud teabes märgitakse järgmist: asutused, kelle poole ohvrid võivad toetuse saamiseks pöörduda; kuhu ja kuidas ohvrid saavad kuriteost teatada; sellisele teatele järgnevad toimingud ning ohvrite osa nendes toimingutes; kuidas ja mis tingimustel ohvritele kaitset pakutakse; kui suures ulatuses ja mis tingimustel on ohvritele kättesaadav: õigusnõu või tasuta õigusabi või muud tüüpi nõustamine. Nõustamine peab hõlmama teavet, millistel tingimustel tekib ohvril õigus hüvitisele. Iga liikmesriik tagab, et sellekohast soovi avaldanud ohvrit teavitatakse tema kaebuse tulemustest; asjakohastest teguritest, mis võimaldavad tal olla süüdistuse esitamise puhul kursis kriminaalmenetluse käiguga isikute suhtes, kellele on esitatud süüdistus teda puudutavate kuritegude eest, välja arvatud erandjuhtudel, kui see võiks kahjustada nõuetekohast juhtumiga tegelemist.²⁶

Raamotsuse artikkel 9 lg 1 näeb ette, et kannatanule tagatakse [...] mõistliku tähtaja jooksul kriminaalmenetluse vältel otsus kuriteo toimepannud isiku poolse hüvitise maksmise kohta, välja arvatud juhul, kui siseriiklikud õigusaktid sätestavad teatavatel juhtudel hüvitise maksmise muul viisil.²⁷ Raamotsus ei esita konkreetset nõuet, et kannatanu kahju hüvitamise nõuet menetletaks just kriminaalasja arutava kohtu poolt, vaid esitab kohustuse tagada kannatanule kahju hüvitamise otsus mõistliku tähtaja jooksul.

Raamotsuses toodud olulised põhjendused on formuleerunud direktiivi eelnõuks.²⁸ Direktiivi eelnõus toodud ettepanekuga kehtestatakse miinimumnõuded kuriteoohvrite õiguste kaitseks, eesmärgiga parandada ohvrite kaitset üldiselt EL-i õiguses ja poliitikas. Eeltoodut toetab ka Eesti oma kriminaalpoliitika arengusuundade põhimõtetes. Kriminaalmenetluses suurendab inimeste usaldust õiguskaitseüsteemi vastu kui kannatanut ja tunnistajat väärikalt menetluses koheldakse. Kannatanu väärikas kohtlemine hoiab ära teiseseid kannatusi ning leevendab

---

²⁵Euroopa Nõukogu raamotsus 15. märts 2001 ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses (2001/220/JSK). Euroopa Ühenduse Teataja L 82/1, 22-03.2001.

²⁶ Raamotsuse art 4

²⁷ Raamotsuse artikkel 9 lõige 1

²⁸ Direktiivi eelnõu (viide 1).

kuriteoga tekitatud kahju. Õiguskaitseasutused ja kohtud peavad võtma tarvitusele meetmed, et vältida kannatanute ja tunnistajate kriminaalmenetlusega kaasnevate teisest kannatuste tekkimist, sealhulgas vältima menetluse venimist ning tagama isikuandmete kaitse.²⁹

Direktiivi eelnõus on rõhutatud, et ohvreid tuleb kohelda kriminaalmenetluse raames üksikisiku väärikust austavalt. Riikidel tuleb tarvitusele võtta meetmed, mis tagaksid ohvritele lugupidava kohtlemise ja kaitse, eesmärgiga viia teisese ohvrustumise võimalus miinimumini. Teisese ohvrustumise all ei tule mõista ainult „pärast traumat kannatanu teiste isikute, kogukonna või avaliku sektori institutsioonide poolt kohtlemise viisi, mis põhjustab uusi vaimseid või füüsilisi kannatusi”,³⁰ vaid ka ebaotstarbekohaste kulude põhjustamist.³¹

Mitmete viktimoloogiliste uuringute tulemusena on püütud välja selgitada kuriteo tulemusel tekkinud mõjusid kannatanutele, nii samuti selgitatud kannatanu ootusi menetlusele. ÜRO Kuriteoohvrite Õiguste käsiraamat annab põhjaliku ülevaate kannatanutele kuriteoga kaasnevate mõjude kohta, samuti meetmete kohta, mis on olulised kannatanu õiguste tagamisel. Täiendavalt kuriteo tagajärjel tekkinud psühholoogilistele ja füüsilistele traumadele, tekib kannatanul enamasti ka varaline kahju.³²

J. W. Stickels poolt läbiviidud uurimus Texase osariigis, keskendus kannatanu rollile kriminaalmenetluses. Uurimus näitas, et Texase kriminaalmenetlusõiguses on kannatanul oluline roll ja õigussüsteem pöörab kannatanule suuremat tähelepanu, jättes justkui süüdlase süüküsimuse otsustamise teisejärguliseks. J. W. Stickels esitas kannatanu rahulolu mudeli.

Mille järgi on paradigma väljendus selles et:

- kannatanust on saanud süüdistuse de facto osa, kuna ta on menetluses aktiivne osaleja, esindades kriminaalmenetluses oma tsiviilõigusi;
- prokurörist on saanud kannatanu esindaja, kes võtab arvesse menetluses kannatanu huve;
- kannatanu huvide rahuldamine on kriminaalmenetluses seatud esiplaanile.³³

---

²⁹ Riigikogu 09.06.2010 otsus (757 OE I) „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ heakskiitmine, lisa p 10.

³⁰ Oluliste mõistete käsiraamat. Sotsiaalministeerium. Arvutivõrgus: <http://gender.sm.ee/index.php?097943160> (03.03.2013)

³¹ Uuring (viide 2), lk 24.

³² United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention. Handbook on Justice for Victims 1999, lk 5. Arvutivõrgus: <http://www.uncjin.org/Standards/9857854.pdf> (06.04.2013).

³³ J. W. Stickels. The Victim Satisfaction Model of the Criminal Justice System. – Journal of Criminology and

Uuring tõi esile, et kannatanul on kriminaalmenetluses oluline huvi saada hüvitatud kuriteoga tekitatud kahju. Kriminaalmenetlus on tasakaalustunud, eesmärgiks ei ole ainuüksi süüdistatavale karistuse mõistmine, vaid samaaegselt ka kannatanu kahjustatud õigushüvede taastamine. Kohus on hakanud määrama kautsjoneid arvestades kannatanu kahju ja turvalisust.³⁴ Teiseks oluliseks aspektiks on prokuröri esindus. Prokurör esindab üheaegselt nii kannatanu kui riigi huve.³⁵ Uuring näitas, et kuna kannatanul on kriminaalmenetluse tulemi vastu eriline huvi, siis tulenevalt sellest väärivad kannatanu huvid esindamist.³⁶ Samas võistlev menetlus arvestab enamjaolt süüdistatava ja süüdistaja huvidega.

J. W. Stickels arvates peaks kohtusüsteem jääma kahe äärmuse vahele, nii kannatanu kui süüdistava huve silmas pidades. Teisisõnu kannatanul peaks olema rohkem õigusi kui pelgalt tunnistajana, kuid siiski prokuröri kontrolli all.³⁷ Erin C. Blondel on seisukohal, et kannatanu huve on võimalik tagada ka võistlevas menetluses.³⁸

Ka Eestis on kannatanu positsioon võetud vaatluse alla ja uuritud, milliste probleemidega süütegude tagajärjel kannatanud isikud Eestis kokku puutuvad.³⁹ Üheks uurimisteenaks oli välja selgitada kannatanu teadlikkus kahju hüvitamise võimalustest. Selle tulemusena selgus, et kuriteo tõttu on tekitatud kahju 76% kõigis uuringus osalenud kannatanutele. Suurem osa kannatanutele oli tekkinud varaline kahju, mis seisnes lõhutud või varastatud asjades. Viiendik kannatanutest kandis moraalset kahju, näiteks lähedase kaotus, alandus, hirmu ja hea nime kaotust. Tähelepanuväärne on, et ainult kolmandik taotles varalise kahju hüvitamist, 7% mittevaralise kahju hüvitamist, 5% kannatanutest on taotlenud mõlemat liiki kahju hüvitamist. Kuid kõige rohkem oli neid, kes ei ole üldse endale tekitatud kahju hüvitamist taotlenud – üle poole vastanutest. Ja seda mitmel põhjusel, kuid peamiseks oli informatsiooni ebapiisavus kannatanule kahju kompenseerimise kohta.⁴⁰

Criminal Justice Research & Education, 2008, Vol 2, No 1, p 5.

³⁴ Samas, lk 5.

³⁵ Samas, lk 9.

³⁶ Samas, lk 9.

³⁷ Samas, lk 7.

³⁸ E.C. Blondel. Victims' Rights in an Adversary System. – Duke Law Journal, 2008, Vol 58, No 2, p 249

³⁹ Uuring (viide 2), lk 13 osutatakse, [...] Eestis on ohvriuuringuid läbi viidud nüüdseks viiel korral (aastatel 1993, 1995, 2000, 2004 ja 2009). Nende uuringutes on põhifookus olnud üldisematel teemadel nagu kuritegudest teatamine, rahulolu politsei tööga, suhtumine karistustesse, kuritegevushirm ja turvalisus, ohvriks langemine, turvalisus ja narkootikumidega kokkupuutumine noorte seas. Kuid võrreldes varasemate uuringutega minnakse selle uuringuga kannatanute ja tunnistajate kogemuse ja probleemkohtade kaardistamisega märksa enam süvitsi.“

⁴⁰ Uuring (viide 2), lk-d 54-59.

1.2. Kannatanu dualistlik käsitus KrMS-s

Eestis on kannatanu õiguslikku positsiooni kirjeldatud dualistlikult, pidades silmas kannatanu aktiivset ja passiivset osalemist kriminaalmenetluses. Passiivse osalemise all mõeldakse kannatanut kui võimalikku tõendiallikat.⁴¹ Kannatanul ei ole õigust keelduda üldjuhul ütluste andmisest. Samuti on ta kohustatud alluma nii uurimisasutuse, prokuratuuri kui ka kohtu korraldustele (KrMS § 38 lg 2 p 2).⁴²

Eestis alustatakse ja toimetatakse kriminaalmenetlust riigi nimel ning ainult riigi käes on karistusvõimu monopol (KrMS § 5). Paralleelselt kehtib kriminaalmenetluses legaliteedipõhimõte, mis sätestab uurimisasutuse ja prokuratuuri kohustuse toimetada kuriteo asjaolude ilmnemisel kriminaalmenetlust, kui puuduvad (KrMS §-s 199 loetletud) kriminaalmenetlust välistavad asjaolud.⁴³

Riigikohtu kriminaalkolleegium on mitmel korral osutanud kriminaalmenetlusõiguses omaksvõetud põhimõttele, mille kohaselt ei ole kannatanul õigust nõuda riigilt tema õigusi kahjustanud isiku kriminaalkorras süüditunnistamist ja karistamist.⁴⁴

Kannatanu aktiivne osalemine on vaadeldav nn kõrvalsüüdistajana, kes saab sõltuvalt menetlustoimingust sekkuda prokuröri tegevusse.⁴⁵ Sõltuvalt menetlustoimingutest tähendab eelkõige seda, et avalik-süüdistuslikus kriminaalmenetluses on prokurör see instants, kes alustab ja juhib menetlust ning on seeläbi kannatanu ja ühiskonna huvide esindaja.⁴⁶ Eestis on kannatanul kriminaalmenetluses subjekti staatus, kes osaleb menetluses menetlusosalisena (KrMS § 16 lg 2) ja kohtumenetluse poolena (KrMS § 17 lg 1). Kriminaalmenetluses mõiste „kohtumenetluse pooled“ kasutuselevõtmist on põhjendatud vajadusest juurutada võistlev kohtumenetlus.⁴⁷ Kannatanu kõrvalsüüdistaja rolli toetab ka KrMS § 14 lg 1, mille kohaselt

---

⁴¹ M. Sillaots. E. Kergandberg. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 178.

⁴² KrMS § 37 lg 3 järgi kohaldatakse kannatanu suhtes menetlustoimingus osalemisel tunnistaja kohta sätestatud.

⁴³ RKKK 03.04.2006 määrus nr 3-1-1-1-06, p 9.

⁴⁴ RKKK 15.03. 2006 määrus nr 3-1-1-18-06, p 7; RKKK 3.04.2006. a määrus 3-1-1-1-06, p 9.

⁴⁵ J. Sarv. Kommenteeritud väljaanne, lk 140.

⁴⁶ E. Kergandberg. P. Pikamäe. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. Juridica 2000/ IX, lk 558.

⁴⁷ Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu 594 SE I seletuskiri. Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=003674541 (01.04.2013).

täidavad süüdistus- ja kaitsefunktsioone ning kriminaalasja lahendamise funktsioone eri menetlussubjektid.

KrMS-s on esitatud kannatanu õiguste kataloog, mida kannatanu oma õiguste maksmapanekuks kasutada saab. KrMS § 38 lõikes 1 on kannatanul õigus:

- 1) vaidlustada kriminaalmenetluse alustamata jätmine või lõpetamine käesoleva seadustiku §-des 207 ja 208 sätestatud korras;
- 2) esitada uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu tsiviilhagi hiljemalt käesoleva seadustiku § 225 lõikes 1 sätestatud tähtajaks;
- 3) anda ütlusi või keelduda ütluste andmisest käesoleva seadustiku §-des 71–73 sätestatud alustel;
- 4) esitada tõendeid;
- 5) esitada taotlusi ja kaebusi;
- 6) tutvuda menetlustoimingu protokolliga ning teha menetlustoimingu tingimuste, käigu ja tulemuste ning protokolliga kohta avaldusi, mis protokollitakse;
- 7) tutvuda kriminaaltoimiku materjalidega käesoleva seadustiku §-s 224 sätestatud korras;
- 8) võtta osa kohtulikust arutamisest;
- 9) anda nõusolek kokkuleppemenetluse kohaldamiseks või sellest keelduda, anda arvamus süüdistuse ja karistuse ning süüdistuses nimetatud kahju suuruse ja tsiviilhagi kohta;
- 10) anda nõusolek ajutise lähenemiskeelu kohaldamiseks ning taotleda lähenemiskeelu kohaldamist käesoleva seadustiku §-s 310¹ sätestatud korras.

Siinjuures on kannatanu kohtumenetluse poolena vaba otsustama kui palju ta oma protsessuaalseid õigusi menetluses aktiivselt kasutab. Kannatanu aktiivset osalemist tsiviilnõude esitamisel on nimetatud kannatanu subjektiivse õiguse realiseerimiseks.⁴⁸ Kannatanu aktiivne osalemine menetluses on ajendatud tema kahjustatud tsiviilõiguste taastamisest. Selleks on kannatanu üheks õiguseks õiguste kataloogis ettenähtud võimalus esitada tsiviilnõue kriminaalmenetluses.

Kriminaalmenetlus võimaldab järgmisi tsiviilõiguslikke menetlusi:

- 1) VÕS §-s 1055 sätestatud lähenemiskeelu kohaldamise otsustamine (KrMS § 310¹);
- 2) kriminaalmenetluse kulude hüvitamise otsustuse tegemine;

---

⁴⁸ J. Sarv. Kommenteeritud väljaanne, lk 140.

3) tsiviilhagi lahendamine (KrMS § 310).⁴⁹

T. Tampuu on viimast menetlust nimetanud ka liitmenetluseks, kus kriminaalasja arutamise raames tuleb arutamisele kannatanu tsiviilnõue. Õigusteoreetiliselt on vaieldud, kas selline liitmenetlus on otstarbekas, ei eelda ju kriminaalmenetluses kahtlustava süüüsimuse otsustamine kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise otsustamist. Seda enam, et kannatanu õigused ei saa kahjustatud ja ta saab kahju hüvitamist taotleda tsiviilkohtupidamise korras.⁵⁰

T. Tampuu on väljendanud seisukohta, et liitmenetlusega on võimalik saavutada tasakaal nii kannatanu kui ka riigi huvide kaitsmisel. Pidades sellist liitmenetlust ühest küljest õiglaseks just kannatanu positsiooni seisukohast. Niisamuti oluliseks üldpreventiivseks mõjutusvahendiks kurjategijale, keda sunnitakse varalist vastutust kandma kohe kriminaalkaristuse järgselt. Teisest küljest on liitmenetlus ressursse säästvamaks nii kannatanule kui ka riigile⁵¹ ja raske on leida põhjendust, miks kannatanu peab alustama paralleelselt kriminaalmenetlusega veel tsiviilkohtumenetlust.⁵² Kannatanu selline õigus on Eesti seadustes olnud pikaajaliselt. Nõukogude kriminaalprotsessis sai kannatanu oma subjektiivseid õigusi aktiivselt kasutada tsiviilhagejana.⁵³

Õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et olukorras, kus isik kaasatakse kannatanuna kriminaalmenetlusse, on nii tema õiguste tõhusa kaitse kui ka kohtusüsteemi efektiivse toimimise seisukohalt põhjendatud võimaldada tal esitada kõik kuriteosündmusega seotud tsiviilnõuded ühe ja sama menetluse raames.⁵⁴ Erinevalt kriminaalmenetlusest puudub kannatanul väärteomenetluses võimalus nõuda kahju hüvitamist. Väärteomenetluse seadustik⁵⁵ (edaspidi VTMS) ei näe ette kannatanule menetlusliku rolli. Tulenevalt VTMS §-st 7 saab isik, kellele on väärteoga tekitatud kahju, nõuda selle hüvitamist tsiviilkorras. Riigikohus on juhtinud tähelepanu, et kannatanu menetluslikust positsioonist ilmajätmine ei kahjusta põhiseaduslikku õigust hagemisvõimalusele, kuna huvi – tekitatud kahju hüvitamise, saab ta realiseerida tsiviilkohtus.⁵⁶

⁴⁹ J. Sarv. Mittekarakteristlike nõuete lahendamine süüteomenetlustes, lk 2. Ettekanne arvutivõrgus: www.iuridicum.ee/public/files/30paevad/30Sarv.rtf? (03.03.2013).

⁵⁰ T. Tampuu (viide 7), lk 7.

⁵¹ Samas, lk 7.

⁵² J. Sarv (viide 49), lk 1.

⁵³ T. Tampuu (viide 7), lk 7.

⁵⁴ J. Sarv (viide 49), lk 1.

⁵⁵ Väärteomenetluse seadustik. – RT I 2002, 50, 313... RT I, 22.03.2013, 21.

⁵⁶ RKKK 03.04.2006 määrus nr 3-1-1-1-06, p 10.

Kui üldjuhul saab isik talle õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamist nõuda eraõigusliku vaidluse alusel tsiviilkohtumenetluse⁵⁷ kaudu, siis kuriteo läbi kannatanud isikul on õigus nõuda selle hüvitamist kriminaalasja arutavas kohtumenetluses. Esimesel juhul lahendatakse kannatanu kahjunõue tsiviilvaidlustele kehtivate reeglite kohaselt kriminaalasjast eraldiseisvana. Kahjunõude esitamisel kriminaalmenetluses vaadatakse see läbi koos kriminaalasjaga.

Kannatanu saab esitada kuriteoga tekitatud kahju hüvitamiseks tsiviilnõude konkreetses kriminaalmenetluses kus tal on kannatanu staatus. Samas KrMS § 38 lõikes 1 toodud õigused annavad kannatanule mõningatel juhtudel menetluse kujundamise võimaluse.

Kriminaalmenetluse seadustikus ei ole defineeritud, mida tsiviilnõue kriminaalmenetluses tähendab ega sätestatud kannatanu sellisele nõudele sisu- ja vorminõudeid. Viimastel aastatel on Riigikohus siiski kannatanu tsiviilõigusi sh tsiviilnõudeid selgitanud nende funktsioonide kaudu ja samuti üksikjuhtumite põhjal piiritletud kannatanu menetlusõigusi.

1.2.1. Tsiviilnõude funktsioon

Kannatanu saab kriminaalmenetluses oma õigusi kaitsta tsiviilnõude esitamise teel. Käesolev õigus tuleb kannatanu õiguste kataloogist KrMS § 38 lg 1 punktist 2, mille kohaselt kannatanul on õigus esitada uurimisasutuse või prokuratuuri kaudu tsiviilhagi kümne päeva jooksul kriminaaltoimikuga tutvustamisest (KrMS § 225 lg 1). KrMS ei sätesta, mida ja millisel alusel kannatanu tsiviilnõude esitada saab. Peale selle, et menetlusedokument, mida kannatanu saab esitada on tsiviilhagi. Praktikas on suuremalt jaolt esitanud kannatanud oma õiguste kaitseks tsiviilhagi. Sellest tulenevalt on käesolevas paragrahvis keskendunud tsiviilhagiga seotud võimalustele. Tsiviilhagi esitamine kriminaalmenetluses on riigilõivuvaba (KrMS § 38 lg 3).

KrMS § 37 lg 1 defineerib kannatanuks isiku, kellele on kuriteoga või süüvõimetu isiku poolt õigusvastase teoga vahetult tekitatud, füüsilist, varalist või moraalselt kahju. Kannatanu tsiviilhagi kuulub kriminaalasjas läbivaatamisele juhul, kui see on kohtule esitatud prokuröri kaudu koos süüdistuaktiga (KrMS § 226 lg 7).

---

⁵⁷ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I 2005, 26, 197... RT I 05.04.2013, 5.

Riigikohus on juhtinud tähelepanu, et kannatanu tsiviilnõude eesmärk on taastada isiku õigushüvede kahjustamisest või ründamisest tekkinud hüveolukord.⁵⁸ Tsiviilhagi funktsiooni on Riigikohus põhjalikult käsitlenud 28.01.2010 lahendis nr 3-1-1-79-09 selgitades, et kuigi kriminaalmenetluses esitatud kannatanu tsiviilnõude üle otsustamine ei ole süüdistatava süüküsimuse lahendamise osa, on see siiski kriminaalasjaga olulises osas seotud. Kuna kriminaalmenetluses vaadatakse kannatanu tsiviilhagi läbi ühes ja samas menetluses koos kriminaalasja lahendamisega, siis on prokuröri poolt esitatud süüdistusakt see menetlusedokument, mis määrab kindlaks isikud, kelle vastu on võimalik tsiviilhagi esitada.⁵⁹

Süüdistusaktis piiritletakse kriminaalmenetluse ese. Tsiviilhagi alus on puutumuses süüdistusaktiga piiritletava kriminaalmenetluse esemega, sest kriminaalmenetluses on võimalik esitada üksnes selline tsiviilhagi, mille aluseks olevad faktilised asjaolud on olulises osas kattuvad süüdistuse aluseks olevate faktiliste asjaoludega. Tsiviilhagi funktsioon on sarnane süüdistusakti omaga.⁶⁰

Süüdistusakti funktsiooniks on määratleda süüdistuse sisu. Süüdistusakt kannab endas kahte põhilist funktsiooni, need on piiritlemis- ja informatsioonifunktsioon. Süüdistusakti informatsioonifunktsioon seisneb selles, et süüdistatava kaitsjale ja kohtule edastatakse etteheidetava teo kohta prokuratuuripoolne õiguslik hinnang, mille järgselt saab süüdistatav astuda vajalikke samme oma kaitseks. Süüdistusakti piiritlemisfunktsioon määrab kindlaks ammendavalt menetluseseme ja peab sisaldama kuriteo kvalifikatsiooni. Süüdistusakt peab sisaldama andmeid isiku kohta, kelle vastu süüdistus esitatakse ja milliseid konkreetseid kuriteo faktilisi asjaolusid süüdistus hõlmab.⁶¹

Tulenevalt kaitseõiguse tagamise nõudest, peab süüdistuses sisalduv kuriteo asjaolude kirjeldus olema sedavõrd konkreetne, et isik saaks aru, millise kuriteo toimepanemises teda süüdistatakse ja süüdistusversioon ning seda kinnitavate tõendite kummutamine ei tohi olla isiku jaoks ülemääraselt koormav.⁶² Eeltoodu tuleb sedastada süüdistusaktis süüdistuse asjaoludena, mis esitatakse kogumis süüdistuse sisuna. Ka kohtulik arutamine toimub süüdistatava suhtes ainult süüdistusakti järgi (KrMS § 268 lg 1). Nimetatud säte põhineb

---

⁵⁸ RKKK 14.04.2010 otsus nr 3-1-1-3-10, p 24

⁵⁹ RKKK 28.01.2010 otsus nr 3-1-1-79-09, p 11.

⁶⁰ Samas, p-d 10-11.

⁶¹ M. Sillaots. (viide 41), lk 224-225.

⁶² RKKK 01.04.2004 otsus nr 3-1-1-16-04, p 13.

süüdistusprintsibil ja kohtumenetluse võistlevuse printsibil, mille kohaselt süüdistaja ja kohtuniku roll on rangelt lahutatud.

Samas kannab tsiviilhagi kriminaalmenetluses sarnast funktsiooni, mis hagi tsiviilkohtumenetluses. Mõlema menetluskumendi eesmärk on määrata kindlaks algatatava õigusvaidluse menetluses, sh tõendamisesemesse kuuluvate asjaolude ring.⁶³ Seda funktsiooni saab tsiviilhagi täita vaid juhul, kui seal on kajastatud kõik andmed, mille alusel on võimalik kahtlustataval hinnata, millist kahju ja millistel asjaoludel tema käest nõutakse.

Teisalt, tulenevalt tsiviilhagi puutumusest kriminaalmenetlusesemega täidab tsiviilhagi sarnast rolli, mis süüdistusakt. Mõlemad menetluskumendid käivitavad õigusvaidluse, mille tõendamiseseme asjaolude aluseks olevad faktilised asjaolud peavad olulises osas kattuma. Erinevalt kriminaalasja lahendades ei kohalda kohus tsiviilhagi lahendades karistusõigust, vaid tsiviilõiguse norme, mille materiaalõigus tuleb võlaõigusest. Seetõttu saab kriminaalmenetluses esitatava tsiviilhagi esemeks olla igasugune tsiviilõiguslik nõue, mis on vahetult suunatud kuriteo tunnustele vastava teoga rikutud hüveolukorra taastamisele.⁶⁴

Nii on kannatanul võimalik saavutada rikkumise tagajärgede kõrvaldamine, mitte ainult kahju hüvitamise nõude läbi (mis saab tekkida lepingu rikkumisel või deliktil), vaid ka vindikatsiooninõude (AÕS § 80), alusetust rikastumisest tuleneva nõude (VÕS § 1028), kohustuse täitmise nõude (VÕS § 108) või mingi muu õiguskaitsevahendi abil.⁶⁵

Kokkuvõtvalt saab järeldada, et süüdistatava süüküsimuse ja tema vastu suunatud tsiviilnõude lahendamine sama menetluse raames on põhjendatud üksnes juhul, kui neil kahel õigusvaidlusel on piisav ühisosa. Selline ühisosa saab eksisteerida kannatanu nõude faktilise aluse ja kriminaalmenetluse esemeks oleva teo vahel. Olukord, millal saab seda ühisosa piisavaks lugeda, on aga fakti küsimus, millele selgepiirilisi kriteeriumeid anda ei õnnestu. Ei ole mõistlik nõuda kannatanu nõude faktilise aluse ja kriminaalmenetluse eseme täiemahulist kattumist, sest see piiraks oluliselt tsiviilnõude esitamist kriminaalmenetluses.⁶⁶

---

⁶³ RKKK 28.01.2010 otsus nr 3-1-1-79-09, p 10.

⁶⁴ RKKK 14.04. 2010 otsus nr 3-1-1-3-10, p 24.

⁶⁵ RKKK 11.04.2011 määrus nr 3-1-1-97-10, p 16.

⁶⁶ Ja nagu J. Sarv tabavalt on väljendanud, [...]muudaks tsiviilhagi esitamise võimaluse pigem haruldaseks erandiks.“ (viide 8), lk 373.

Eeltoodust tulenevalt on kriminaalmenetlusliku tsiviilhagi peamine eesmärk vältida materiaalsed (aga kannatanu puhul sageli ka moraalset) lisakoormust, mida menetlusosalised ja riik kannavad, kui kriminaalmenetluses käsitletavate asjaolude tsiviilõiguslike järelduste kindlaks määramiseks on vaja toimetada veel eraldi menetlus.⁶⁷

1.2.2. Kannatanu ja kahju mõiste

Kannatanu mõistet on kannatanu kriminaalmenetluse osalemise raames oluline täpsustada kahest aspektist lähtuvalt. Esiteks on see küsimus sellest, kuidas isik, kellele on kuriteoga tekitatud kahju, kriminaalmenetluses kannatanu staatuse saab. Teiseks, kas isikule tekitatud kahju on ka kriminaalmenetluse mõistes kahjuna määratletav, sest kahju hüvitamise üldine eeldus on kannatanu subjektiivse õiguse olemasolu just kriminaalmenetluses.

Kannatanuks on isik, kellele on kuriteoga või süüvõimetu isiku poolt õigusvastase teoga vahetult tekitatud füüsilist, varalist või moraalset kahju (KrMS § 37 lg 1). Kannatanu saab esitada tsiviilhagi kohtueelses menetluses. Kannatanu ja kahju tekitamise mõistet on erinevatel aegadel läbi kohtupraktika tõlgendatud erinevalt.⁶⁸ Kannatanu definitsiooni kaudu on kohtupraktika täpsustanud kannatanu mõiste ja kahju seotuse kuriteokoosseisu poolt kaitstava õigushüve eesmärgiga.

Eesti kriminaalmenetlus käsitleb kannatanuna üksnes sellist isikut, kelle kahju on kriminaalmenetluse esemeks oleva kuriteoga faktiliselt seotud. Oluline on, et kannatanu kahju oleks tekkinud sellistel asjaoludel, mis olulises osas kattuvad menetletava kuriteo koosseisulistele tunnustele vastavate faktiliste asjaoludega. Seega kahju peab olema tekitatud sama teoga, mis on konkreetse kriminaalmenetluse esemeks.⁶⁹

Samaaegselt on oluline, et kuriteokoosseis peab olema määratud kaitsma seda sama õigushüve, mille rikkumisest kannatanu kahju tuleneb. Ehk siis kannatanu kahju ja kriminaalmenetluse eseme vahel peab olema ka veel õiguslik seos. Õigusliku seose all tuleb mõelda, et kuriteokoosseis, mille järgi kriminaalmenetlus toimub, peab olema määratud

---

⁶⁷ Samas, lk 366.

⁶⁸ RKKK 11.04.2011 määrus nr 3-1-1-11-07 p, 50.

⁶⁹ RKKK 11.04.2011 määrus nr 3-1-1-97-10 p-d, 17-18.

kaitsma seda sama õigushüve, mille rikkumisest kannatanu kahju tuleneb.⁷⁰ Näiteks on karistusseadustiku⁷¹ (KarS) § 344 lg 1 järgi karistatav dokumendi (mille alusel on võimalik omandada õigusi ja kohustusi) võltsimine, mille kaitstav õigushüve on avalik usaldus, dokumendi puutumatus ja selle kaudu dokumendiga seotud õiguskäibe valdkond.⁷² Dokumendi võltsimise objektiivne koosseis on täidetud, kui dokumendile kirjutab alla selleks pädevust mitteomav isik ja subjektiivse koosseisu täidab see, et isik saab aru, et ta märgib valeandmeid dokumenti, millega on võimalik omandada õigusi või vabaneda kohustustest.⁷³ Kuriteokoosseisu eesmärk, s.o põhjus, miks koosseisus kirjeldatud tegu on karistatavaks tunnistatud, ei hõlma isikul tekkinud kahju ärahoidmist, seega puudub ka alus isikut selle kuriteokoosseisu järgi toimivas kriminaalmenetluses kannatanuks lugeda.⁷⁴

Näiteks, Tallinna Ringkonnakohtu 05.09.2012 otsuses nr 1-11-14416 toodud asjaolude kohaselt müüs süüdistatav kannatanule kuulunud matkabussi kolmandale isikule, kirjutades müügilepingule kannatanu nimel alla. Matkabuss kuulus kannatanule, mida kasutati ühise tegevuse raames, kuid mille võõrandamiseks kannatanu nõusolekut ei andnud. Süüdistus esitati KarS § 201 (omastamise) ja KarS § 344 lg 1 (dokumendi võltsimises). Omastamise süüdistuses mõistis Maakohus süüdistatava õigeks põhjendusega, et kannatanu ja süüdistatav tegutsesid seltsingulepingu alusel, siis tuleb matkabuss lugeda nende ühisvaraks ja ühisvara suhtes ei ole omastamine võimalik. Kannatanu tsiviilhagi jättis kohus läbi vaatamata, kuna kannatanu kahju tulenes matkabussi kasutamiseks andmisest ja see on seostatav omastamise süüdistusega, mitte müügilepingu võltsimisega. Kannatanu esitas apellatsiooni, et kannatanule tekkis kahju, kuna ta ei andnud matkabussi müümiseks nõusolekut, ja et kohus on jätnud tähelepanuta, et tsiviilhagi on esitatud kahju hüvitamiseks, mille põhjustas nii müügilepingu võltsimine, võltsitud müügilepingu kasutamine kui ka vara omastamine. Kannatanu esindaja leidis, et [...] õiguslikult ei ole põhjendatud, kui kohus jätab tsiviilhagi läbivaatamata põhjusel, et tegu kirjeldav paragrahv asub seaduse tekstis mingi liigituse all. Kuna see on õigusnormi kodifitseerimist ja süstematiseerimist puudutav küsimus, mitte aga õiguslik alus tsiviilhagi läbivaatamata jätmiseks. TsMS § 423 ei sätesta hagi läbivaatamata jätmise alusena asjaolu, et süüteoparagrahv paikneb kriminaalseaduses avaliku usalduse vastaste süütegude liigituses. Ringkonnakohus märkis, et kuigi süüdistuses on ka KarS § 344 lg 1 puhul nimetatud eesmärki omandada nõudeõigus matkabussi ostusumma suhtes, ei sisalda KarS § 344 lg 1 seda eesmärki

---

⁷⁰ Samas, p 19.

⁷¹ Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364...RT I, 17.04.2013, 8.

⁷² J. Sootak. P. Pikamäe. Karistusseadustik kommenteeritud väljaanne. Juura: 2002, lk 594.

⁷³ TlnRnK 05.09.2012 otsus nr 1-11-14416 p-d 5.2-5.3.

⁷⁴ RKKK 11.04.2011 määrus nr 3-1-1-97-10, p 19.

koosseisutunnusena ja selle tuvastamise järele nimetatud sätte kontekstis puudub vajadus. Dokumendi võltsimine ja selle kasutamine olid vajalikud omastamise toimepanemiseks, kuid need teod ise ei jätnud kannatanut autost ilma ja seega kannatanule kahju tekkida ei saa. Dokumendi autonoomne kaitse selle sisulist tegu (õigusi või kohustusi) analüüsimata võiks olla põhjendatud juhul, kui menetluses puudub kannatanu. Kuid siin ongi oluliseks asjaolu - kahju mõiste määratlus, mis on ühtlasi tsiviilnõude esemeks, KrMS-s puudub. Kannatanu definitsioonist tulenev *kuriteoga vahetult tekitatud kahju* on kriminaalmenetluses tõlgendatud kitsamalt kui tsiviilõiguses *põhjuslikus seoses olev kahju*.⁷⁵ RKTk 18.06.2008 otsuses nr 3-2-1-45-08 selgitanud, et [...] VÕS § 127 lg 4 järgi peab isik kahju hüvitama ainult juhul, kui asjaolu, millel tema vastutus põhineb, on kahju tekkimisega sellises seoses, et tekkinud kahju on selle asjaolu tagajärg (põhjuslik seos). Nimetatud sätte mõtte kohaselt peab teo ja kahju vahel põhjusliku seose tuvastamisel lähtuma nn *conditio sine qua non* põhimõttest, mille kohaselt ajaliselt eelnev sündmus loetakse hilisema sündmuse põhjuseks, kui ilma esimese sündmuseta poleks ajaliselt hilisemat sündmust toimunud. Selleks saab kasutada nn elimineerimise meetodit, mille abil jäetakse kostja väidetav tegu mõtteliselt kõrvale ja uuritakse, kas kahjulik tagajärg oleks ilma selleta saabunud. Põhjuslik seos ei pea VÕS § 127 lg 4 järgi olema alati vahetu, st tekkinud kahju ei pea igal juhul olema kohustuse rikkumise vahetu tagajärg.“ Mis tähendab seda, et põhjuslik seos on olemas juhul, kui ilma isikule etteheidetava teota ei oleks kahju tekkinud.⁷⁶ Kuid kriminaalmenetluses on Riigikohus kahju mõistet kitsamalt tõlgendanud, tulenevalt § 37 lõikest 1 käsitletakse kahjuna ainult sellist kahju, mis on vahetult kriminaalmenetluse esemeks oleva kuriteoga nii faktiliselt kui ka õiguslikult seotud.⁷⁷

Konflikti võib mõnevõrra näha kannatanu tahte ja prokuröri otsustuste vahel ja seda olukorras, kus kahtlustatava käitumisakt vastab üheaegselt mitmele kuriteokoosseisule. Kuna prokuröri määratleda on kriminaalmenetluse ese ja juhul kui kuriteokoosseisu eesmärk, miks koosseisus kirjeldatud tegu on karistatavaks tunnistatud, ei hõlma isikul tekkinud kahju ärahoidmist, puudub ka alus isikut selle kuriteokoosseisu järgi toimivas kriminaalmenetluses kannatanuks lugeda.

---

⁷⁵ Praktikas on kahju mõistet erinevalt tõlgendatud, sellele on tähelepanu juhtinud ka M. Vutt 2008.a. analüüsis, kahju hüvitamise normide kohaldamine kriminaalasja lahendavas kohtus. Riigikohtu õigusteabe osakonna analüüs, lk 26. Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/781/KahjuHyvitamineKaristusõiguses.pdf>, (03.03.2013).

⁷⁶ RKTk 18.06.2008 otsus nr 3-2-1-45-08, p 17.

⁷⁷ RKKK 11.04.2011 määrus nr 3-1-1-97-10, p 17.

Samas on Riigikohus kahju tekitamist tõlgendanud laiendavalt, eeskätt kui isiku õigushüvede kahjustamist või ründamist. Kuid iga kord ei pruugi sellega kaasneda rikutud hüveolukorra taastamisele või heastamisele suunatud nõudeõiguse tekkimine.⁷⁸ Kannatanu kahjust saab rääkida ka olukorras, kus isikul tsiviilõiguslikku nõudeõigust kuriteo toimepanija vastu ei teki. Kahju mõiste on kriminaalmenetluses autonoomse tähendusega. Kuna varalise ja moraalse kahju kõrval nimetatakse selles sättes täiendavalt ka füüsilist kahju, mida tsiviilõigus iseseisva kahjuliigina ei käsitle. Sellest järeldeb, et kuriteo tõttu füüsilist kahju (eeskätt tervisekahjustuse või valu) saanud isik on kannatanu sõltumata sellest, kas tal on füüsilisest kahjust tulenev varalise või mittevaralise kahju hüvitamise nõue.⁷⁹

Kahju hüvitamise eesmärk on kahjustatud isiku asetamine olukorda, mis on võimalikult lähedane olukorrale, milles ta oleks olnud, kui kahju hüvitamise kohustuse aluseks olevat asjaolu ei oleks esinenud. Hüvitamisele kuuluv kahju võib olla varaline või mittevaraline. Varaline kahju on eelkõige otsene varaline kahju ja saamata jäänud tulu. Otsene varaline kahju hõlmab eelkõige kaotsiläänud või hävinud vara väärtuse või vara halvenemisest tekkinud väärtuse vähenemise, isegi kui see tekib tulevikus, ning kahju tekitamisega seoses kantud või tulevikus kantavad mõistlikud kulud, sealhulgas mõistlikud kulud kahju ärahoidmiseks või vähendamiseks ja hüvitise saamiseks, muu hulgas kahju kindlaks tegemiseks ja kahju hüvitamisega seotud nõuete esitamiseks. Saamata jäänud tulu all saab mõelda kasu, mida isik oleks vastavalt asjaoludele, eelkõige tema poolt tehtud ettevalmistuste tõttu, tõenäoliselt saanud, kui kahju hüvitamise aluseks olevat asjaolu ei oleks esinenud. Saamata jäänud tulu võib seisneda ka kasu saamise võimaluse kaotamises.⁸⁰ Kahju hüvitamine tähendab, et kannatanule ennistatakse endine olukord arvestades seejuures vajadusel ka kannatanu erilise huviga AÕS § 29 lg 4 mõttes. Mistõttu ei osutu alati piisavaks kahjustatud asja turuhinna hüvitamisest.⁸¹

Mittevaraline (moraalne) kahju hõlmab eelkõige kahjustatud isiku füüsilist ja hingelist valu ning kannatusi, samuti mainekaotust.⁸² Riigikohus on tsiviilasja 18.01.2001 lahendis nr 3-2-1-144-00 asunud seisukohale, et moraalse kahjuna kuulub hüvitamisele kehavigastusest tingitud püsiv kehalise terviklikkuse kaotus, väljanägemise muutus või oluline psüühika ja

---

⁷⁸ Samas, p-d 15-17.

⁷⁹ Samas, p 17.

⁸⁰ I. Kull, M. Käerdi, V. Kõve. Võlaõigus I Üldosa. Tallinn: 2004, lk 260-264.

⁸¹ RKKK 21.01.2002 otsus 3-1-1-125-01, p 10. Käesolevalt mõisteti kannatanu kasuks süüdlaselt 35 000 kr tekitatud kahju katteks, koera tapmise eest. Kuna koer oli tõutunnustega ja teostas kaitsefunktsiooni, mistõttu pakutud turuhind 5000 kr ei oleks olnud piisav.

⁸² J. Sarv. Kommenteeritud väljaanne, lk 141.

närvitegevuse häire, samuti heaolu langus, tingituna ajutisest või püsivast piirangust isiku tegevuses ning elukorralduses või põhjendatult loodetud heaolu loomise võimaluse kaotus. Heaolu langus või põhjendatult loodetud heaolu loomise võimaluse kaotus on seega moraalseks kahjuks üksnes püsiva kehalise terviklikkuse kaotus, väljanägemise muutuse või olulise psüühika ja närvitegevuse häire tuvastamisel.⁸³

Isikute osas, kes võivad teostada kannatanu õigusi KrMS-s täpsustatud ei ole. Nii Raamotsuses kui Direktiivi eelnõus sätestatud mõiste kuriteoohvri all mõeldakse füüsilist isikut, kes on kannatanud kahju, sealhulgas tervisekahjustusi, vaimseid kannatusi, hingelist valu või varalist kahju, mille on otseselt põhjustanud kuritegu; või sellise isiku pereliiget, kelle surma on põhjustanud kuritegu. Pereliikme all peetakse silmas kuriteoohvri abikaasat, mitteabielulise kooselu partnerit, registreeritud kooselu partnerit, otsejoones üleneja või alaneja sugulast, venda, õde või ülalpeetavat.⁸⁴

Riigikohus on kaasuste põhiselt selgitanud, et näiteks eluvastaste süütegude puhul saab kannatanuna käsitada ka surnud isiku lähedast,⁸⁵ niisamuti varavastaste kuritegude puhul on võimalus kannatanuna käsitada surnud isiku pärijaid.⁸⁶ Esitatud kannatanu käsitus on kooskõlas direktiivi eelnõus sätestatuga, kuid kindlasti ei ole see ammendav käsitus ja seetõttu oleks vajalik vastava sätte lisamine kriminaalmenetluse seadustikku. Enamus Euroopa Liidu riikides ja ka näiteks Soomes võib kannatanu õigusi teostada isik, kes ei ole olnud kahjustatud õigushüve vahetu kandja. Olukorras, kus isik on kuriteo tõttu surma saanud on võib kannatanu õigusi kriminaalmenetluses kasutada tema lesk ja lapsed. Nende puudumisel vanemad ja õed vennad. See loetelu on kriminaalmenetluse seaduses (§ 17).⁸⁷

Autor on siiski seisukohal, et kannatanu ja kahju mõiste, kus kahju tähendab tsiviilhagi eset, ära määratlemine ainuüksi kannatanu definitsiooni kaudu avab võimaluse seda mitmeti tõlgendada ja seda olenemata asjaolust, et Riigikohus on selleks omad juhised andnud. Praktikas on sellele mitmel korral tähelepanu juhitud, et kriminaalmenetluses esitatavas tsiviilhagis ei saa nõuda ainult kuriteoga tekitatud kahju hüvitamist.⁸⁸ Kuid sellisele järeldusele võiks kannatanu definitsiooni grammatiliselt tõlgendades siiski tulla, seda enam, et

⁸³ RKTk 18. 01. 2001 otsus nr 3-2-1-144-00

⁸⁴ Direktiivi eelnõu (viide 1) art 2.

⁸⁵ RKKK 11.04.2011 määrus nr 3-1-1-97-10, p 20

⁸⁶ RKKK 10.11.2009 otsus nr 3-1-1-87-09, p 7.

⁸⁷ Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970689> (01.04.2013).

⁸⁸ J. Sarv. (viide 8), lk 365.

tsiviilhagi eset KrMS-s määratletud ei ole ja selline tõlgendus on läbi käinud ka Riigikohtu enda praktikast.⁸⁹ Samas on ka Riigikohus kahju hüvitamise eeldusi kriminaalmenetluses tõlgendanud kitsendavalt, mistõttu ei saa seda samastada tsiviilõigusliku kahju mõistega.⁹⁰ Kannatanule tekkinud kahju peab olema seoses kuriteokoosseisu õigushüve eesmärgiga, kuid kannatanu definitsiooni grammatilisel tõlgendamisel on võimalik erinevatele järeldustele tulla ja seetõttu on norm mitmeti mõistetav.

RKKK 02.10.2009 otsus nr 3-1-1-73-09 punkt 9 sätestab, mida tsiviilhagi eseme all mõelda. Tsiviilasi on eraõigussuhtest tulenev kohtuasi, mida TsMS § 1 kohaselt on põhimõtteliselt võimalik läbi vaadata ka tsiviilkohtumenetluses.⁹¹ Mistõttu oleks õiguslikult selgem, kui kriminaalmenetluslik tsiviilhagi ese KrMS-s ära määratletakse. J. Sarv on asunud seiskohale, et kuriteoga tekitatud kahju kriminaalmenetluslik mõiste, mis tuleneb KrMS § 37 lg-st 1 (kannatanu definitsioonist), ei ole kattuv hüvitatava kahju tsiviilõigusliku mõistega, vaid on sellest laiem.⁹² Autori arvates, vältimaks praktikas olulisi eksimusi kuriteoga tekitatud kahju hüvitamisel oleks õiguslikult selgem, kui kahju hüvitamise eeldused KrMS-s ära määratletakse.

Keerulisemaks teeb asja seegi, et kannatanu staatus tuleb anda kahjustatud isikule kohtueelses menetluses. Kannatanu õiguste tagamise seisukohast lähtuvalt on oluline, et kohtuvälise menetleja kui ka kohtu diskretsioon nimetatud sätet sisustades oleks viidud miinimumini. Teoreetilise väitena peab paika, et ükski norm ei ole täiesti ühetähenduslik. Niisiis peaks tõlgendamine olema immanentne osa normi rakendaja tegevuses. Praktilistel kaalutlustel on ikkagi alust eeldada, et kohtueelsel menetlejal ega kohtunikul ei tule alati asuda iga normi eraldi tõlgendama. Teiseks, õigustab igakordset tõlgendamisest loobumine ka see, kui antud normi pikaajalisel rakendamisel on juurdunud kindel arusaam selle tähendusest – on olemas nn tõlgendamispretsedent. Kuni ei ole tekkinud vajadust uueks küsimuseasetuseks ning olemasoleva tõlgenduse korrigeerimiseks, võib praktikas vaadelda sellist normi ühetähenduslikuna.⁹³ Praktilistel kaalutlustel on menetlussätte praktiline tähendus ikkagi eelkõige semantilistel argumentidel. Nendega on tegemist siis, kui tõlgendamisel viidatakse

---

⁸⁹ RKKK 04.06.2007 otsuses nr 3-1-1-11-07, p 50.

⁹⁰ RKKK 11.04.2011 määrus nr 3-1-1-97-10.

⁹¹ RKKK 02.10.2009 otsus nr 3-1-1-73-09, p 9.

⁹² J. Sarv. 2009, lk 129.

⁹³ M. Luts. Lünga vastu tõlgendamise või analoogiaga? (Diskussioonist juriidilise meetodiõpetuses) Juridica 2004/ III, lk 348-352.

sõnastusele. Sõnastus on aga igasuguse juriidilise interpretatsiooni lähtepunktiks.⁹⁴ Praktikas võib eeldada, et normi rakendaja toimib siiski normi otsesest sõnastusest piiravalt.

Alternatiivselt võiks eeldada, et ka kohtueelsele menetlejale on nimetatud normi õiguspäraseks rakendamiseks kohustus juhinduda riigikohtu lahenditest. Kuid samas tuleb siiski silmas pidada, et KrMS § 2 p 4 puhul on tegemist selgelt sekundaarse õigusallikaga, mille vajalikkus teatud olukordades tuleneb valdkonna – kohtumenetluse – spetsiifikast: vajadusest leida kiiresti lahendus ka sellises menetluslikus situatsioonis, mida seadusandja ei ole reguleerinud ja mida ei ole võimalik õigusanalooogia pinnalt lahendada.⁹⁵

Eeltoodud seisukohta toetab ka asjaolu, et Riigikohus on ise pidanud õigeks kahjustatud isiku kahju hüvitamise võimalikuks ka juhul kui isik on kaasatud kriminaalmenetlusse, kus tal kannatanu staatust ei ole nn *ekslikult kannatanuna kaasatud isik*.⁹⁶ Kuid seda asjaoludel, kelle kannatanuna kaasamist menetlusse pole ükski kohtumenetluse pool vaidlustanud ja kellele on menetluses tagatud kannatanu õigused, niisamuti kelle tsiviilhagi on nii maa- kui ka ringkonnakohtu poolt sisuliselt läbi vaadatud ja sisuliselt õigesti lahendatud.⁹⁷

Põhjendades järgnevalt, [...] eeltoodud olukorda arvestades oleks tsiviilhagi läbi vaatamata jätmine, millele võib järgneda sama vaidluse kordamine tsiviilkohtumenetluses, vaidluse osapooltele põhjendamatult koormav. Eesti kohtumenetlusõiguses ei loeta tsiviil- või haldusvaidluse lahendamist selleks mittepädeva kohtu poolt alati selliseks asjaoluks, mis peaks sõltumata asja arutamise staadiumist tooma kaasa kohtuotsuse tühistamise. Nii sätestab TsMS § 668 lg 3, et kassatsioonkaebuses ei või tugineda väitele, et asi tulnuks lahendada halduskohtus või et asi ei allunud otsuse teinud esimese astme kohtule või ringkonnakohtule või et asi tulnuks lahendada teises kohtumajas. Kassatsioonkaebuses võib tugineda asjaolule, et Eesti kohus ei olnud pädev asja lahendama rahvusvaheliselt või et asi tuli lahendada vahekohtus, kui sellele asjaolule tugineti õigeaegselt ka maakohtus ja ringkonnakohtus. Riigikohtu praktikas on varem korduvalt leitud, et menetlusökoonoomia ja efektiivse õiguskaitse põhimõte võib teatud juhtudel õigustada õigusvaidluse lahendamist teist liiki menetluses kui see, mille seadus selleks otseselt ette näeb.⁹⁸ Riigikohtu seisukohaga tuleb igati nõustuda, kuid sellise võimaluse olemasolu annab mõnevõrra alust menetleja

⁹⁴ R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. Juridica erinumber/2001, lk 3.

⁹⁵ E. Kergandberg (viide 41), lk 37.

⁹⁶ Väljend võetud Kommenteeritud väljaandest, lk 145.

⁹⁷ RKKK 14.12.2011 otsus nr 3-1-1-89-11, p 27.1.

⁹⁸ Samas, p 27.2

subjektiivseks suhtumiseks, mistõttu on ohustatud kuriteo läbi kahju kannatanud isikute võrdsed võimalused oma õiguste realiseerimisel.

Riigikohtu põhiseadusliku järelevalve kolleegium on öelnud, et Põhiseaduse §-st 10 tuleneb õiguskindluse põhimõte. Kõige üldisemalt peab see printsiip looma kindluse kehtiva õigusliku olukorra suhtes. Õiguskindlus tähendab nii selgust kehtivate õigusnormide sisu osas (õigusselguse põhimõte) kui ka kindlust kehtestatud normide püsijäämise suhtes (õiguspärase ootuse põhimõte). Õigusselguse põhimõtte kohaselt peab isikul olema võimalik piisava selgusega ette näha, missuguse õigusliku tagajärje üks või teine tegu kaasa toob. Normi määratluse hindamisel on mõõdupuuks normi adressaadiks olev kujuteldav keskmiste võimetega isik.⁹⁹

Riigikohus on kannatanu ja tema kahju sidunud kuriteokoosseisu kaitstava õigushüve eesmärgiga. Selline määratlus piirab kannatanu õigust kuriteoga tekitatud kahju hüvitamisele kriminaalmenetluses. Olukorras, kus kuritegu saab tõendatud, süüdistatav karistuse ja kannatanu kahju on süüdistava käitumisakti tulemusena tekkinud, kuid ei ole kuriteokoosseisu kaitstava õigushüve eesmärgiga kooskõlas, ja kahjustatud isik pole ekslikult kaasatud menetlusse, peab kannatanu siiski alustama eraldiseisvat kohtumenetlust tsiviilkohtus. Ülaltoodut kokkuvõttes on autor seisukohal, et ainuüksi kannatanu definitsiooni (KrMS § 37 lg 1) kaudu kahju mõiste määratlemine on praktikas mitmeti mõistetav, kuna sättest ei selgu kannatanu kahju hüvitamise eeldused. Kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise eelduseks on, kannatanu ja tema kahju seotus kuriteokoosseisu kaitstava õigushüve eesmärgiga. Samas näitab ka kohtupraktika, et selge regulatsiooni puudumine on selles küsimus täiendavate kohtuvaidluste allikaks. Eeltoodut arvestades võib kohtupraktikat pidada oluliseks indikaatoriks kannatanu ja kahju mõiste täpsustamise ja tsiviilhagi funktsiooni määratlemise osas, mis näitab, et seaduse regulatsioon ei ole piisav.

1.3. Menetluslikud garantiid EIK kontekstis

Kannatanul on menetlussubjekti staatus, kes võib kasutada talle KrMS § 38 lg 1 p 2 õigust, algatades kriminaalasja raames eraldiseisva tsiviilvaidluse. Erinevalt kriminaalasja lahendades ei kohalda kohus tsiviilhagi lahendades karistusõigust, vaid tsiviilõiguse norme, sellest tulenevalt on kriminaalasja lahendav kohus põhimõtteliselt teises olukorras kui süüküsimust

---

⁹⁹ RKPJK 31.01.2007 otsus nr 3-4-1-14-06, p 23.

lahendades, olles seotud tsiviilhagi faktiliste asjaoludega.¹⁰⁰ Ühelt poolt on kannatanule seadusega antud õigus taotleda kuriteoga tekitatud kahju hüvitamist kriminaalmenetluses. Teiselt poolt, kui seadus selle võimaluse annab, peab olema tagatud aus ja õiglane menetlus. EIK on asunud seisukohale, et kannatanul on õigus teostada kriminaalmenetluses seadusega antud subjektiivseid õigusi.¹⁰¹ Eeltoodut arvestades on oluline uurida EIK seisukohti kannatanu õigustega seotud vaidlustes.

EIÕK on Eesti Vabariigi poolt ratifitseeritud 13. märtsil 1996 aastal¹⁰² ja seeläbi muutunud meie õiguskorra osaks. EIÕK peamine eesmärk on tagada inimõiguste kaitse rahvusvaheliselt ja artikkel 6 järgi on riigil kohustus tagada aus ning õiglane menetlus.¹⁰³ Seda põhiõigust nimetatakse lühidalt õiguseks õiglasele kohtumenetlusele, mille hulka kuulub kriminaalmenetlus tervikuna. Seda, kas kellegi suhtes on tagatud õiglane menetlus otsustab vaidluse korral EIK iga üksikjuhu puhul reeglina tervikhinnangu alusel. Kontrollides, kas menetlus, sh hõlmatuna ka tõendite kogumist ja hindamist, on kulgenud poolte võrdsust ja võistlevust tagavalt, samuti ka teisi legitiimseid huvisid arvestavalt.¹⁰⁴

EIÕK artikkel 6 lõike 1 järgi on: „Igaühel oma tsiviilõiguste ja kohustuste [...] üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus [...]“.¹⁰⁵ Mida mõelda vaidluse all tsiviilõiguste ja kohustuste üle. U. Lõhmus on välja toonud kolm üldisemat tingimust artikli 6 kohaldamiseks. Esiteks peab olema tõeline ja tõsine vaidlus õiguste ja kohustuste üle, mida siseriiklik õigus kasvõi vaieldavatel alustel tunnustab. Teiseks, vaidluse tulemus peab vaidlusaluste õiguste ja kohustuste suhtes olema olulise tähtsusega ning kolmandaks, vaidlusalused õigused ja kohustused peavad olema tsiviilõiguslikud.¹⁰⁶

Õigusest õiglasele kohtupidamisele kriminaalmenetluses saab eristada omakorda mitmeid aspekte ja nõudeid. Lisaks asjaolule, et kohtumenetlus peab toimuma mõistliku aja jooksul, peab see olema õiglane ja avalik ning toimuma sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Täiendavalt on EIK pööranud tähelepanu veel mitmele õigusele, mida

¹⁰⁰ RKKK 14.04. 2010 otsus nr 3-1-1-3-10 p-d 20, 24; J. Sarv (viide 8), lk-d 371-373.

¹⁰¹ EIK 12.02.2004 otsus 47287/99, *Perez vs Prantsusmaa*.

¹⁰² Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon.- RT II 1996, 11, 34.

¹⁰³ U. Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Juridicum 2003, lk 147.

¹⁰⁴ E. Kergandberg (viide 41), lk 48.

¹⁰⁵ Art. 6 sõnastus on võetud 2010 avaldatud redaktsioonist. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II 2010, 14, 54.

¹⁰⁶ U. Lõhmus (viide 103), lk 143.

expressis verbis pole konventsiooni tekstis kirjas: õigus pöörduda kohtusse, õigus olla kohal asja arutamisel võistlevas protsessis, õigus poolte võrdsusele, õigus ausale tõendite esitamisele, õigus risküsitlusele ja õigus põhistusega kohtuotsusele.¹⁰⁷

EIÕK art 6 lg 1 kohtumenetluspoolte vahendite võrdsus lähtub osapoolte protseduurilise võrdsuse põhimõttest, mis võib sõltuda asja iseloomust, sealhulgas selle küsimuse olemusest ja tähtsusest, mis osapooltel kaalul on. Protseduurilised garantiid peavad olema olema asja olemusega sobivad ja adekvaatsed.¹⁰⁸

EIK on otsustes 27.10.1993 *Dombo Beheer B.V. vs Holland* ja 27.06.2008 *Peric vs Horvaatia* selgitanud, et kohtumenetluse poolte võrdsuse põhimõtte kohaselt tuleb võimaldada olukord, mis ei sea isikut tema vastaspoolega võrreldes oluliselt halvemasse olukorda, seda põhjendamata. Menetlus tuleb kujundada selliselt, mis tagab isikule võimaluse tõendite ja seisukohtade esitamiseks.¹⁰⁹ Kohtumenetluse poolte protseduurilise võrdsuse põhimõtte kehtib nii tsiviil- kui kriminaalasjade menetlemise puhul.¹¹⁰

Eeltoodut on selgelt väljendanud Riigikohus oma 28.01.2010 otsuses nr 3-1-1-79-09 öeldes, et tsiviilhagiga algatatava õigusvaidluse menetlusesemes peavad kajastuma tõendamisesemesse kuuluvad asjaolud, tagamaks vaidluse pooltele tõhus võimalus oma vastuväidete ja tõendite esitamiseks ning kohtule võimalus õiglaselt menetlust juhtida. Mistõttu on tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud põhiliste hagiavaldusele esitatavate nõuete järgimine kriminaalmenetluses kohustuslik vaid niivõrd, kuivõrd see on vajalik, et tagada kannatanu tsiviilnõude õiglane ja kohtumenetluse poolte huve arvestav menetlemine.¹¹¹

EIK 02.02.2004 lahendis *Perez vs. Prantsusmaa*¹¹² on öelnud, et kuigi mõiste "tsiviilõiguste ja -kohustuste" on oma olemuselt autonoomsed mõisted, tuleb nende mõju hinnata konkreetse siseriikliku asjassepuutuva õiguse tähenduses. EIK uuris käesoleva kaasuse lahendamisel Prantsusmaa siseriiklikku õigust. Prantsusmaa kriminaalmenetluse seadus annab kannatanule õiguse kahju hüvitamise nõude esitamiseks kriminaalmenetluses. Samuti võimaldab

---

¹⁰⁷ Samas, lk 147-148.

¹⁰⁸ A. Grotian. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6 Õigus asja õiglasele arutamisele. Äärenr 91 Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=531> (03.03.2013)

¹⁰⁹ EIK 27.10.1993 otsus 14448/88, *Dombo Beheer B.V. vs Holland*, p-d 32-33; EIK 27.06.2008 otsus 34499/06, *Peric vs Horvaatia*, p 19.

¹¹⁰ J. Sarv, 2009, lk 118.

¹¹¹ RKKK 28.10.2010 otsus nr 3-1-1-79-09, p-d 10-11.

¹¹² EIK 02.02.2004 otsus 47287/99, *Perez vs. Prantsusmaa*.

tsiviilkohtumenetluse seadustik esitada kannatanul hagi tsiviilkohtupidamise korras. Olenemata eeltoodust võis kannatanu otsustada kasutada kriminaalmenetluse seadusest tulenevat õigust. EIK jõudis järeldusele, et kui siseriiklik kahju hüvitamise hagi esitamise menetlus Prantsusmaa kriminaalmenetluse seaduses võimaldatud on, tuleb kannatanule menetluslikult tagada õigus õiglasele kohtupidamisele.¹¹³ Menetlusõiguslikud normid peavad võimaldama tsiviilnõude lahendamise, kui kannatanu on selleks tahtet väljendanud. Sellest tulenevalt tuleb ka kannatanu tsiviilnõudele kriminaalmenetluses kohaldada EIÕK art 6 lg 1 menetluslikku põhiõigust. Eeltoodud lähenemine on kooskõlas vajadusega kaitsta ohvrite õigusi rakendades „õiglase kohtupidamise“ põhimõtet tsiviilnõuete menetlemisel kriminaalmenetluses.¹¹⁴

Samas juhtis EIK tähelepanu, et EIÕK-st ei tulene kannatanule õigust „isiklikuks kättemaksuks“ ehk tema eesmärk ei saa olla seotud süüdistusega. EIÕK § 6 on neid asjaolusid arvestades, kannatanu õigust saada hüvitatud kuriteoga tekitatud kahju kriminaalmenetluses, saavutanud oma piirid.¹¹⁵

Oluline on silmas pidada, et kannatanu õigust menetluses ei saa eraldada tema siseriiklikust õigusest tsiviilhagi esitamiseks. Seda ka juhul, kui kannatanule kindlustatakse kriminaalmenetluses kahju sümboolne heastamine või hea maine kaitsmine. Igal juhul sellistest õigustest loobumine peab olema ühemõtteliselt kindlaks tehtud.¹¹⁶ Muul juhul ei saa kohus eirata kannatanu olukorda ega jätta arvestamata tema õigustega. Kannatanu osalemisel menetluses on tsiviilõiguslik iseloom, olenemata asjaolust, et ta ei esitanud kahjunõuet menetluse esialgses staadiumis.¹¹⁷ Niisamuti vaidlus tsiviilõiguste-kohustuste üle näitab kannatanule talle tekitatud kahju olulisust.¹¹⁸

EIK hinnangul oli art 6 lg 1 rikkumine, kuna Prantsusmaa kriminaalmenetluse seaduses oli säte kahju hüvitamise kohta ja seeläbi tekkis kannatanul subjektiivne õigus kahju hüvitamise võimaldamiseks. Sellisel juhul ei saa eirata tsiviilõigusi kriminaalmenetluses, vaid pigem peab leidma tasakaalu menetluse enda ja kannatanu huvide vahel. Samuti sai kinnitust selle lahendi valguses, et kannatanul on kriminaalmenetluses oluline subjektiivne huvi justnimelt saada korvatud talle tekitatud kahju.

---

¹¹³ Samas, p-d 59-62.

¹¹⁴ Samas, p 72.

¹¹⁵ J. McBride. Human rights and criminal procedure, Council of Europe 2009, lk 276.

¹¹⁶ EIK 02.02.2004 otsus 47287/99, *Perez vs. Prantsusmaa*, p 70.

¹¹⁷ Samas, p 63.

¹¹⁸ Samas, p 64.

Samas poolte vahendite võrdsuse tagamisel, millele on erialases kirjanduses viidatud EIK 22.01.2009 *Dinchev vs Bulgaaria* lahendist tulenevalt,¹¹⁹ on EIK seisukohal, et ehkki tsiviilasjade menetlemisel on riigil ulatuslikum mänguruum kui kriminaalasjade puhul, tuleb ka isiku tsiviilõiguste ja -kohustuste üle otsustamisel kriminaalmenetluses lähtuda EÕIK art 6 lg 1 põhimõttest.

EIK 22.01.2009 *Dinchev vs Bulgaaria* lahendi asjaolude kohaselt ei arutatud kohus kannatanu tsiviilhagi, kuna menetletav kriminaalasi aegus pikaajalise menetluse tulemusena, samas liigne viivitamine oli tingitud ametivõimude hooletusest. Kannatanu vaidlustas tema tsiviilhagi arutamata jätmise, kuna arutamata jätmist kohus ei põhjendanud. Sarnaselt Eesti õigusele näeb ka Bulgaaria kriminaalmenetluse koodeks ette, et kriminaalmenetluse lõpetamisel jäetakse tsiviilhagi läbi vaatamata ja selle võib esitada uuesti tsiviilkohtumenetluse korras.¹²⁰

EIK leidis, et kui siseriiklik õiguskord annab õiguse esitada tsiviilnõude kriminaalmenetluse raames, on riik kohustatud tagama, et menetlus ise vastaks EIÕK art 6 lg 1 tingimustele. Pärast aastaid kestnud menetlust on kannatanul raskendatud koguda kõiki tõendid uuesti ja esitada uus tsiviilhagi tsiviilkohtusse ning seda eriti olukorras, kus kannatanul tekkis õiguslik ootus esitatud vastuväidete põhjendamisele. EIK tuvastas art 6 lg 1 rikkumise, kuna eeltoodud põhjendusi oleks pidanud siseriiklik kohus ebamõistliku menetlustähtaja rakendamisel arvesse võtma. EIK seisukoht oli, et antud kaasuse asjaolusid arvestades tsiviilhagi läbi vaatamata jätmisega rikkusid Bulgaaria kohtud kannatanu õigust tõhusale juurdepääsule õigusemõistmisele art 6 lg 1 tähenduses. Ja seda olenemata sellest, et kannatanul säilis kriminaalmenetluse lõpetamisel võimalus esitada oma nõue uuesti tsiviilkohtumenetluses.¹²¹

Kannatanu kahju hüvitamise lahendamine kriminaalmenetluses ja mõistliku menetlusaja komponent on omavahel lahutamatu seotud. Mõistliku aja nõude eesmärgiks on eelkõige tagada menetluses osaleva isiku huvid ja õiguskindlus, kuna just kohtuotsusega lõpetatakse isiku ebakindel olukord, milles isik protsessiosalisena on.¹²² Kannatanu tsiviilnõue jäetakse kriminaalmenetluses läbi vaatamata juhul, kui kohus teeb süüdlase suhtes õigegsmõistva otsuse (KrMS § 310 lg 2) või kui kriminaalmenetlus lõpetatakse mõistliku menetluse aja möödumisega (KrMS § 274² lg 1). Nii õigegsmõistva otsuse tegemisel või kriminaalmenetluse

---

¹¹⁹ J. Sarv. 2009, lk 118.

¹²⁰ EIK 22.01.2009 otsus 23057/03, *Dinchev vs Bulgaaria*, p-d 49-50. Kohtuotsuse refereerimisel on kasutatud ka J. Sarv. 2009, 124-125.

¹²¹ Samas, 125.

¹²² U. Lõhmus (viide 103), lk 165.

lõpetamisel tuleb kannatanul oma nõude lahendamiseks alustada iseseisvat kohtumenetlust. Mis aga omakorda tähendab seda, et vaidluseseme ühe osa suhtes pikeneb menetlusaeg märkimisväärselt. Riigikohus on juhtinud tähelepanu, et [...] kui mõistliku menetlusaja rikkumine tuvastatakse pärast kohtuliku arutamise kõigi staadiumide läbimist nõupidamistoas kohtuotsust tehes, kusjuures kohus leiab, et süüdistatavale etteheidetav kuritegu on tõendatud ning tsiviilhagi põhjendatud, tuleb mõistliku menetlusaja rikkumisele reageerimise viisi valikul arvesse võtta ka aega, mis eelduslikult kuluks kannatanu nõude läbivaatamisele tsiviilkohtumenetluses. Eeltoodu ei tähenda siiski seda, nagu välistaks kannatanu tsiviilhagi süüdistatava õigeksmõistmise mõistliku menetlusaja möödumise tõttu või samal põhjusel kriminaalmenetluse lõpetamise.¹²³ Vaid on pigem oluliseks argumendiks, mida tuleb ebamõistlikule menetlusajale reageerimisel arvestada.

Eeltoodud õigusliku raamistiku kui ka EIK lahendite valguses laienevad kannatanule EIÕK art. 6 lõikes 1 toodud menetluslikud garantiid. Riigil tuleb tagada õiglane menetlus, milles otsustatakse isiku tsiviilõiguste ja kohustuste üle, sõltumata sellest, kas on tegemist tsiviil- või kriminaalmenetlusega. Riik andes kannatanule, õiguse nõuda kahju hüvitamist kriminaalasja arutavas kohtumenetluses, peab tagama seadusest tuleneva õiguse realiseerimise läbi õiglase menetluse. KrMS § 339 lg 1 punktide 7 ja 12 järgi on kriminaalmenetluse oluliseks rikkumiseks asjaolu, kui kohtuotsuses puudub põhjendus ja kus kohtulikul arutamisel on rikutud ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõtet. Kriminaalmenetluse seadustiku sisemine koherentsus peab võimaldama kannatanul seadusega antud subjektiivseid õigusi aktiivse menetlusosalina kasutada. Mis ei tähenda seda, et EIÕK art 6 lg 1 annab piiramatu garantii, alates kannatanu kaasamisest menetlusse on tsiviilõiguslik komponent kriminaalõiguse komponendiga olulises osas seotud,¹²⁴ ja sellest tulenevalt kriminaalmenetluse erisustega ja üldpõhimõtetega arvestamine on vajalik.

Kannatanu tsiviilõiguste realiseeritavus, kuriteoga tekitatud kahju hüvitamiseks kriminaalmenetluses on KrMS mitmeid aspekte ja nõudeid järgides piiratud. Alates sellest, keda saab kannatanuks pidada kriminaalmenetluses ja milliste eelduste olemasolul ta kahju nõuda saab.¹²⁵ Kriminaalasjas, kus on esitatud tsiviilhagi kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise nõudes, peab kohus andma tuvastatud faktilistele asjaoludele paralleelselt nii karistusõigusliku

---

¹²³ RKKK 23.03.2011 otsus nr 3-1-1-6-11, p 19.2.

¹²⁴ EIK 02.02.2004 otsus 47287/99, *Perez vs. Prantsusmaa*, p 67.

¹²⁵ Käesoleva töö p 1.1.2.

kui ka tsiviilõigusliku hinnangu.¹²⁶ KrMS-i järgi jäetakse tsiviilhagi läbi vaatamata, kui kohus teeb õigeksmõistva otsuse (KrMS § 310 lg 2) ja selgitatakse kannatanule tema õigust esitada hagi uuesti tsiviilkohtumenetluse korras (KrMS § 310 lg 3). Nii toimitakse tsiviilhagiga üldjuhul ka kriminaalmenetluse lõpetamisel (KrMS § 274 lg 4). Nii õigeksmõistva otsuse tegemisel või kriminaalmenetluse lõpetamisel tuleb kannatanul oma nõude lahendamiseks alustada iseseisvat kohtumenetlust. EIK ei oma pädevust siseriiklikke õigusakte muuta ega kehtetuks tunnistada. EIÕK ja siseriikliku õigusakti vastuolu tuleb riigil endal kõrvaldada. Kuid EIÕK art 50 tuleneb, et isikul, kelle õigusi on rikutud, on õigus õiglase hüvitisele. Seega uuritud EIK seisukohtadest tuleneb, et menetlus tervikuna peab olema aus ja põhjendamata kannatanu subjektiivseid õigusi piirata ei saa, mis tähendab autori arvates seda, et kui kannatanu tsiviilõiguste maksmapanekul kriminaalmenetluses kehtivad teatud erisused kahju hüvitamisel, siis peavad need erisused seadusega reguleeritud olema, muul juhul ei ole võimalik tagada kannatanu kahjunõude õiglast menetlust. Kannatanul peab olema võimalus arvestada kehtestatud õigusnormis saabuvate tagajärgedega.

---

¹²⁶ RKKK 28.01.2008 otsus nr 3-1-1-60-07, p 32.

2. Kannatanu õiguste tagamine kriminaalmenetluses

2.1. Kohtueelne menetlus ja menetleja selgituskohustus

2.1.1. Kriminaalmenetluse alustamine ja alustamata jätmine

Kriminaalmenetluse alustamise või mittealustamisega on kannatanu (tsiviil)õiguse realiseerimise seisukohast tähtsust eelkõige kahel aspektil, osaleda kriminaalmenetluses kannatanuna ehk saada kannatanu staatus. Teiseks, saada informatsiooni taotluste õigeaegseks esitamiseks ja kahju tõendamiseks. Kriminaalmenetluse alustamise juures on peetud just kannatanu rolli märkimisväärseks, kuna esmane informatsioon kuriteo toimepanemise kohta pärineb valdavalt kannatanud isikult. Kannatanu huvist lähtuvalt saab ta esitada kuriteoteate (KrMS § 195 lg 1), mis saab olla kriminaalmenetluse ajendiks.¹²⁷

Kriminaalmenetlus alustatakse ajendi ja aluse olemasolul, mistõttu iseenesest kuriteoteate esitamine kriminaalmenetluse alustamise aluseks ei ole. Kuriteoteles tuleb esitada tõene asjaolude kirjeldus, milles ta isikut süüdistab. Vastupidise olukorra puhul on tegemist valekaebusega, mille esitamine on karistatav kuriteona (KarS § 319). Kuriteoteadet on eristatud kuriteokaebusest kui ka muust kuriteole viitavast teabest, kuna siis on uurimisasutus või prokuratuur kohustatud otsustama kriminaalmenetluse alustamise kümne päeva jooksul ja selle mittealustamisest kannatanule teatama (KrMS § 198 lg 1). Kriminaalmenetluse kohustuslikkuse põhimõtte (KrMS § 6) järgi tuleb kuriteoasjaolude ilmnemisel kriminaalmenetlust alustada. Kohtueelset menetlust juhivad prokurör (KrMS § 30 lg 1) ja tema otsustada on, millise osa kahtlustatava käitumisaktide tulemusena saab muuta kriminaalmenetluse esemeks ja sellest tulenevalt, keda saab käsitada selles kriminaalmenetluses kannatanuna.¹²⁸

Samas üheks kaalukaks argumendiks algatamise otsustamisel on peetud kannatanu tsiviilhuvidega arvestamist, eelkõige kaaluda kannatanu võimalust saada kompenseeritud tekitatud kahju. Käesolevat on rõhutatud Euroopa Ministrite Komitee soovitus 85 (11) punktis 5, mille kohaselt tuleb kriminaalmenetluse algatamise juures igakordselt kaaluda

---

¹²⁷ KrMS § 194 lg 1 järgi on kriminaalmenetluse ajendiks kuriteoteade või kuriteole viitav muu teave.

¹²⁸ RKKK otsus nr 3-1-1-97-10, p 25.

kannatanu kompensatsiooni küsimust, kaasarvatud iga rasket tagajärge, mis on põhjustatud kahtlustatava poolt.¹²⁹

Kannatanu menetlusõiguslik staatus kriminaalmenetluses on küll seoses talle tekitatud faktilise kahjuga, kuid ainuüksi kahju saamise fakt ei anna õigust taotleda kahju hüvitamist. Kahju hüvitamise eeldusena ei võeta arvesse isikule reaalselt tekkinud kahju ega isiku enda arvamust talle tekitatud kahju osas vaid nagu töö punktis 1.1.2 selgub, peab kannatanu kahju olema tekkinud asjaoludel, mis on nii faktiliselt kui õiguslikult seotud menetletava kriminaalasja esemega. Eeltoodu seab kannatanu õigusele kriminaalmenetluses olulised piirangud.

Käesolevat olukorda ilmestab RKKK menetluses olnud kohtuasi 3-1-1-97-10, kus asjaolud olid järgmised. Isikuid kahtlustati selles, et nad varastasid AS-le V kuuluvast kütuse transiitorust masuuti. Selleks puurisid kütuse transiitorusse avause, kuhu paigaldati kraan, mille kaudu pumbati kütust paakautosse, millega kütus ära veeti. Tegemist oli laevadelt terminali ja terminalist laevadele pumbatava transiitkütusega, mille väävlisisaldus ei vastanud Euroopa Liidus kütusele esitatavatele nõuetele ja mis oli seega vabas ringluses käitlemiseks keelatud. Osa kahtlustatavast pani varguse toime kuritegeliku ühenduse liikmena. Sama kuritegelik ühendus tegeles AS-lt V varastatud kütuse legaliseerimisega, so rahapesuga KarS § 394 mõttes. AS V esitas tsiviilhagi, nõudes solidaarselt kahju hüvitamist kõigi kuriteo toimepanijate käest. Riigiprokuratuur eraldas kriminaalasjast uue kriminaalasja otstarbekuse kaalutlusega, mis sisaldas kuritegeliku ühenduse moodustamist ja rahapesu süüdistust. Vargusesüüdistus jäi algsesse kriminaalasja, mis tähendab seda, et kohus arutab esimesena rahapesu süüdistust ja millalgi hiljem hakkab arutama vargust, mis on rahapesu suhtes antud juhtumil eelkuritegu. AS V taotles uues asjas kannatanu staatust, kuna konfiskeeritud vara riigi omandisse andmisel jääks varguse eest hüvitis saamata. Riigikohus jättis kannatanu kaebuse rahuldamata, põhjendusega, et nii kuritegeliku ühenduse koosseis (KarS § 255) kui ka rahapesu koosseis (KarS § 394) ei kaitse individuaalseid õigushüvesid. Esimese koosseisuga kaitstakse üksnes avalikku rahu ja julgeolekut kui kollektiivseid õigushüvesid, teise koosseisu eesmärk on kaitsta riigi rahandus- ja majandussüsteemi kuritegelikku päritolu rahavoogude negatiivse mõju eest, samuti pärssida kuritegelike struktuuride mõjuvõimu kasvu. Tsiviilhagis nimetati AS-le V kahju põhjustanud tegudeks nii kütuse vargust ja varjamist kui ka kütuse ebaseaduslikku müüki kolmandale isikule ja kütuse müügist saadud raha varjamist. Kahju hüvitamise eest vastutavad nii isikud, kes on toime pannud kütuse varguse, kui ka isikud, kes

---

¹²⁹ Rec 85 (11), p 5.

hiljem varastatud kütust müüsid ja müügist saadud raha varjasid. Riigikohus ei välistanud sellise seisukoha materiaalsoiguslikku paikapidavust, kuid ütles, et prokuratuuri pädevuses on määratleda kriminaalmenetluse esemeks olevad kuriteo asjaolud ja kvalifikatsioon ning sellest tulenevalt saab hinnata, keda saab kuriteos käsitada kannatanuna.¹³⁰ Selle juhtumi näol said kannatanu huvid oluliselt kahjustatud. Kuid raske on leida ka põhjendusi, millisest otstarbekuse kaalutlusest lähtudes on kriminaalasja eraldamine sellistel asjaoludel põhjendatud. Olukorras, kus kahtlustatavatel kui ka kannatanul tuleb läbida paralleelselt veel üks menetlus samade asjaolude tõendamiseks, kuid seda juba palju pikemal ajaperioodil.

Euroopa Nõukogu soovitus 85(11) punkti 7, kohaselt peaks kannatanul olema võimalus menetluse mittealustamist vaidlustada või võimalus alata ise erasüüdistusmenetlus.¹³¹ Samuti on osutanud vajadusele vaidlustada prokuratuuri otsust süüdistuse esitamata jätmist Euroopa Nõukogu soovitus (2000)19.¹³² Käesolev õigus on sätestatud ka kannatanu õiguste kataloogis, mis annab kannatanule võimaluse kriminaalmenetluse alustamata jätmise või lõpetamise otsuse peale kaevata Riigiprokuratuurile (KrMS § 207 lg 1).

Juhul, kui Riigiprokuratuur kaebust ei rahulda, siis saab kannatanu esindaja vahendusel Riigiprokuratuuri otsuse vaidlustada Ringkonnakohtus (KrMS § 208 lg 1). Ringkonnakohtu pädevuses on otsustada selle üle, kas kriminaalmenetluse alustamiseks või jätkamiseks on alust või mitte, muuhulgas võib kohtunik selle küsimuse lahendamiseks tutvuda kriminaaltoimikuga ning anda Riigiprokuratuurile korraldusi täiendavate menetlustoimingute tegemiseks (KrMS § 208 lg 4). Sellisel kujul piirab süüdistuskohustusmenetlus märkimisväärselt prokuratuuri volitusi kohtueelse menetluse juhtimisel. Nii saab KrMS § 208 lg 6 kohaselt süüdistuskohustusmenetluse tulemiks olla kriminaalmenetluse taasalustamine.

Mõnevõrra erinev on olukord kui menetlejal tuleb kriminaalmenetluse alustamisel piiritleda vaidluse objekt ehk otsustada isiku tsiviilõiguste ja –kohustuste ja kriminaalmenetluse eseme piisava seose üle. Nimelt, kui vaidluse all on tsiviilõigusliku lepingu tingimuste tõlgendamine, KarS § 217² (usalduse kuritarvitamine) sätestatud koosseisu puhul, mille puhul ongi tegemist eraõigussuhetest tuleneva rikkumise erandkorras (suure varalise kahju olemasolul)

---

¹³⁰ RKKK 11.04.2011 määrus nr 3-1-1-97-10 p 24-25. Kohtulahendi refereerimisel on kasutatud ka E. Kergandberg. Kas kriminaalmenetlusega saab tekitada kahju? Kui saab, siis mis Eesti Vabariigis pärast seda juhtuda võib? *Juridica* 2011/8, lk 629-630.

¹³¹ Rec (85) 11, p 7.

¹³² Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecution in the criminal justice system, p 34.

kriminaliseerimisega,¹³³ kus tõendamiseseme asjaolusse kuulubki poolte arusaamine lepingu sisust. Tartu Ringkonnakohtu 4.06.2012 määrusega nr 1-12-4713 lahendatud juhtumil esitas eelpool toodud asjaoludel isik kuriteoteate, lisades juurde veel oletatava kahju suuruse. Menetleja kontrollis kahtlustatava versiooni, milles selgus, et kahtlustataval oli oma tõlgendus lepingust. Riigiprokurör asus seisukohale, et sellises olukorras, kus osapoolte vahel esinevad erinevad arusaamad puudutavad konkreetseid lepingust tulenevaid õigusi ja kohustusi, ei ole kriminaalmenetlus see kohane menetlus, mis määraks, millise osapoole tõlgendus on õige ning vastupidi, kelle tõlgendus vale ning seda sellisel määral, et see oleks karistusõiguslikult etteheidetav kuriteo toimepanemisena. Sellise tahteavalduse tõlgendamine ei kuulu prokuratuuri pädevusse ega ole võimalik lahendada kriminaalmenetluse norme kohaldades, mistõttu tuleb nimetatud küsimused osapoolte vahel selgeks vaielda tsiviilkorras kohtumenetluses.¹³⁴ Ning menetlus lõpetati KrMS § 200 ja § 199 lg 1 p 1 kohaselt kriminaalmenetluse aluse puudumise tõttu. Isik vaidlustas riigiprokuratuuri määruse kriminaalmenetluse lõpetamise kohta ringkonnakohtus. Ringkonnakohus selgitas täiendavalt, et tulenevalt KrMS § 208 mõttest, ei anna see ringkonnakohtule kriminaalmenetluse alustamata jätmise või lõpetamise määruse peale esitatud kaebuse lahendamisel pädevust teha prokuratuurile ettekirjutusi tõendite sisulise hindamise osas. Kohtueelses menetluses erinevate menetlusotsustuste vastuvõtmine või vastuvõetud menetlusotsustuste põhjendatuse hindamine on prokuratuuri pädevuses ning kohtu roll tulenevalt KrMS § 208 mõttest on nimetatud otsustustesse sekkumisel selgelt piiratud menetlustoimingute läbiviimise vajaduse väljaselgitamisega. Samuti on ringkonnakohus õigustatud hindama, kas uurimisasutus ja prokuratuur on õigesti tõlgendanud ja kohaldanud asjassepuutuvaid õigusnorme.¹³⁵

Antud juhul jõudis Ringkonnakohus järeldusele, et tegemist on puhtalt tsiviilõigusliku vaidlusega lepingutingimuste tõlgendamise üle, mille lahendamine ei kuulu prokuratuuri pädevusse, kuna tsiviilasju vaadatakse läbi tsiviilkohtumenetluses. Põhjendades seda sellega, et vastupidine järeldus tekitaks olukorra, kus kannatanu vabaneks kriminaalasja kohtueelses menetluses kehtivast uurimispõhimõttest tulenevalt kuriteoteate esitamisega tsiviilkohtumenetlusega kaasnevast tõendamiskoormisest (kumbki pool peab hagimenetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited), mis ei ole kindlasti kriminaalmenetluse eesmärgiks. Tsiviilvaidluse osapool ei saa kasutada kriminaalmenetlust väljapääsuna olukorrast, kus tõendite esitamine tsiviilkohtumenetluses oleks raskendatud.

---

¹³³ Mitmed KarS §-d, näiteks § 201 alt I, KarS § 385,¹ KarS § 400, põhinevad lepingulistel vaidlustel.

¹³⁴ TrtRnK 4.06.2012 määrus nr 1-12-4713, p 2.

¹³⁵ Samas, p 4.

Seda enam, et ka tsiviilkohtumenetluses on ette nähtud võimalus taotleda kohtult tõendite kogumist, kui menetlusosaline ise ei saa tõendit esitada.¹³⁶

Eeltoodud põhjendusi arvestades tuleb nõustuda Ringkonnakohtu seisukohaga, et reeglina ei sekku karistusõigus isikutevahelistesse eraõiguslikesse suhetesse ning sekkumine on õigustatud alles siis, kui osapoolte käitumises ilmnevad ilmselged kuriteotunnused. Seega ei tõtta karistusõigus tsiviilõigusele appi. Kuid antud juhul on tsiviilõiguse ja karistusõiguse piiritlemine problemaatiline, eriti kui on tegemist tagajärjedelikuga ja vaidluse objekti kuriteotunnuste väljaselgitamine esitatud vastulause analüüsimise teel on komplitseeritud.

Teisest küljest, on Riigikohus selgitanud, et erinevate isikute põhiõiguste tasakaalustatud kaitse huvides on riiklikult oluline tagada, et kriminaalmenetlust alustatakse ja isikut käsitletakse kuriteos kahtlustatavana alles pärast väidetava kuriteo tunnuste põhjalikku analüüsi õigusküsimustes pädeva isiku poolt. Eesti Vabariigis kehtivas kriminaalmenetluse õiguses puudub erasüüdistuse instituut ja vastavalt KrMS §-le 5 alustatakse ja toimetatakse kriminaalmenetlust Eesti Vabariigi nimel. Seejuures on KrMS § 30 kohaselt prokuratuur selleks riigiasutuseks, kellele on pandud kohustus vältida isikute alusetut süüdistamist kuritegude toimepanemises.¹³⁷ Kuigi Ringkonnakohtu seisukohad on prokuratuurile selles kriminaalasjas kohustuslikud (KrMS § 208 lg 8), on prokuratuuril laialdane kaalutusotsustus juba alustatud menetlustoimingute tegemise (või tegemata jätmise) üle otsustamisel.

Riigikohus on osutanud, et prokuratuuril tuleb vältimatult kaaluda kannatanu kaebust lahendades, et selle realiseerimise tulem kriminaalmenetluse alustamine või selle jätkamine, kujutab endast samaaegselt ka teise isiku (kuriteos väidetavalt kahtlustatava) mitmete põhiõiguste sedavõrd intensiivset riivet, mida on raske võrrelda mistahes muudes eluvaldkondades asetleidvate põhiõiguste riivetega.¹³⁸

Kui menetluse alustamiselt lähtutakse *in dubio pro duriore* printsiibist, mil iga kuriteokahtlust tõlgendatakse kriminaalmenetluse alustamise kasuks. Siis alustatud kriminaalmenetluse lõpetamisel tuleb *lähtuda indubio pro reo* printsiibist, mis tähendab seda, et kui kriminaalmenetluse käigus kuriteokahtlus piisavat kinnitust ei leia, tuleb menetlus lõpetada.¹³⁹

---

¹³⁶ Samas, p 4.3.

¹³⁷ RKKK 6.06.2005 otsus nr 3-1-1-56-05, p 7.

¹³⁸ RKKK 6.06.2005 otsus nr 3-1-1-56-05, p 7.

¹³⁹ N. Aas. Kommenteeritud väljaanne, lk 474.

Riigikohus on juhtinud tähelepanu, et kannatanul puudub võimalus nõuda kriminaalmenetluse alustamist tuginedes võrdsusõigusele (PS § 12) ning õigusele riigi ja seaduse kaitsele (PS § 13). Kuid iga süüteo toimepannud isik peab saama oma teole vastava karistuse ning riik peab võrdsel alustel menetlema iga süütegu.¹⁴⁰ Näiteks Riigikohtu 03.04.2006 määruse nr 3-1-1-1-06 asjaolude kohaselt, esitas kannatanu kuriteokaebuse, milles taotles KarS § 422 (mootorsõidukijuhi poolt liiklusnõuete rikkumisega inimesele ettevaatamatusest raske tervisekahjustuse tekitamine või isiku surma põhjustamine) tunnustel kriminaalmenetluse alustamist toimunud liiklusõnnetuse uurimiseks, kuna ta sai selles liiklusõnnetuses raskeid tervisekahjustusi. Nii Riigiprokuratuur, kui ka Ringkonnakohus jätsid kaebuse rahuldamata, põhjendusega, et liiklusõnnetuse põhjustajat on selle teo eest (mootorsõidukijuhi poolt liiklusnõuete rikkumisega inimesele ettevaatamatusest tervisekahjustuse tekitamine liiklusseaduse §-s 74¹⁷) juba karistatud väärtöö korras. Riigikohus nentis, et liiklusnõuete rikkumisega raske tervisekahjustuse tekitamise eest tulnuks liiklusõnnetuse põhjustajat karistada üksnes raskema - KarS § 422 lõikes 1 sätestatud kuriteokoosseisu alusel, mis hõlmab ka LS §-s 74¹⁷ sätestatud ebaõiguse. Kuid kuna isikut, kes kirjeldatud olukorras tunnistati ekslikult süüdi kergema süüteo toimepanemises, karistatakse järgnevalt ka raskema koosseisu alusel, välistab aga PS § 23 lg-st 3 tulenev põhimõte, et jõustunud süüdimõistva või õigeksmõistva otsuse puhul isikut sama teo eest enam kohtu alla anda ega karistada ei või. Tegemist on täieliku menetlusliku takistusega, ja seda olenemata asjaolust, et materiaalsoigust on menetleja poolt ebaõigesti kohaldatud. Riigikohus rõhutas, et [...] kui võrdsusõiguse rikkumiseks peetakse seda, et süüteo läbi kannatanud isikul on õigus nõuda süüteo toimepanija karistamist, siis niisugust lähenemist Eesti kriminaalõigusdogmaatika ei toeta. Riigi karistusvolitus on iseenesest sekundaarne ning tuleneb ühiskonnaliikmetelt. See ei tähenda aga, et ühiskonnaliikmetel endil oleks säilinud õigus konkreetsel juhtumil vahetult karistamist nõuda (erasüüdistusmenetlus). Seetõttu ei saa võrdsuspõhiõigusele tuginedes nõuda kellegi süüteo arutamist.¹⁴¹ Eeltoodud näited näitavad kannatanu õiguslikku positsiooni kriminaalmenetluses. Kannatanu saab oma aktiivseid menetlusõigusi kasutada ainult sel juhul, kui prokuröri otsustused seda lubavad.

---

¹⁴⁰ RKKK 03.04.2006 määrus nr 3-1-1-1-06, p 9.

¹⁴¹ RKKK 03.04.2006 määrus nr 3-1-1-1-06, p 9

2.1.2. Menetleja selgituskohustus

Kannatanu huvide realiseerimise võimalikkus sõltub otseselt kannatanu staatuse saamisest. Sellest tulenevalt peaks kannatanu saama ise otsustada, kas osaleda kriminaalmenetluses või tsiviilmenetluses. Direktiivi eelnõu art 9, kui ka KrMS kannatanu õiguste kataloog näeb ette, et kannatanule on kriminaalmenetluse käigus õigus anda selgitusi ja esitada tõendeid. Seda õigust saab kannatanu kasutada juhul kui tal on piisavalt informatsiooni menetluses kehtivate võimaluste kohta.

Üldine menetleja selgituskohustus tuleb KrMS § 8 lõikest 1, mille kohaselt nii uurija, prokurör kui ka kohus on kohustatud igat menetlustoimingut rakendades selgitama menetlusosalisele menetlustoimingu eesmärgi ning menetlusosalisele tema õigusi ja kohustusi selles menetlustoimingu. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 1985 aasta soovitus A punktis 2 on kannatanu positsiooni tugevdamisel kriminaalmenetluses juhitud tähelepanu uurimisasutuse kohustusele teavitada kannatanut võimalustest õigusrikkujalt hüvitise saamise kohta.¹⁴²

Võrreldes 01.09.2011 KrMS jõustunud muudatuste eelse ajaga, mil kannatanu sai tsiviilhagi esitada kuni kohtuliku arutamise lõppemiseni ja sellest tulenevalt asjaolusid selgitada ka kohtulikult arutamisel. Tuleb kannatanul tsiviilhagi esitada kohtueelses menetluses, enne kui prokuratuur on kohtueelse menetluse lõppenuks tunnistanud (KrMS § 225 lg 1).

Tsiviilhagi varasem esitamine annab vaidluse pooltele suurema võimaluse vastuväidete ja tõendite esitamiseks, mis on õiglase menetluse eeltingimuseks. Niisamuti väldib isiku süüüsimuse lahendamise venimist ja on kooskõlas kriminaalmenetluse katkematus põhimõtte järgimisega (KrMS § 151). Kohtupraktikas välja kujunenud arusaama kohaselt on kohtul kohustus osutada õigusnormidele, mida võidakse tsiviilhagi otsustamisel kohaldada, et menetlusosalistel oleks võimalik tuvastamisele kuuluvaid asjaolusid tõendada ja õiguse kohaldamise kohta oma arvamust avaldada.¹⁴³

Käesolev muudatus on vajalik ja põhjendatud eelkõige süüdistatava kaitseõiguse tagamiseks. Tsiviilhagi varasem esitamine väldib eelduslikult olukorda, kus süüdistatav saab talle pandud

---

¹⁴² Käesolevalt näeb selle õiguse ette ka direktiivi eelnõu (viide 1).

¹⁴³ Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, SE 599 II, lk 4 (edaspidi SE 599 II). Arvutivõrgus: [http://web.riigikogu.ee/ems/saros/bin/mgetdoc?itemid=003674541&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11\(10.03.2013\)](http://web.riigikogu.ee/ems/saros/bin/mgetdoc?itemid=003674541&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11(10.03.2013))

tsiviilkohustustest teada alles kohtuotsusest.¹⁴⁴ Samas on oluline märkida, et tsiviilhagi nõuetelevastavust kontrollib kohus, mitte prokuratuur ega uurimisasutus. Prokuratuuri ülesanne on tagada, et tsiviilhagi jõuaks kohtusse ja asjasse puutuvate menetluse poolteni koos süüdistusaktiga (KrMS § 226 lg 7).

Eeltoodut arvestades on muutunud olulisemaks nii uurimisasutuse kui prokuratuuri roll selgituskohustusel, kuna tsiviilhagi õigeaegselt esitamata jätmisel minetab kannatanu õiguse kahju hüvitamise taotlemiseks kriminaalmenetluses.

Alates 01.09.2011 on KrMS § 38 lõike 4 kohaselt uurimisasutusel või prokuratuuril kohustus selgitada kannatanule tema õigusi:

- 1) tsiviilhagi esitamise korda;
- 2) tsiviilhagile esitatavaid põhilisi nõudeid;
- 3) tsiviilhagi esitamise tähtaega ja selle möödalaskmise tagajärgi;
- 4) riigi õigusabi saamise tingimusi ja korda.

Juhul, kui kannatanu ei jõua mingil põhjusel tähtaegselt tsiviilhagi esitada ja prokuratuur ei pea võimalikuks tsiviilhagi esitamise tähtaega pikendada, säilib kannatanul võimalus esitada oma nõue tsiviilkohtumenetluses.¹⁴⁵ Sellist võimalust peab prokuratuur kannatanule selgitama. Kohtueelse menetluse etapis toimub tõendite kogumine. Menetluse selles staadiumis teeb prokurör otsustuse, kas kannatanu vastab kannatanu määratlusele KrMS § 37 lg 1 mõttes. Kannatanul on õigus taotleda prokuratuurilt kriminaaltoimikuga tutvumist (KrMS § 224 lg 2), seda saab pidada ka viimaseks ajaks mil kannatanul on võimalik ette valmistada tsiviilhagi. Enamjaolt on kriminaaltoimiku materjalid kannatanule tsiviilhagi esitamisel oluliseks toeks, mistõttu on sageli mõistlik esitada tsiviilhagi alles pärast seda, kui on avanenud võimalus kriminaaltoimikuga tutvuda. Selles menetlusetapis on selge, millised isikud ja millistes tegudes kohtu alla antakse. Määratletud on isikute ring, kelle vastu on võimalik tsiviilhagi esitada. Kannatanu saab süüdistuse aluseks olevad faktilised asjaolud, oma tsiviilhagiga seostada.¹⁴⁶

Kuid kehtiv seadus ei näe ette prokurörile kohustust ega ka võimalust kannatanut tsiviilhagi koostamisel ega kohtusse esitamisel abistada. Niisamuti ei ole seaduses kannatanu õiguste

---

¹⁴⁴ RKKK 28.01.2010 otsus nr 3-1-1-79-09, p 11

¹⁴⁵ SE 599 II, lk 4.

¹⁴⁶ RKKK 28.01.2010 otsus nr 3-1-1-79-09, p 11

selgitamise vormi ja eraldi menetluskohustuse selleks ei koostata. Samuti puuduvad seaduses tsiviilhagile kehtestatud põhilised nõuded, nii jääb siiski selgusetuks, milliseid põhilisi nõudeid menetleja kannatanule selgitab. Kannatanu aktiivsust oma tsiviilnõude puhul ilmselt eeldatakse.

Isiku süü kriminaalmenetluses peab tõendama süüdistusfunktsiooni kandev prokuratuur, kes on tulenevalt KrMS § 211 lg-st 2 kohustatud välja selgitama ka süüdistatavat õigustavad asjaolud. Muu hulgas peab prokuratuur vastavate asjaolude ilmnemisel analüüsima ka õigusvastasust välistavate asjaolude esinemist. KrMS § 226 lg 7 näeb ette, et koos süüdistuaktiga tuleb kohtule esitada ka kannatanu tsiviilhagi. Süüdistuaktis tuleb märkida kuriteo tekitud kahju laad ja suurus (KrMS § 154 lg 2 p 2). Sellest võiks eeldada, et väljaselgitatud kahju laad ja suurus on samane tsiviilhagis märgituga. Kommenteeritud väljaandes on kirjas, et see tähendab samaaegselt ka tsiviilhagis märgitavat kahju, kuna muul juhul ei ole võimalik tõendada kahju ulatust.¹⁴⁷ Eeltooduga siiski nõustuda ei saa, kuna süüdistusaktis märgitav kuriteo kahju laad ja suuruse väljaselgitamine oleneb kuriteokoosseisust, ja see ei ole igakord samane tsiviilhagis märgitud kahju suurusega. Riigikohus on selgitanud, et näiteks varguse (KarS § 199) puhul tuleb rahaliselt hinnatava asja varguse ulatuse kindlakstegemisel lähtuda varastatu väärtusest teo toimepanemise ajal. Tsiviilhagis on kannatanul aga asja kaotsimineku korral võimalik esitada kahjuhüvitisnõue asja taassoetamiskulu (turuhinna) ulatuses (VÕS § 132) kohtulahendi tegemise aja seisuga. Asja kaotsiminekest tekkinud kahju ja varguse ulatust ei saa samastada.¹⁴⁸ Eeltoodut on oluline teada eelkõige seetõttu, et kohtueelse uurimise korras tuleb tuvastada tõendamiseseme asjaolud ja need ei ole igakord samased kannatanu kahjuga. Seadusega ei ole prokuratuurile ega uurimisasutusele ülesandeks pandud muude (tõendamisesemest väljapoole jäävate) kahjude väljaselgitamise kohustust.¹⁴⁹ Samas ei saa eeldada ka kannatanult teadmist, et ta saab nõuda reaalselt (sh ka tulevikus maksmisele) kuuluvat kahju, mitte ei pea lähtuma süüdistuaktis märgitust.

Riigikohus on küll aktsepteerinud kriminaalmenetluse erisusi, öeldes, et kohtueelses menetluses on võimalik kannatanul esitada tsiviilhagi, millest ei nähtu isik, kelle vastu on hagi

---

¹⁴⁷ J. Sarv. Kommenteeritud väljaanne, lk 393.

¹⁴⁸ RKKK 13.06.2012 otsus nr 3-1-1-69-12, p 14, täiendavalt märgitakse, et [...] Näiteks kui varastatud ja kaotsiläinud asjaga samaväärse asja turuhind pärast teo toimepanemist tõuseb, on kannatanu kahjuhüvitisnõue suurem kui varastatu väärtus, mis on võimalik süüdistatavale karistusõiguslikult omistada. Asja turuhinna languse korral on kannatanu kahjuhüvitisnõue varastatu väärtusest väiksem. Samas on kannatanul viimatinimetatud juhul õigus kaotsiläinud asja äravõtmiseaegse väärtuse hüvitamisele alusetu rikastumise sätetest (VÕS § 1037 lg-d 1-3) lähtudes.

¹⁴⁹ SE 599 II rõhutab, et tsiviilhagi nõuetelevastavust kontrollib kohus, mitte prokuratuur ega uurimisasutus.

esitatud.¹⁵⁰ Ilmselt mõeldud on olukorda, kus kahtlustatavat veel ei ole süüteoga seostatud. Erandjuhtudel on kriminaalmenetluses võimalik esitada tsiviilhagi protokollilises vormis, st menetleja protokollib kannatanu poolt esitatud suulise avalduse. Kuigi sel juhul on Riigikohus nentunud, et protokolliline tsiviilhagi (prokuröri poolt protokollitud) on lubatav vaid teatud õiguslikult lihtsamate nõuete puhul ja sedagi üksnes juhtudel, mil kannatanu nõude aluseks olevad faktilised asjaolud on määravas osas hõlmatud KrMS §-s 62 sätestatud tõendamiseseme asjaoludest, mis kajastuvad süüdistusaktis.¹⁵¹ Siinjuures on oluline teada, et see ei ole prokuröri kohustus, vaid heatahteavaldus. Prokurör ega uurija ei ole kohustatud hindama, kas kannatanu huvid võivad jääda kaitseta isegi nn lihtsamate nõuete osas.

Täiendavalt on Riigikohus nentunud, et tsiviilhagi ei pea täies mahus sisaldama neid hagi aluseks olevaid faktilisi asjaolusid, mis kattuvad süüdistuse alusfaktidega. Kuid seda ainult siis, kui kahtlustataval on võimalik aru saada, et mingite süüdistuses nimetatud asjaolude alusel ei otsustata mitte üksnes tema süüküsimus, vaid ka tsiviilõiguslike kohustuste üle. Samaaegselt märgib Riigikohus, et tsiviilhagis ei ole vaja korrata süüdistusaktis nimetatud tõendeid asjaolude kohta, mis kuuluvad samal ajal nii süüdistuse kui ka tsiviilhagi aluse hulka.¹⁵²

Eeltoodud asjaoludele on juhtinud tähelepanu J. Sarv, osutades, et Riigikohtu käsitus üldisemas plaanis viitab siiski sellele, et tsiviilhagile esitatavad nõuded vajavad kriminaalmenetluse seadustikus eraldi reguleerimist. Sellega nõustub ka käesoleva töö autor ja menetleja selgituskohustus kannatanu õigusi ei taga ning ka süüdistusaktis sedastatud kuriteoasjaolud ja nende väljaselgitamise kohustus ei ole iga kord tsiviilhagiga hõlmatud.

Kehtiva seaduse kohaselt tuleb kannatanul tagada, et tsiviilhagis oleks esitatud tema põhilised nõuded juba kohtueelses menetlusetapis. Niisamuti ei saa eeldada uurimisasutuse ega prokuratuuri uurimisulast tsiviilhagiga seonduvate asjaolude väljaselgitamisel. Seetõttu on oluline, et kehtestataks nõuded tsiviilhagi sisule ja vormile, millele kannatanul oleks võimalik tugineda. Siit tõusetub kannatanu õigusabi kättesaadavuse küsimus, kuna paljudel juhtudel ei piisa tsiviilhagi eseme määratlemiseks ainuüksi kuriteokoosseisulise kahju ära märkimisest.

---

¹⁵⁰ RKKK 28.01.2010 otsus nr 3-1-1-79-09, p 9.

¹⁵¹ Samas

¹⁵² Samas, p-d 11-15.

2.2. Eeluurimiskohtuniku roll kannatanu õiguste tagamisel

Kohtulik arutamine saab toimuda sisuliselt, kui on eelnevalt tsiviilhagi lubatavust ja nõuetelevastavust kontrollitud. Kannatanu huvidest lähtuvalt saab selles etapis ettevalmistusi teha tsiviilhagi sisuliseks arutamiseks.

Tulenevalt KrMS §-le 21 on eeluurimiskohtunik pädev täitma kohtueelse menetluse raames talle kriminaalmenetluse seadustikuga pandud ülesandeid. Kriminaalmenetluse seadustikust tulenevad eeluurimiskohtuniku ülesanded on sellised, mis kulgeva kriminaalmenetluse raames garanteerivad vaid üksikute menetlustoimingute tegemisel täiendava põhiõiguste kaitse. Sellest tulenevalt ei saa eeluurimiskohtunik toimida kriminaalasja arutava kohtunikuna ja tema pädevuses ei ole kriminaalmenetluse mingite asjaolude tõendatuse tunnistamine ega kriminaalmenetluse kui terviku kulgemise põhjendatuse hindamine.¹⁵³ Eeluurimiskohtuniku eesmärk on toimida kohtuliku arutamise suhtes teatud selektsioonimehhanismina.¹⁵⁴

Tsiviilhagi kohtueelse esitamise nõue seab eeluurimiskohtunikule kohustuse selgitada välja tsiviilhagi lubatavus ja nõuetelevastavuse. Kohus ei saa kriminaalasjas süüdistuse tõendeid kätte enne, kui tõendi lubatavus ja asjakohasus on üldse kõne alla tulnud. Kohus alustab ise kohtutoimiku koostamist talle esitatud süüdistusaktis ja kui ka tsiviilhagist. Tõendeid esitavad kohtupooled kohtuliku uurimise käigus. Erinevalt kohtunikust on kohtumenetluse pooltel võimalus tutvuda kriminaaltoimikuga kohtueelse menetluse lõpule viimisel.¹⁵⁵ Kuid eelistungi eesmärkide saavutamiseks on eeluurimiskohtunikul võimalus tutvuda kriminaaltoimiku materjaliga (KrMS § 258 lg 3). Vajaduse korral võib kohtunik eelistungile kutsuda teisi menetlusosalisi peale prokuröri ja kaitsja. Kui eelistung korraldatakse tsiviilhagi menetlusse võtmise otsustamiseks või tsiviilhagi läbivaatamise ettevalmistamiseks, kutsutakse eelistungile ka kannatanu ja tsiviilkostja või nende esindajad (KrMS § 259 lg 3). Kohus teeb määruse tsiviilhagi menetlusse võtmiseks. Selles menetluse etapis annab kohus süüdistatavale, kaitsjale ja tsiviilkostjale tähtaja tsiviilhagile kirjaliku vastuse esitamiseks (KrMS § 263¹ lg 1). Kannatanu jääb oma õigusest tsiviilhagi arutamisel ilma kui ta ei ilmu eelistungile. Seejuures peab kohus arvestama sellega, mil määral viivitaks eelistungi edasilükkumine kriminaalasja arutamist, samuti täpsustama kannatanu eelistungile ilmumata jäämise põhjust (KrMS § 260 lg 2). Kui esitatud tsiviilhagil esineb puudusi peab kohtunik määrama tähtaja tsiviilhagis

¹⁵³ RKKK 22.06.09 määrus nr 3-1-1-47-09, p 19; RKKK 23.09.2008 määrus nr 3-1-1-41-08, p 13.

¹⁵⁴ E. Kergandberg. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. Juridica 2000/ IX, lk 555.

¹⁵⁵ SE 594 II, lk 30.

puuduste kõrvaldamiseks või tegema määruse tsiviilhagi läbi vaatama jätmiseks (KrMS § 262 lg 4¹).

Eeltoodud muudatused KrMS kehtivad alates 01.09.2011 aastast, mistõttu igati abistavaks ja selgitavaks kannatanule tema tsiviilhagi esitamisel. Niisamuti on kindlustatud kohtupoolte võrdsed positsioonid kohtu ees. Eeltoodud regulatsiooni korrastamine tsiviilhagi osas hoiab ära võimaluse, et kohtuotsus saab tulla süüdistatavale üllatuseks ja tasakaalustab oluliselt kõikide menetluspoolte võrdsust.

Eeluurimiskohtuniku kirjeldatud toimingutes tsiviilhagi sisulise arutamise võimalikuks tegemisel on suhteliselt suur roll, kuna see on esimene etapp, kus kannatanu kahjunõudele antakse esialgne õiguslik hinnang. Paljudel juhtudel on kahju hüvitamise küsimuse otsustamiseks vaja tuvastada täiendavalt asjaolusid, millel isiku käitumise karistatavuse seisukohalt tähtsust ei ole. Samas ei pea kahjunõudes olema hagi alust (TsMS § 363) ning kohtul tuleb anda esialgne hinnang tsiviilõigusliku kvalifikatsioonile ja kohaldatavale õigusnormile. Eeltoodu on oluline seetõttu, et kohaldatav õigusnorm ei tuleks pooltele üllatusena ja menetlusosalistel oleks võimalik tuvastamisele kuuluvaid asjaolusid tõendada ja õiguse kohaldamise kohta oma arvamust avaldada.¹⁵⁶ Kohtu kohustust osutada õigusnormidele, mida võidakse asjas kohaldada kaitseb paremini süüdistatava huve. Eeluurimiskohtunikul lasub kohustus välja selgitada, kas kohtueelses menetluses on kogutud piisavaid tõendeid tsiviilhagi sisuliseks arutamiseks, et kriminaalasja arutamisel ei kujuneks nn sõna-sõna vastu olukord, mis võib oluliselt kahjustada süüdistatava kaitseõigust. Prokuratuur on kohustatud tagama, et süüdistuses sisaldavad asjaolud vastavad tegelikkusele, sealhulgas ka tõendamiseseme asjaolud, mis on hõlmatud tsiviilhagi esemega,¹⁵⁷ kuid tõendamisesemest väljapoole jäävaid asjaolusid saab täpsustada eeluurimiskohtunik.

2.3. Tsiviilnõude lahendamine kohtumenetluses

Prokuratuur saadab tsiviilhagi kohtusse koos süüdistusaktiga. Kannatanul puudub kohtusse pöördumise õigus eraldiseisvalt prokurörist. Üldmenetluses kohtusse saadetavas kriminaalasjas ei või tsiviilhagile lisada tõendeid (KrMS § 226 lg 6). Eelkõige on problemaatiline kannatanu seisukohast, kui põhjalikult ja milliste tõenditega tuleb tsiviilhagi

---

¹⁵⁶ RKKK 28.01.2008 otsus 3-1-1-6-07, p 33.

¹⁵⁷ TrtRnK 7.12.2011 otsus nr 1-11-4083, p-d 8-9.

tõendada. Tsiviilhagi esitamine on kannatanule seadusega tagatud õigus, kuid samas puudub kohtul seadusest tulenev võimalus ületada nõude piire ja teha otsus nõude kohta, mida ei ole esitatud.¹⁵⁸

Kannatanu esitatud tsiviilhagile korreleerub kohtu kohustus teha tsiviilhagi kohta otsus. Kui kohus teeb süüdimõistva kohtuotsuse, rahuldab ta tsiviilhagi täielikult või osaliselt või jätab selle rahuldamata või läbi vaatamata (KrMS § 310 lg 1). Kui kohus teeb õigeksmõistva kohtuotsuse, jäetakse tsiviilhagi läbi vaatamata (KrMS § 310 lg 2). Kui tsiviilhagi jäetakse läbi vaatamata, selgitatakse kannatanule tema õigust esitada hagi uuesti tsiviilkohtumenetluse korras (KrMS § 310 lg 3). Probleem on aga selles, et tsiviilhagi menetlusnõuded KrMS-s puuduvad. Eeltoodule on tähelepanu osutatud 01.09.20121 jõustunud KrMS muudatuste seletuskirjas, et kuna tsiviilhagi menetlemisele eraldi menetlusnõudeid kehtestatud ei ole, siis tuleb järgida kohtupraktika kaudu omaksvõetud tsiviilkohtumenetluse seadustikust tulenevaid nõudeid.¹⁵⁹

Samas tsiviilkohtumenetluse seadustiku valikuline rakendamine kriminaalmenetluses valmistab praktikas menetlusosalistele raskusi, millele on tähelepanu juhtinud M. Vutt 2008 kohtupraktika analüüsis, kahju hüvitamise normide kohaldamine kriminaalasja lahendavas kohtus.¹⁶⁰ Analüüsi tulemusest ilmnes, et mõned kahju hüvitamise normide kohaldamise probleemid tulenevad sellest, et kohtud ei järgi vastavatele normidele eraõiguses antud sisu. Näiteks esines eksimusi selles osas, et kohus ei rahuldanud kahju hüvitamise nõuet põhjendusega, et kannatanu ei ole tõendanud, et ta on kahjuna näidatud kulutuse ka tegelikult teinud. Analüüsi objektiks olevate otsuste hulgas esines endiselt mitmeid lahendeid, millega kohtud jätsid süüdimõistva otsusega tsiviilhagi rahuldamata põhjusel, et kahju suurust ei ole võimalik kindlaks teha või et kahju tekkimise asjaolud on ebaselged.¹⁶¹ Seejuures on Riigikohus juhtinud tähelepanu, et tsiviilhagi läbi vaatamata jätmise aluseks ei saa olla asjaolu, et tekitatud kahju suurus on tõendamata. Vaid tsiviilkohtumenetluses (TsMS § 351 lg 2) kehtivast selgituskohustusest lähtuvalt, tuleb kohtul juhtida poolte tähelepanu asjaolule, mis vajab tõendamist. Siin on kohtul kohustus juhinduda TsMS § 348 lg 2 sätestatud asja ammendava arutamise kohustusest. TsMS § 351 lg 1 kohaselt arutab kohus menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid ja suhteid vajalikus ulatuses nii faktilisest kui õiguslikust küljest. Sama paragrahvi 2. lõike järgi peab kohus võimaldama esitada kõigi asjasse puutuvate

¹⁵⁸ TlnRnK 07.04.2011 otsus nr 1-11-846, p 9.

¹⁵⁹ SE 544 II, lk 3.

¹⁶⁰ M. Vutt (viide 75), lk 30.

¹⁶¹ Samas.

asjaolude kohta õigel ajal ja täielikult oma seisukoha. Ning olukorras, kus poolte nõuded või seisukohad ei ole piisavalt selged, peab kohus ise pooli küsitama ja saadud vastustest tulenevalt selgitama, missuguseid asjaolusid peavad kohtumenetluse pooled nende seatud materiaa lõiguslike eesmärkide saavutamiseks tõendama.¹⁶²

Riigikohus on selgelt asunud seisukohale, et TsMS § 348 lg-st 2 ja § 351 lg-test 1 ning 2 tulenevaid nõudeid on vaja järgida ka tsiviilhagi lahendamisel kriminaalmenetluses. [...] Eeltoodud menetlusnõuete mittetunnustamine kriminaalmenetluses oleks eriti kahjulik kannatanu seisukohalt, sest erinevalt süüdistatavast ei ole kannatanule kriminaalmenetluses alati tagatud õiguslaste teadmistega esindaja abi. Muul juhul isikute õiguste ja huvide kaitse oleks tsiviilõigusliku vaidluse kohtulikul lahendamisel olulisel määral sõltuvus sellest, kas seda vaidlust lahendatakse kriminaal- või tsiviilkohtumenetluses.¹⁶³

KrMS § 60 lg 1 kohaselt tugineb kohus kriminaalasja lahendades asjaoludele, mis ta on tunnistanud tõendatuks või üldtuntuks. Sama paragrahvi teise lõike järgi on tõendus kohtul tõendamise tulemusena kujunenud veendumus, et tõendamiseseme asjaolud on olemas või puuduvad. Tulenevalt KrMS § 63 lõikest 1 on tõendina nimetatud ühe asjaoluna kannatanu ja kahtlustatava ütlusi. TsMS § 229 lg 2 järgi saab tõendiks olla poole ütlus, mis on antud vande all. Vandeta antud seletus, milles pool esitab faktiväiteid vajavad siinjuures eraldiseisvat tõendamist.¹⁶⁴ Samas näiteks kehtib kriminaalmenetluses tsiviilhagi lahendamisel TsMS § 440 lg 1 põhimõte, et kui süüdistatav ei vaidle esitatud hagi vastu, rahuldab kohus esitatud haginõud täies ulatuses. TsMS § 444 lg 4 lubab süüdistatava õigeksvõtu korral, seda sõltumata hagi hinnast, otsusest põhjendava osa välja jätta.¹⁶⁵

Kohus peab kohtuotsuse tegemisel lahendama, kas ja millises ulatuses rahuldada tsiviilhagi või hüvitada kuriteoga tekitatud kahju.¹⁶⁶ Mõnevõrra erinevalt on suhtutud kohtu kohustusse [...] *või hüvitada kuriteoga tekitatud kahju*. Mõiste *või hüvitada kuriteoga tekitatud kahju*, on praktikas mitmeti mõistetav olnud. Sõna *või* väljendis viitab üheselt sellele, et kohus võib kuriteoga kahju hüvitamise otsustada ka ilma tsiviilhagita. Riigikohus on võrrelnud sellist

---

¹⁶² RKKK 28.01.201 otsus 3-1-1-79-09, p 16.

¹⁶³ Samas, p 16.

¹⁶⁴ M. Vutt (viide 75) lk-d 8-11 osutab, et just varavastaste kuritegude kohtuasjade analüüsi pinnalt on kahjuhüvitis välja mõistetud süüdistusakti alusel, kus on kannatanu ütlustele omistatud väga suur osakaal ja väidetud kahju suurus on mõningatel juhtudel ebatõenäoline ja vastuolus üldise mõistlikkuse põhimõttega, mis omakorda tekitab küsimus tõendite olemusest ja tähendusest kahes erinevas menetlusliigis.

¹⁶⁵ TlnRnK 14.09.2011 otsus nr 1-11-2359, p 7.

¹⁶⁶ KrMS § 306 lg 1 p 11.

olukorda tsiviilkohtumenetluses sätestatud hagita menetlusega. Hagita menetlus eeldab aga kohtu aktiivset rolli, sh menetluse algatamise õigust (TsMS § 476 lg 1).¹⁶⁷

Riigikohus on selgitanud, et kohus võib otsustada kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise ilma tsiviilhagita alljärgnevate eelduste üheaegsel täitmisel kui:

1) on põhjendatud alus arvata, et väljaspool kriminaalmenetlust jääksid kannatanu seadusest tulenevad õigused ja huvid tõhusa kaitseta (arvestades, milline on kannatanu tervislik seisund ja varaline olukord; kas kannatanu teadmised ja oskused võimaldaksid tal astuda oma õiguste kaitseks minimaalselt vajalikke menetluslikke samme, nt taotleda riigi õigusabi; kuivõrd keerukas on konkreetne õigusvaidlus; kas on tõenäoline, et kohustatud isik võib mõjutada kannatanut oma nõuet mitte esitama jm);

2) see ei ole vastuolus kannatanu tahtega;

3) menetluspoolele on tagatud tõhus võimalus esitada kannatanu nõudele vastuväiteid ja neid kinnitavaid tõendeid.¹⁶⁸

Esitatus saab järeltada, et kui kannatanu on menetlusega liitunud on kohtul igakordselt kohustus välja selgitada, kas ei esine eeltoodud olukord. Kohtu poolt esitatud nõuete järgimine tugevdab oluliselt kannatanu menetlusseisundit. Teisest küljest, menetluse võistlevuse seisukohast on oluline kui pooltele tagatakse võrdsed võimalused. Pooltele tuleb anda võrdne õigus ja võimalus oma nõuet põhjendada.¹⁶⁹ Seetõttu oleks vajalik eraldiseisvalt TsMS-st reguleerida tsiviilhagi tõendavad asjaolud ja nende esitamise kord või vähemalt viidata TsMS-i normidele, mis on kohaldatavad tsiviilhagile kriminaalmenetluses. Ühest küljest võistleva menetluse tõendamisstandardid ja teiselt poolt kohtupraktikaga omaks võetud uurimispõhimõtte koos rakendamine osutub praktikas keeruliseks. Kannatanu poolt tsiviilhagi esitamisega tekitatud õigusvaidlus teeb kohtu otsustamisõiguse kahejärguliseks. Ühelt poolt kehtib kriminaalasja arutamise süüdistusprintsip, mille kohaselt peab süüdistus olema prokuröri käes ja on seetõttu kohtuvõimust lahutatud. Teisest küljes tsiviilvaidluse käivitab dispositiivsuse põhimõte.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ RKKK 23.02.2011 otsus nr 3-1-1-105-10, p 7.3.

¹⁶⁸ J. Sarv Haginõuded kriminaalmenetluses. Juridica 2011/ V, lk 368; RKKK 23.02.2011 otsus nr 3-1-1-105-10, p-d 7.3–7.4.3.

¹⁶⁹ E. Kergandberg...jt. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt. Tallinn: 2008, lk 348.

¹⁷⁰ E. Kergandberg. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Tartu: 1996, lk 66.

2.4. Kannatanu õigused tulenevalt menetlusliigist

2.4.1. Kannatanu kaasamine lepitusmenetlusse

Lepitamismenetlus tugineb restoratiivõiguse (*restorative justice*) põhimõtetele. Restoratiivõiguse teooria lähtub eelkõige kannatanu õiguste taastamise vajadusest. Euroopa Nõukogu 15. märtsi 2001 raamotsus 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses nägi ühe meetmena liikmesriikidele ette lepitusmenetluse kasutusele võtmise kriminaalmenetluses.¹⁷¹ Lepitusmenetluse lähtepunktiks on kuriteo sotsiaalne taust. Sellest tulenevalt kaasatakse kuriteo kui konflikti lahendamisele nii kuriteo toimepanija kui ka kuriteoohver, samuti ühiskond laiemalt. Ühest küljest on saab lähtuda kuriteo sotsiaalsest taustast ja teisest küljest tunnustada kannatanule tekitatud kahju heastamist.¹⁷²

Lepitusmenetluse võib alata kui süüdistatav ja kannatanu on nõus kriminaalmenetluses ära leppima ja puudub menetluse jätkamiseks avalik huvi.¹⁷³ Lepitamise eesmärgiks on saavutada leppimine ja kokkulepe kuriteoga tekitatud kahjude heastamiseks. Lepituskokkuleppel on eraõiguslik iseloom, kokkuleppele laienevad kõik lepinguõiguse üldnormid, mis tulenevad tsiviilseadustiku üldosa seadusest ja võlaõigusseaduse üldosast. Lepitusmenetluses tegeletakse kuriteoni viinud konflikti põhjustega ja samaaegselt on eesmärgiks kannatanule tekitatud kahju heastamine, mis ei ole võrdne tsiviilhagi esemega. Tsiviilhagi eesmärk on tekitatud kahjude hüvitamine aga lepituskokkuleppe võib lisaks sellele sisaldada ka kokkuleppeid reaaltoimingute tegemiseks või mingist tegevusest hoidumiseks, samuti näiteks, kohustust vabandada kannatanu ja tema lähedaste ees. See võimaldab kriminaalmenetlusest sõltumatult või sellega paralleelselt lepitada ohvrit ja kurjategijat. Sisulisest saavutatakse lepitusmenetluse abil ausam ja objektiivsem kuriteoga tekitatud kahju hüvitamine ning kannatanu õiguste ja huvide kaitse.¹⁷⁴

Lepitusmenetlus on Eestis kasutusel olnud 5 aastast ning praktikas on enamus leppimise tõttu kriminaalmenetluses lõpetamistest tehtud kohtueelses menetluses. Justiitsministeeriumi 2010

---

¹⁷¹ 2001/220/JSK, Euroopa Ühenduse Teataja L 82/1, 22.03.2001.

¹⁷² Aas. Kommenteeritud väljaanne, lk 489.

¹⁷³ KrMS §-d 203² ja 203¹

¹⁷⁴ Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu (939 SE I). Arvutivõrgus:
http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=061660010
(26.04.2013).

aasta analüüsist selgus, et lepituskokkuleppes lepivad kahtlustatav või süüdistatav ning kannatanu kokku kahjude heastamises. 84% kokkulepetest olid seotud viisakuskohustustega (vabandamine, vägivallast hoidumise keeld, viisakas ja lugupidav käitumine) ja 27% juhtudest olid seotud rahalise kohustuse täitmisega - kõige suuremaks kohustuseks oli korteri ostmine kannatanule. 11% isikutest kohustusid tegema reaaltoiminguid kannatanu heaks (nt korteri remontimine jne). Ravile või teraapiasse suunati 14% isikutest.¹⁷⁵ Lepitusmenetlus peaks, arvestades tegu, milles süüdistus on esitatud, saavutama eelkõige olukorra, kus süüdistatav loobuks füüsilisest ja vaimsest vägivallast kannatanu vastu ning heastaks kannatanule võimaliku mittevaralise kahju.¹⁷⁶

Prokuratuur või kohus saadab kriminaalasja oma määrusega lepitusmenetlusse ja lepitaja nimetamiseks ning lepitajale korraldamiseks (KrMS § 203² lg 2). Lepitaja ülesanne on korraldada lepitusmenetlust ja tagada, et saavutatud kokkuleppes oleks kajastatud poolte tahe, mis on kujunenud ja läbi räägitud lepitusmenetluse kohtumiste käigus. Lepitajale on pandud kohustus vormistada kirjalik lepituskokkulepe (KrMS § 203² lg 3). Kokkulepe ise on oma olemuselt eraõiguslik leping, millele kirjutavad alla lepingupooltena kahtlustatav või süüdistatav ja kannatanu. Kokkulepe võib lisaks varalise ja mittevaralise (moraalse) kahju hüvitamise regulatsioonile sisaldada ka kokkuleppeid reaaltoimingute tegemiseks või mingist tegevusest hoidumiseks, samuti nt kohustust vabandada kannatanu ja tema lähedaste ees. Lepitusmenetluses tuleb arvestada ka asjaolu, et lepitusmenetluse ebaõnnestumise korral, kui leppimist ei saavutata, jätkatakse kriminaalasja menetlust süüdistatava suhtes. Seetõttu on oluline vältida lepituses olukorda, kus kannatanu, kasutades ära süüdistatavat ähvardavat karistust, võiks dikteerida süüdistatavale ebamõistlikult koormavaid kokkuleppe tingimusi. Lepitusmenetlus ei ole vahendiks, mis peaks andma kannatanule võimaluse alusetuks rikastumiseks.¹⁷⁷

Kahju heastamine kannatanule on lepitusmenetluse üheks eesmärgiks. Kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu vahel saavutatud kokkuleppele laienevad kõik lepinguõiguse üldnormid, mis tulenevad tsiviilseadustiku üldosa seadusest ja võlaõigusseaduse üldosast. See tähendab, et lepingutingimuste täitmata jätmisel on kannatanul õigus pöörduda õiguskaitse saamiseks tsiviilkohtusse. Prokuratuuril või kohtul siiski õigus määratleda need kokkuleppe

¹⁷⁵ Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu. Justiitsministeerium analüüs. Tallinn 2010, lk 4. Arvutivõrgus:

<http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52673/Lepitusmenetluse+rakendamine.+Justiitsministeerium%2C+kriminaalpolitiika+osakond%2C+2010.pdf> , (30.03.2013)

¹⁷⁶ Samas, lk 19.

¹⁷⁷ (Viide 175), lk-d 26-27.

alusel kahtlustatava või süüdistatava poolt endale võetud kohustused, mille täitmisest sõltub kriminaalmenetluse uuendamine. Leppimise tõttu kriminaalmenetluse lõpetamisel on kohustuste täitmise aeg kuni kuud.¹⁷⁸

Kui pooled mingis tsiviilõiguslikus küsimuses kokkulepet ei saavuta, jätab lepitaja selle küsimuse lahendamata ning vormistab kokkuleppe nende küsimuste osas, kus lepitusmenetluse pooled kokkuleppele jõudsid. Nende küsimuste lahendamiseks, kus kokkulepe jäi saavutamata, on pooltel õigus pöörduda hagiga tsiviilkohtusse. Kannatanu õigused on lepitusmenetluses igati tagatud. Kannatanul on lepitusmenetluses aktiivne roll. Praktikast tähendab see seda, et kannatanu ei pea osalema sageli koormavas kohtumenetluses ja tekitatud kahju saab hüvitatud oluliselt kiiremini.

2.4.2. Kannatanu õigused lihtmenetlustes

Tulenevalt KrMS ülesehitusest on üldmenetluse kõrval mitmeid erimenetlusi, mille kohaldamise osakaal võrreldes üldmenetlusega on oluliselt suurem.¹⁷⁹ Kohtustatistika järgides saabus Maakohtutele 2011. aastal lahendamiseks 9473 kriminaalasja, millest lahendati lõpuni üldmenetluses 821 kriminaalasja, seega ainult (6,4%). Lihtmenetlusasjadest olid suurima osakaaluga 39,1% kokkuleppemenetlusasjad. Lühimenetlus asjad moodustasid 24,2%, käskmenetlusasjad 2,7% ja kiirmenetlusasjad 27,1%.¹⁸⁰

Kokkuleppemenetluses lahendab kohus kriminaalasja kui süüdistatav ja prokuratuur on seda taotlenud (KrMS § 239 lg 1). Kokkuleppemenetlus tähendab prokuratuuri ja süüdistatava ning tema kaitsja vahelisi läbirääkimisi ja kokkulepet kuriteo kvalifikatsioonis, kuriteoga tekitatud kahju laadis ja suures. Samuti läbirääkimisi karistuse liigi ja määra üle, mida prokurör kohtus taotleb kuriteo toimepanemise eest (KrMS § 244 lg 2). Kokkuleppemenetluse üheks ideeks on asja kohtuliku arutamise lihtsustamine.

Kuigi kannatanu ei saa kohtulikust arutamisest osa võtta, sõltub kokkuleppemenetluse lubatavus justnimelt kannatanu nõusolekust (KrMS § 239 lg 2 p 4). Prokuröri kohustus on välja selgitada kannatanu arvamus kokkuleppemenetluse võimalikkuse ja tsiviilhagi kohta, ja

---

¹⁷⁸ KrMS § 203¹ lg 3.

¹⁷⁹ E. Kergandberg. Üldmenetluste ja erimenetluste vaheline pingeline Eestis tänases kriminaalmenetlusõiguses ja kohtupraktikas. Juridica 2012/ VIII, lk 579.

¹⁸⁰ Samas, lk 579.

teavitada kannatanut, et tal ei ole õigust kokkuleppemenetluseks antud nõusolekust loobuda (KrMS § 240 lg 3). Alles seejärel alustab prokurör läbirääkimisi kuriteoga tekitatud kahju laadis ja suuruses kahtlustatavaga.

Kehtiva õiguse kohaselt ei ole kohtunik seotud süüdistatava ja prokuröri vahel sõlmitud kokkuleppega ja võib selle alati tagasi lükata. Kohtul on täielik kontroll isiku süüdi- või õigeks mõistmise ja karistuse üle. Seaduse järgi peab kohtunik kriminaaltoimiku prokuratuurile tagastama, kui ta ei nõustu karistuse liigi või määraga või tsiviilhagi suurusega (KrMS § 248 lg 1 p 2). Seega uurib kohus tõendeid toimikus vahetult, olgugi et mitte suuliselt esitatuna. Kui kohtunik kas või mõnes asjaolus kahtleb, saadab ta toimiku tagasi.

Kannatanul on kokkuleppemenetluse sõlmimisel vetoõigus, millega arvestamata ei saa seda menetlusliiki kohaldada. Teiseks, rakendub selles menetluses täielik kohtulik kontroll, ja sellest tulenevalt on kannatanu õigused kokkuleppemenetluses igati tagatud.

Lühimenetluse rakendamisel kannatanu nõusolekut vaja ei ole. Küll aga saab kannatanu osa võtta kohtuistungist. Samas süüdistusakti esitamisele kohtule peab kaasnema ka tsiviilhagi, mistõttu kannatanu oma nõude esitada igal juhul saab. Kohtul on kohustus kannatanule teatada istungi aeg. Istungile ilmumata jätmisel peab kannatanu arvestama asjaoluga, et see ei takista asja kohtulikku arutamist (KrMS § 236). Mõnevõrra keeruline on kannatanul oma tsiviilnõuet tõendada lühimenetluses, sest kohtulik arutamine toimub üksnes kriminaaltoimiku materjalide põhjal (KrMS § 237 lg 4). Menetluses puudub võimalus tõendite esitamiseks. Seega tõendid peavad olema kogutud kohtueelses etapis. Samas nagu eelpool selgub peab kohus järgima tsiviilhagi menetlemisel tsiviilõiguslikku tõendamiskoormist.¹⁸¹ Mistõttu kui tsiviilhagi asjaolud vajavad täiendavat tõendamist, tuleb neid toimiku materjalina ebapiisavaks lugeda KrMS § 238 lg 3 mõttes ja prokuratuurile kriminaaltoimik tagastada. Kuid antud juhul jääb selgusetuks, mida prokuratuur tsiviilhagi täpsustamiseks teha saab. Prokuratuuril puudub volitus selgitada kannatanu tsiviilhagi sisuliselt. Järelikult puudub ka mõistlik põhjendus, miks peaks kohus toimiku prokuratuurile saatma. Tsiviilõiguslik ammendav arutamise kohustus kohaldub ka lühimenetluses, mis tähendab seda, et kui kannatanu nõue on ebaselge, siis ka siin ei saa kohus jätta tsiviilhagi automaatselt TsMS § 371 lg 2 punkti 1 alusel läbi vaatamata või rahuldamata vaid tulenevalt TsMS § 348 lg-st 2 ja § 351 lõigetest 1 ning 2 selgitama välja tõendamist vajavad asjaolud ja võimaldama süüdistataval neile esitada vastuväiteid.

---

¹⁸¹ RKKK otsus 3-1-1-79-09 p 15; 28.01.2008. otsus asjas nr 3-1-1-60-07, p 52.

Kannatanul on tagatud ka lühimenetluses ulatuslik kaebeõigus. Kannatanu nõusolekut lühimenetluse kohaldamiseks ei küsita, seetõttu ei saa ka eeldada, et ta oleks loobunud enda subjektiivsest õigusest vaidlustada maakohtu otsust. Sellest tulenevalt on kannatanul subjektiivne õigus vaidlustada maakohtu otsust ka tsiviilhagisse mittepuutuv osas ehk siis osas, mis puudutab mõistetud karistust ka siis kui prokurör ei saa esitada¹⁸² või ei ole esitanud apellatsiooni. Kannatanul puudub kaebeõigus üksnes juhul, kui prokurör on süüdistusest loobunud KrMS § 14 lg 2 ja § 301 alusel. Seda seetõttu, et kannatanu tsiviilhagi saab arutusele tulla kriminaalmenetluses ainult siis, kui on kehtiv süüdistus ehk siis, lähtuvalt KrMS § 5 ja 268 on nõutav riikliku süüdistuse olemasolu.¹⁸³

Käskmenetluses ei ole kannatanul kaasarääkimise õigust, kuna ta ei ole kohtumenetluse pooleks. Käskmenetlus saab toimuda ainult prokuröri taotlusel, kus menetluspoolteks on prokurör ja kahtlustatav (KrMS § 251 lg 1). Käskmenetluse kohaldamise eelduseks on tõendamiseseme asjaolude selgus.¹⁸⁴ Käskmenetluse kohaldamisele ei saa vastu vaielda ka süüdistatav ise. Käskmenetluses kriminaalasja kohtus suuliselt ei arutata, kuid süüdistatav saab taotleda asja arutamist üldkorras. Samuti ei otsusta kohus kohtulahendis kannatanu kahju küsimust,¹⁸⁵ kuid kohus võib käskmenetlusest keelduda kui tõendamiseseme asjaoludes selgus puudub (KrMS § 253 lg 3). Nii süüdistusaktis¹⁸⁶ kui ka käskmenetluse kohtuotsuses¹⁸⁷ tuleb ära näidata kuriteoga tekitatud kahju laad ja suurus. Eeltoodust saab järeldada, et kohtunikul tuleb veenduda süüdistusakis toodud asjaolude selguses, et otsustada käskmenetluse lubatavus, Eeltoodu eeldab, et tuleb välja selgitada ka kannatanu olemasolu ja kas tal võib olla kahjunõue. Arvestades statistikat moodustavad käskmenetluseasjad väga väikse osakaalu (2,7%), samas võib arvestada, et selle menetlusliigi spetsiifikast tulenevalt on see menetlus, kus kannatanu ei osale. Kuid ka see menetlusliik ei välista kannatanu õigust esitada tsiviilhagi. Samas on vastuolu kannatanu õiguste kataloogis KrMS § 38 lg 1 p 4 ja 5, mille kohaselt on kannatanul õigus esitada tõendeid, taotlusi ja kaebusi.

---

¹⁸² KrMS § 318 lg 3 p 2 järgi ei saa prokuratuur apellatsiooni esitada kui lühimenetluses ja kiirmenetluses on tehtud süüdimõistev kohtuotsus.

¹⁸³ RKKK 19.10.2012 otsus nr 3-1-1-83-12, p 7.

¹⁸⁴ E. Kergandberg. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. Juridica 2000/IX, lk 561.

¹⁸⁵ J. Sarv. Kommenteeritud väljaanne, lk 154.

¹⁸⁶ KrMS § 252 lg 1 p 3 järgi märgitakse käskmenetluse süüdistusaktis kuriteoga tekitatud kahju laad ja suurus.

¹⁸⁷ KrMS § 254 lg 3 p 3 järgi käskmenetluse kohtuotsuses märgitakse kuriteoga tekitatud kahju laad ja suurus.

Kiirmenetlus võib toimuda, kas kokkuleppemenetluse reegleid või käskmenetluse reegleid jälgides, samuti on võimalik ka lühimenetluse reeglite kohaldamine¹⁸⁸ ja seetõttu on ka kannatanu õigused eeltoodud menetlusliikidest tulenevad. Kiirmenetluse kohaldamise eelduseks on asjaolude selgus sealhulgas kõikide vajalike tõendite olemasolu, sel juhul saab prokuratuur taotleda kriminaalasja lahendamist kiirmenetluses. Siinjuures peab taotlus olema esitatud 48 tunni jooksul alates isiku kuriteo toimepanemise järel kahtlustatavana ülekuulamisest või isiku kahtlustatavana kinnipidamisest (KrMS § 256¹).

2.5. Kannatanu tsiviilõiguste kaitse

Kui süüdistataval on kriminaalmenetluses alati tagatud kaitsja abi (KrMS § 45), siis kannatanul oma tsiviilõiguste maksma panemiseks sellist võimalust ettenähtud ei ole. On üsna tõenäoline, et tsiviilhagi esitamisega seondult võib kannatanul tekkida vajadus professionaalse õigusabi järele. Enamasti pole kuriteos kannatanul piisavalt teadmisi ega oskusi tsiviilhagi esitamiseks.

Osaliselt on selline olukord lahendatud viisil, et kannatanul on võimalik oma tsiviilõiguste teostamiseks kasutada esindaja abi (KrMS § 41 lg 1). Kuid paljudel juhtudel ei ole kannatanul võimalusi esindaja palkamiseks. Sellisel juhul on kannatanul õigus taotleda õigusabi riigilt, mõningatel juhtudel võib seda teha ka kohus omal algatusel. Kui kohus leiab, et kannatanu olulised huvid võivad advokaadi abita jääda kaitseta, võib kohus oma algatusel otsustada isikule riigi õigusabi andmise riigi õigusabi seaduses¹⁸⁹ (RÕS) ettenähtud alustel ja korras (KrMS § 41 lg 3). Justiitsministeeriumi 2012 a analüüs tõi välja, et üksnes 56 protsenti küsitletud kannatanutest olid riigi õigusabi võimalusest teadlikud ning viiendik vastanutest ütlesid, et kui nad oleksid sellest võimalusest teadnud, siis oleksid nad seda ka kasutanud.¹⁹⁰

RÕS § 6 lg 1 kohaselt võib riigi õigusabi saada füüsiline isik, kes oma majandusliku seisundi tõttu ei suuda õigusabi vajamise ajal tasuda asjatundliku õigusteenuse eest või suudab seda teha üksnes osaliselt või osamaksetena või kelle majanduslik seisund ei võimalda pärast õigusteenuse eest tasumist lihtsat toimetulekut. Seega on riigi õigusabi saamise esmaseks ja kohustuslikuks eelduseks Riigi õigusabi seaduses märgitud maksejõuetus. RÕS § 17 lõiked 1

---

¹⁸⁸ M. Sillaots. Kommenteeritud väljaanne, lk 584.

¹⁸⁹ Riigi õigusabi seadus - RT I 2004, 56, 403... RT I, 22.03.2013, 14.

¹⁹⁰ Uuring (viide 2), lk 53.

ja 3 sätestavad põhimõtte, et riigi õigusabi saanud isiku õigus riigi õigusabile säilib asja ülekandumisel mõneks teiseks riigi õigusabi liigiks ja laieneb ka samas asjas tehtud kohtulahendi edasikaebamise menetlusele, ning neil juhtudel jätkab varasemalt määratud advokaat isikule õigusabi osutamist. Tulenevalt RÕS §-st 8 antakse riigi õigusabi kas kohustusega hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud või kohustusega hüvitada riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulud täielikult või osaliselt ühekordse maksena või osamaksetena.

Praktikas on kannatanule esindaja määramine pigem erandlik juhtum. Samas RÕS eeldab kannatanult riigi õigusabi saamiseks võrdlemisi keeruka protseduuri läbimist sealhulgas on oluline maksejõuetuse olemasolu. Kannatanu peab arvestama ka asjaoluga, et riigilt õigusabi taotledes käib sellega alati kaasas risk, et riik nõuab hiljem riigi õigusabi tasu ja riigi õigusabi kulude hüvitamist.¹⁹¹ Arvestades tsiviilnõuete vähest reguleeritust KrMS-s on kannatanul ilma kohtupraktikat tundmata üsna keeruline oma tsiviilõigusi kriminaalmenetluses maksma panna. KrMS on sätestatud, et selliseks menetluskokkuvõtteks kus tsiviilnõuded tuleb kirjeldada on tsiviilhagi, kuid millist sisu või vormi see eeldaks sätestatud ei ole.

Näiteks 28. jaanuar 2010 kriminaalasjas 3-1-1-79-09 on kannatanu esindaja kohtueelses menetluses toimunud ülekuulamisele 26. jaanuaril 2009. a teinud järgmise avalduse, mis on menetleja poolt protokollitud: *"Ajavahemikul 29.08.2008.a kuni 10. 11. 2008. a aadressil XXXXXXX X Assaku alevik, Rae vald, Harju maakond varastati salaja alajaamast 175 kg trafoõli ning vaskdetaile ning keskpinge- ja madalpingeseade. E OÜ-le on tekitatud kahju 285 000 krooni. Seoses sellega soovib E OÜ esitada tsiviilhagi summas 285 000 krooni."* Kannatanu esindaja ülekuulamisprotokollile lisati kannatanu esitatud elektripaigaldise vigastamise taastamistööde arve.¹⁹²

Kõik kohtuastmed jõudsid eeltoodu osas järeldusele, et menetleja protokollitud avaldus on oma sisus käsitletav protokollilise tsiviilhagina. Riigikohus nentis, et vaatamata lakoonilisusele ja ebatäpsele sõnastusele on kannatanu eeltoodud avaldust siiski võimalik käsitada protokollilise tsiviilhagina. Kuna sellest on võimalik välja lugeda kannatanu tahe nõuda X alajaamas varguse toime pannud isikult alajaama elektripaigaldise kahjustamisega, sh osade detailide kaotsimineku põhjustamisega õigusvastaselt tekitatud kahju (s.o vigastatud

---

¹⁹¹ KrMS § 182 lg 1 tulenevalt tsiviilhagi rahuldamata jätmise korral hüvitab tsiviilhagi tagamisest tingitud menetluskulud kannatanu.

¹⁹² RKKK 28.01.2010 otsus nr 3-1-1-79-09.

elektripaigaldise taastamistööde) hüvitamist summas 285 000 kroon.¹⁹³ Eeltoodust tulenevalt järeldas kohus, et kriminaalmenetluse eripärast tulenevalt ei pea kannatanu tsiviilhagi - olgu siis kirjalik või protokolliline - tingimata sisaldama täies mahus neid hagi aluseks olevaid faktilisi asjaolusid, mis kattuvad süüdistuse alusfaktidega. Kuid süüdistatav peab teadma, et süüdistuses nimetatud asjaolude alusel ei otsustata mitte üksnes tema süüküsimuse, vaid ka tsiviilõiguslike kohustuste üle, millele tal on esitada vastuväiteid ja tõendeid.¹⁹⁴

Kuid mõneti on ka Riigikohus kannatanu sellist menetluslikku positsiooni tasakaalustanud ja seda eelkõige eeldades, et on kohtul rakendub kannatanu tsiviilnõude lahendamisel TsMS-s¹⁹⁵ sätestatud ammendav arutamise kohustus. Mis tähendab seda, et kohtul tuleb ise uurimispõhimõttest tulenevalt välja selgitada tsiviilnõude alused.¹⁹⁶ Kohtul on tsiviilhagi menetlemisel aktiivne roll ja see peaks kompenseerima kannatanu menetlusseisundi nõrkust. Samas ei ole välistatud konflikti tekkimine kriminaalkohtumenetluse aluseks oleva võistlevuse põhimõttega (KrMS § 14). Mõneti vastuoluline olukord, kus kohus peab isiku süüküsimust arutades lähtuma võistlevuse põhimõttest, tsiviilhagi lahendades aga sisuliselt kohaldama uurimispõhimõtet ei pruugi olla mõistlik. Kuid, kuna kannatanu võimalused esindaja abile on piiratud, pole tsiviilhagi menetlemisel uurimispõhimõtte rakendamisele kehtiva seaduse regulatsiooni puudulikkust arvestades erilist alternatiivi.¹⁹⁷ Õiguskirjanduses on pakutud kannatanu menetlusseisundi lahendamiseks mitmeid lahendusi, eelkõige teha kannatanule õigusabi kättesaadavamaks või siis anda prokurörile õigus kannatanu nimel teha menetlustoiminguid.¹⁹⁸

Autor nõustub eeltooduga ja leiab, et kannatanu huvid ja õigused on paremini tagatud, kui prokurörile anda õigus kannatanu nimel teha tsiviilhagiga seoses menetlustoiminguid. Esiteks toetab seda asjaolu, et tsiviilhagi on siiski tihedalt seotud kriminaalasja esemega. Nii tuleb ka kannatanul arvestada asjaoluga, et süüdistatav võidakse õigeks mõista. Teisena on kaalukas ka asjaolu, et kannatanu tsiviilnõue saab arutusel olla ainuüksi riikliku süüdistuse olemasolul. Kehtiva õiguse järgi saab kannatanu kasutada kriminaalasjas koostatud toimiku materjale, kuid prokuröril ei lasu kohustust kannatanut nõustada tsiviilnõude küsimuses. Niisamuti ei ole prokuröril õigust ega kohustust kannatanu nimel menetlustoiminguid teha ega esindada tsiviilõigustes. Isegi kui kannatanul oleks soov, et prokurör teda menetluses esindaks, puudub

---

¹⁹³ Samas, p 17.

¹⁹⁴ Samas, p 15.

¹⁹⁵ TsMS § 348 lg-st 2, TsMS §-s 351

¹⁹⁶ RKKK 28.01.2010 otsus nr 3-1-1-79-09, p 16

¹⁹⁷ J. Sarv 2009, lk 126.

¹⁹⁸ Samas, lk 126.

selleks igasugune seaduslik võimalus. Kuid kui kannatanu seda soovib, võiks tal mõningatel juhtudel olla võimalus volitada prokuröri end tsiviilõiguse küsimuses esindama (sh tsiviilhagi esitama).

Mitmetes EL-i riikides käivitub prokuröri esindus kannatanu kahjunõude esitamisel automaatselt. Näiteks Hispaanias, kui kannatanu avaldab soovi esitada tsiviilnõue kriminaalmenetluses, eeldatakse alati, et prokurör kannatanut esindab. Kannatanu saab valida, kas ta teostab ise või advokaadi esindusel omi tsiviilõigusi. Kuid selleks peab ta prokuröri esindusest loobuma. Samas, kui ta seda valikut ei tee, esindab kannatanut alati prokurör.¹⁹⁹ Niisamuti on prokuratuur vastutavaks pandud tsiviilkahju nõude esitamise eest Portugalis. Kus Kannatanu võib esitada tsiviilkahju hüvitamise nõude ka juhul, kui ta ei osale või ei saa osaleda menetluses tsiviilhagejana (sealhulgas on isikute ring laiem kes võivad teostada kannatanu õigusi, näiteks võib tsiviilhagi esitada ohvri pärija, seaduslik esindaja või mõni muu isik, teatavat liiki kuritegude puhul, nagu rahu- või inimsusevastased kuriteod, teod õigusemõistmise võimaldamise vastu või selle takistamine ning kuriteod, mis hõlmavad tsiviilhagi esitamist kriminaalmenetluse käigus). Kannatanu roll menetluses piirdub tõendite esitamisega kahjunõude toetuseks. Kahjunõudeid kuriteo tagajärjel tekkinud kahju hüvitamiseks käsitletakse kui vastava kriminaalmenetluse osana. Kahjunõude tsiviilkohtule esitamine käib eraldi korra järgi. Näiteks võib tsiviilkohtule esitada kahjunõude juhul, kui kriminaalmenetluses ei ole kaheksa kuu jooksul kuriteost teatamise hetkest esitatud ühtegi süüdistust ja selle ajavahemiku jooksul ei ole toimunud mingit arengut või kui kriminaalmenetlus on jäetud läbi vaatamata, on katkestatud või aegunud enne kohtuliku arutelu algust.²⁰⁰ J. Sarv on seisukohal, et prokuröri poolt kannatanu esindamine tuleks kõne alla eeskätt tsiviilõiguslikult lihtsate, ent praktikas sagedaste nn tüüpkaasuste puhul, nagu kannatanule varguse või tervisekahjustusega tekitatud kahju hüvitamise nõuete esitamine. Õiguslikult keerukamatel juhtudel peaks kannatanu huve kaitsma siiski advokaadist esindaja.²⁰¹

Nii nagu eelpool toodud Hispaanias ja ka Portugalis võib ka Soomes alгатada ise kriminaalmenetluse süüdistatava vastu väiksemates kuritegudes.²⁰² Eestis kriminaalmenetluse

¹⁹⁹ Compensation to crime victims - Spain. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_spa_en.htm (03.03.2013)

²⁰⁰ Criminal proceedings in Portugal. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_por_et.htm (03.03.2013)

²⁰¹ J. Sarv. 2009, lk 126

²⁰² Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970689> (03.03.2013)

seadustik kannatanule erasüüdistuse algatamise õigust alates 2004 aastast ei anna. Soomes saab kannatanu mõningatel juhtudel alustada erasüüdistusmenetlust, kuid seda juhul kui prokurör menetlust ei algata. Sel juhul teatab prokurör süüdistuse mitteesitamisest kannatanut, et kannatanu saaks ise ette valmistada ja esitada süüdistuse (§ 9). Prokurör võib jätta süüdistuse esitamata kui seda ei nõua avalik huvi või näiteks eseme või vara väärtus on väike (§ 8b 26.07.2003/647). Viimasel juhul tuleb kannatanul selgitada kohtule, et prokurör jätab süüdistuse esitama. Kohus peab enne kannatanu hagi lahendamist andma prokurörile võimaluse olla asjas ära kuulatud.²⁰³

Prokuröri esinduse loomine oleks kannatanule õigusabi seisukohast üks võimalik lahendustest. Eeltoodud analüüsi kokkuvõttes jõuab autor järeldusele, et kriminaalmenetluses poolte protseduurilised võimalused, nii süüdistatava kaitseõiguse tagamisel, kui kannatanu seadusega antud õiguse tagamisel oleksid võrdsemad, kui pooled saaksid tsiviilnõude küsimuses valmistuda enne kohtueelse menetluse lõppemist. Teiseks on oluline, et kannatanul oleks tagatud toetav teenus, mis võimaldaks abi tsiviilnõude koostamisel ja tõendamisel, sest ainuüksi kannatanule menetluslike õiguste andmine ei tasakaalusta poolte protseduurilist võrdsust. Autor nõustub siinjuures J. Sarv ettepanekuga, et prokuröri esinduse võiks kannatanu saada siiski valida, ja seda õiguslikult lihtsamate koosseisude puhul ning kannatanu enda tahteavalduse alusel.

---

²⁰³ Samas, 7 ptk.

Kokkuvõte

Käesolevas magistritöös uurib autor, kas olemasolev KrMS-i regulatsioon on piisav avamaks kannatanule seadusega antud õiguste, eelkõige õigust esitada tsiviilhagi, toimivust nii nagu see on seadusandja poolt eeldatud. Uurides seejuures kuidas ja mil viisil kannatanu oma õigusi kriminaalmenetluses osaledes kasutada saab. Autor soovib leida täiendavalt vastust küsimusele, millist kahju ning milliste eelduste olemasolul kannatanu kriminaalmenetluses nõuda võib.

Esimene peatükk käsitleb kannatanu positsiooni kriminaalmenetluses, uurides seejuures kannatanu õigusi käsitlevat rahvusvahelist õiguslikku raamistikku. Samuti erinevate uuringute tulemusi, milles on välja selgitatud kuriteo tulemusel tekkinud mõjud kannatanutele, niisamuti kaardistatud kannatanu huvisid ja seadusega antud õiguste kasutamist menetluses osalemisel. Üheks oluliseks õiguseks kannatanu huvi seisukohalt on kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise võimaldamine kriminaalmenetluses. Eestis on kannatanul menetlussubjekti staatus ja sellest tulenevalt tuleb kannatanule tema õigusi tutvustada ja tagada. Kannatanu positsioon on käsitletav dualistlikult, kannatanul on kriminaalmenetluses osalemisel nii passiivsed kui ka aktiivsed võimalused. Avalik-süüdistuslikus kriminaalmenetluses on prokurör see instants, kes alustab ja juhib menetlust. Kannatanu aktiivne osalemine on vaadeldav prokuröri kõrval nn kõrvalsüüdistajana. Prokurör kannatanu huvidega ja eelistustega menetluse alustamisel arvestada ei saa. Samas on kannatanu kohtumenetluse poolena vaba otsustama kui palju ta oma protsessuaalseid õigusi menetluses aktiivselt kasutab.

Eesti sarnaselt enamike EL riikidele võimaldab kannatanul kriminaalmenetluses esitada tsiviilnõudeid. Teemat käsitledes on autor töös läbivalt peatükkides toonud näiteid kohtupraktikast. Töö eesmärgi saavutamiseks võrdles autor tsiviilhagi funktsiooni süüdistusaktiga ja hagiga tsiviilkohtumenetluses ning kriminaalmenetluslikku kahju mõistet ja kahju tekitamist võlaõigusliku kahju mõistega. Siinjuures aitab Riigikohtu poolt esitatud võrdlus nii süüdistusaktiga, kui ka hagiga tsiviilkohtumenetluses vältida paljusid võimalikke ebaselguseid selles küsimuses. Kahju mõiste on defineeritud kannatanu mõiste kaudu. Kannatanu saab oma tsiviilõigusi kaitsta tsiviilhagi esitamise teel. Tsiviilhagile esitatavaid sisu- ja menetlusnõudeid ning mida, kuriteoga tekitatud kahjuna mõista saab, on kriminaalmenetluse seadustikus reguleeritud puudulikult. Seetõttu on praktikas erinevalt

tõlgendatud, nii kannatanu kui ka kahju mõistet. Autor on siiski seisukohal, et kannatanu ja kahju mõiste, kus kahju tähendab tsiviilhagi eset, ära määratlemine ainuüksi kannatanu definitsiooni kaudu avab võimaluse seda mitmeti tõlgendada ja seda olenemata asjaolust, et Riigikohus on selleks omad juhised andnud. Eesti kriminaalmenetlus käsitleb kannatanuna, kes saab nõuda kuriteoga kahju hüvitamist, üksnes sellist isikut, kelle kahju on kriminaalmenetluse esemeks oleva kuriteoga vahetult sealhulgas nii faktiliselt kui ka õiguslikult seotud. Autor hinnangul kahju mõiste õiguslik ja faktiline seotus kuriteokoosseisuga ainuüksi kannatanu definitsiooni (KrMS § 37 lg1) kaudu ei ole õiguslikult selge ja seetõttu ei taga kannatanu kahjunõude õiglast menetlemist. Kuriteoga tekitatud kahju hüvitamise eelduseks on, kannatanu ja tema kahju seotus kuriteokoosseisu kaitstava õigushüve eesmärgiga. Samas näitab ka kohtupraktika, et selge regulatsiooni puudumine on selles küsimus täiendavate kohtuvaidluste allikaks. Autori arvates võib kohtupraktikat pidada oluliseks indikaatoriks kannatanu ja kahju mõiste täpsustamise ja tsiviilhagi funktsiooni määratlemise osas, mis näitab, et seaduse regulatsioon ei ole piisav. EIK on mitmes lahendis järeldanud, et kui siseriiklik õiguskord annab õiguse esitada tsiviilnõude kriminaalmenetluse raames, on riik kohustatud tagama, et menetlus ise vastaks EIÕK art 6 lg 1 tingimustele. Kannatanu tsiviilõiguste realiseeritavus, kuriteoga tekitatud kahju hüvitamiseks kriminaalmenetluses on KrMS-i mitmeid aspekte ja nõudeid järgides piiratud. Alates sellest, keda saab kannatanuks pidada kriminaalmenetluses ja milliste eelduste olemasolul ta kahju nõuda saab. Kuid EIK seisukohtadest tuleneb, et menetlus tervikuna peab olema aus ja põhjendamata kannatanu õigusi piirata ei saa. Mis tähendab seda, et kui kannatanu tsiviilõiguste maksmapanekul kriminaalmenetluses kehtivad teatud erisused, siis peavad need erisused seadusega reguleeritud olema, muul juhul ei ole võimalik tagada kannatanu kahjunõude õiglast menetlust. Nii kannatanul kui ka süüdistataval peab olema võimalus arvestada kehtestatud õigusnormis saabuvate tagajärgedega.

Kriminaalmenetlust alustab riiklikkuse ja kohustuslikkuse põhimõttest tulenevalt prokurör, arvestamata seejuures kannatanu huvidega. Kannatanul puudub õigus nõuda kriminaalmenetluse alustamist ja seda isegi toetudes võrdsuspõhiõigusele. Kriminaalmenetluse alustamata jätmisel kui ka lõpetamisel on kannatanul võimalus taotleda kriminaalmenetluse jätkamist süüdistuskohtumenetluses. Kuigi Ringkonnakohtu seisukohad on prokuratuurile selles kriminaalasjas kohustuslikud on prokuratuuril laialdane kaalutusotsustus juba alustatud menetlustoimingute tegemise (või tegemata jätmise) üle otsustamisel ning seetõttu on süüdistuskohtumenetlus piiratud võimalustega.

Kannatanu õiguste tagamisel on oluline roll kohtueelse menetleja selgituskohustusel. Kuid siinjuures on tegemist formaalse selgituskohustusega. Niisamuti ei saa eeldada uurimisasutuse ega prokuratuuri uurimisulatus tsiviilhagiga seonduvate asjaolude väljaselgitamisel. Seetõttu on oluline, et kehtestataks nõuded tsiviilhagi sisule ja vormile, millele kannatanul oleks võimalik tugineda.

Kannatanu õiguste tagamisel on väga oluline roll eeluurimiskohtunikul, kuna see on esimene instants, kus kannatanu kahjunõudele antakse esialgne õiguslik hinnang. Eeluurimiskohtunikul lasub kohustus välja selgitada, kas kohtueelses menetluses on kogutud piisavalt tõendeid tsiviilhagi sisuliseks arutamiseks, ja et kriminaalasja arutamine ei kujuneks nn sõna-sõna vastu olukord, mis võib oluliselt kahjustada peale kannatanu ka süüdistatava kaitseõigust.

Kohtumenetluses on kannatanu tsiviilhagi lahendamisel oluline roll kohtu aktiivsusel ja tulenevalt Riigikohtu juhustest tsiviilõigusliku selgitamiskohustusel. Erinevalt kriminaalasja lahendades ei kohalda kohus tsiviilhagi lahendades karistusõigust, vaid tsiviilõiguse norme, sellest tulenevalt on kriminaalasja lahendav kohus põhimõtteliselt teises olukorras kui süüüksimust lahendades. Mis tähendab seda, et kohtul tuleb ise uurimispõhimõttest tulenevalt välja selgitada tsiviilnõude alused, see peaks kompenseerima kannatanu menetlusseisundi nõrkust.

Lepitusmenetluses on kannatanul märkimisväärne osa. Kuna kahju heastamine kannatanule on lepitusmenetluse üheks eesmärgiks. Praktikas tähendab see seda, et kannatanu ei pea osalema sageli koormavas kohtumenetluses ja tekitatud kahju saab hüvitatud oluliselt kiiremini. Lihtmenetluses on kannatanul vetoõigus kokkuleppemenetluses. Kuigi kannatanu ei saa kohtulikust arutamisest osa võtta, sõltub kokkuleppemenetluse lubatavus justnimelt kannatanu nõusolekust. Teiseks, rakendub selles menetluses täielik kohtulik kontroll, millest tulenevalt saab järeldada, et kannatanu õigused kokkuleppemenetluses tagatud. Tsiviilõiguslik ammendav arutamise kohustus kohaldub kannatanu kahjunõudele sarnaselt üldmenetlusega ka lühimenetluses. Lühimenetluses on kannatu õigused tagatud läbi ulatusliku kaebeõiguse. Kannatanu tsiviilhagi saab arutusele tulla kriminaalmenetluses ainult siis, kui on kehtiv süüdistus ja seetõttu puudub kannatanul kaebeõigus üksnes juhul, kui prokurör on süüdistusest loobunud. Kaskmenetluses ei ole kannatanul kaasarääkimise õigust, kuna ta ei ole kohtumenetluse pooleks. Kuid ka see menetlusliik ei välista kannatanu õigust esitada

tsiviilhagi. Samas on vastuolu kannatanu õiguste kataloogis KrMS § 38 lg 1 p 4 ja 5, mille kohaselt on kannatanul õigus esitada tõendeid, taotlusi ja kaebusi. Kuid tulenevalt selle menetlusliigi kohaldamise eeldustest tuleb kohtunikul veenduda süüdistusaktis toodud asjaolude selguses, et otsustada käskmenetluse lubatavus.

Kannatanu aktiivne osalemine menetluses eeldab kannatanu enda initsiatiivi, samas on see prokuröri kontrolli all. Mõneti on problemaatiline kannatanu õiguste kaitse, kuna esimene instants, kes annab kannatanu tsiviilnõudele õigusliku hinnangu on eeluurimiskohtunik ja alles seejärel saavad menetluspooled esitada väiteid ja tõendeid kannatanu tsiviilnõude kohta. Eeluurimises toimuva selgituskohustuse raames tutvustatakse kannatanule tema õigusi formaalselt ja seetõttu ei pruugi kannatanu tsiviilnõue eeluurimiskohtunikuni jõudagi. Samuti puudub prokuröril igasugune võimalus kannatanut tsiviilnõude esitamisel ja esindamisel abistada. Õigusabi kättesaadavus on aga kannatanule mitmeid aspekte silmas pidades piiratud.

Eeltoodud analüüsi kokkuvõttes jõuab autor järeldusele, et kriminaalmenetluses poolte protseduurilised võimalused, nii süüdistatava kaitseõiguse tagamisel, kui kannatanu seadusega antud õiguste tagamisel oleksid võrdsemad, kui pooled saaksid tsiviilnõude küsimuses valmistuda enne kohtueelse menetluse lõppemist. Autori seisukohalt kannatanu ja kahju mõiste ei ole KrMS-s piisava selgusega reguleeritud ja seetõttu kujutab menetlusõiguse rakendamisel õiguslikku probleemi. Õigusselguse mõttes oleks vaja reguleerida kahju hüvitamise eeldused ja erisused KrMS-s, see tagaks menetluspooled suurema võrdsuse ja ka menetluspooled efektiivsema õiguste kaitse. Teisena on oluline, et kannatanul oleks tagatud toetav teenus, mis võimaldaks abi tsiviilnõude koostamisel ja tõendamisel, sest ainuüksi kannatanule menetluslike õiguste andmine ei tasakaalusta poolte protseduurilist võrdsust. Autori arvates tuleks anda kannatanule võimalus prokuröri esinduse valimiseks ning seda õiguslikult lihtsamate nõuete osas.

Victim's participation in criminal proceedings

Summary

During the last decade a discussion concerning victim's rights in the criminal proceedings has been topical. Estonia like most European Union countries gives the victim the right to file civil claims for the compensation of damage caused by criminal offence during criminal proceedings. In this master thesis the author will study how the victim can use the rights given to him/her by law while participating in criminal proceedings. The aim of the author is to ascertain whether the current regulation of the Code of Criminal Procedure (CCP) is enough to open the performance of the rights given to the victim, including the right to file a civil action, as is presumed by the legislator. While studying how and in what way the rights of the victim have been ensured during criminal proceedings. In addition, the author would like to find an answer to the question of what damage and in presence of which prerequisites the victim in criminal proceedings can demand. The author will use analytical and comparative research to prove the hypothesis of the thesis.

Chapter one will deal with the position of the victim in criminal proceedings while studying the international legal framework that handles the rights of the victim. It will also deal with the results of different researches, in which the effects of the offence to the victim have been ascertained, the expectations of the victim and the usage of the rights given during the proceedings have been mapped. In Estonia the victim has the status of a subject of a proceeding and thus the rights of the victim have to be introduced and ensured to the victim. The position of the victim can be handled dualistically; the victim participating in criminal proceedings has both passive and active opportunities. As the criminal proceedings will be held by the principle of state jurisdiction, the prosecutor is the instance initiating and directing the proceedings. Active participation in the proceedings by the victim can be seen as a so-called side prosecutor next to the prosecutor. Investigative body or Prosecutors' Office will commence criminal proceedings when the circumstances referring to a criminal offence become evident. The prosecutor cannot take into consideration the interests and preferences of the victim when commencing the proceedings.

In the following chapter the author will focus longer on the interpretation of the content of the terms victim and damage also the author will be determining the function of a civil claim. The author has brought examples from judicial practice in the chapters throughout the thesis for handling this topic. In order to achieve the aim of the thesis, the author compared the function

of a civil action to the statement of charges and to the action in civil procedure also the term damages caused by an offence in criminal procedure and the causing of damages were compared to the term damages in the law of obligations. In the same time the author also analyzed the judicial practices and the decisions of the Supreme Court. As a result of the analyze it turns out that the term damages in criminal proceedings, that the victim is able to request, does not carry similar meaning to the term damages, that is used in the law of obligations. The victim can defend his/her civil rights via filing a civil action. Content and procedural requirements for the civil action and also what can be understood as damages caused by an offence are poorly regulated in the Code of Criminal Procedure. Thus both the terms victim and damages have been interpreted differently in practice. The term damages has been defined through the term victim (CCP § 37(1)). From the standpoint of the author, defining the terms victim and damages, where the damages is the object of a civil action, solely through the definition of the victim opens an opportunity to interpret it differently regardless of the fact that the Supreme Court has given guidelines for it. Estonian criminal procedure will handle as a victim who can demand compensation for the damages made by a criminal offence, only an individual whose damages are both factually and legally related directly to the criminal offence that is the object of the criminal proceedings. The prerequisite of compensating the damages caused by a criminal offence are the victim and the connection of the victims' damages to the aim of the protected legal rights of the necessary elements of the criminal offence. It is a standpoint of the author that the legal connection of the damages to the necessary elements of the criminal offence solely through the definition of the victim is not legally clear. The judicial practice shows also that the lack of a clear regulation in that matter is a source of additional court actions. In the author's opinion the judicial practice can be seen as an important indicator for specifying the terms victim and damage and for determining the function of civil action, showing that the regulation of the code is not sufficient. It is evident from the case-laws of the European Court of Human Rights that if the national legal order gives the right to file a civil action in the framework of criminal proceedings, the country is obliged to ensure that the proceeding itself would comply with the conditions on ECHR Article 6(1). The author comes to the conclusion that the implementability of the civil rights of the victim to reimburse the damages caused by criminal offence in the criminal proceedings has been restricted by following several aspects and requirements of the CCP. Starting from who can be considered to be the victim in criminal proceedings and in the existence of which prerequisites the victim can claim compensation for damage. The author believes that for the prevention of relevant mistakes in practice, concerning compensation of the damages caused by a criminal offence, it would be legally clearer if the object of the civil action would be

specified in the Code of Criminal Procedure. The victim has to have the opportunity to take into consideration the consequences arising from the legal provisions laid down.

In the second chapter of the thesis, the author analyzes how the rights of the victim are ensured in the criminal proceedings. The author also analyzes the obligation to explain that the body conducting the pre-trial proceedings has and the role of the preliminary investigation judge in ensuring the rights of the victim and the proceeding of the civil claim of the victim in court. In addition the problem areas in the defence of civil rights of the victim are analyzed by the author. It is important to know from the standpoint of the victim how thoroughly and with what evidence the civil action has to be proven. The author comes to the conclusion that the formal introduction by the body conducting the pre-trial proceedings to the victim of the rights that the victim has is not enough from the standpoint of ensuring the rights of the victim. Similarly the scope of investigation of the investigative bodies and Prosecutors' Offices for ascertaining the circumstances related to civil action cannot be presumed. Thus it is important that requirements of which the victim would be able to base the action would be laid down for the content and form of the civil action. In the judicial proceedings the energy of the judge plays an important role in determining a civil action of the victim. That means that the court in accordance with the principle of investigation has to ascertain the basis of the civil claim, compensating so the weakness of the victims status in the proceedings. Although a conflict with the basis of the criminal procedure the adversary principle is not precluded. Active participation of the victim in the legislative proceeding presumes the initiative of the victim. The question of defence of the victim's rights is somewhat problematic, as the first instance who gives an opinion to the civil claim of the victim is the preliminary investigation judge and only after that can the parties of the proceedings present claims and evidence concerning the civil claim of the victim. In the framework of the obligation to explain that takes place in the preliminary investigation the rights of the victim are introduced to the victim formally and thus the civil claim of the victim might never reach to the preliminary investigation judge. Also, the prosecutor does not have any opportunity to help the victim in filing the civil claim and representing the victim. But the victims' access to legal aid is limited, presuming full insolvency or significant expenses for getting a representative.

In addition the author will study how the victims' rights are ensured both in conciliation procedure and in simplified proceeding. Remedying the damage caused to the victim is one aim of the simplified proceeding. The author's opinion is that in the simplified proceeding the rights of the victim are secured in every way. The victim has an active role in the simplified

proceeding. In practice it means that the damages made to the victim can be reimbursed significantly faster if the criminal proceedings would have continued in the court. The author's opinion is that the obligation to hear a matter to a sufficient extent from the civil law will apply to the claim for compensation for damage of the victim similarly to the general procedure also in the simplified proceeding. In the simplified proceedings the victim's rights are secured through a comprehensive right to file an action. Civil action of the victim can come under debate in the criminal proceeding only if there is a current charge and thus the victim has no right to file an action only in the case the prosecutor has withdrawn the charges. In the summary proceeding the victim has no right of say, as the victim is not a party in the judicial proceedings. But even that type of legislative proceedings does not exclude the right of the victim to file a civil action. In the same time there is a conflict in the catalogue of the victims rights CCP § 38 subsection (1) clauses 4) and 5) according to which the victim has the right to submit evidence, requests and complaints. But arising from the presumptions of applying this type of legislative proceedings the judge has to be convinced in the clarity of circumstances brought out in the statement of charges to decide the permissibility of summary proceeding.

Summarizing the previous analysis the author comes to the conclusion that the procedural possibilities of the parties in the criminal procedure, both in ensuring the right of defence of the accused as well as in ensuring the rights given by the law to the victim would be more equal if the parties could prepare in the civil action question before the pre-trial proceedings end. From the standpoint of the author, the terms victim and damages are not regulated in the Code of Criminal Procedure with enough clarity and thus it constitutes a legal problem applying the procedural law. In the sense of legal clarity it would be necessary to regulate the differences in the Code of Criminal Procedure that would ensure a greater equality between the parties of the proceedings and also the legality of the actions of the body conducting proceedings, which would also ensure a more effective defence of the rights of the parties of the proceedings. Secondly, it is important from the standpoint of the author that a supporting service would be ensured to the victim that would enable help in preparing and proving a civil claim, because giving the victim only the legislative proceeding rights does not balance the procedural rights of the parties. In the author's opinion, the victim when filing a civil action should be given a possibility to choose prosecutors representation and that in the legally simpler cases.

Kasutatud kirjandus

1. A. Grotian. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6 Õigus asja õiglasele arutamisele. Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/?id=531> (06.05.2013).
2. A. Sanders Ein faires Verfahren für den Beschuldigten. Strafjustiz im Spannungsfeld von Effizienz und Fairness. Konvergente und divergente Entwicklungen im Strafprozessrecht. Berlin: Duncker& Humblot, 2004 (viidatud: E. Kergandberg...jt. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt. Tallinn: Juura 2008, lk 255).
3. A. Ashworth. The Criminal Process : An Evaluative Study. Oxford: Clarendon Press, 1995.
4. Compensation to crime victims - Spain. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_spa_en.htm (06.05.2013).
5. Criminal proceedings in Portugal. Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_por_et.htm (06.05.2013).
6. European Commission, Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime. 18.5.2011, COM(2011) 275 final, 2011/0129 (COD). Arvutivõrgus: http://ec.europa.eu/justice/policies/criminal/victims/docs/com_2011_275_en.pdf (06.05.2013).
7. E. Kergandberg, P. Pikamäe. Kriminaalmenetlusseadustik kommenteeritud väljaanne, Tallinn: Juura 2012.
8. E. Kergandberg. Kokkuleplus Saksa ja Eesti kriminaalhoolekandes. Juridica 1997/VIII, lk 386-399.
9. E.C. Blondel. Victims' Rights in an Adversary System. – Duke Law Journal, 2008, Vol 58, No 2.
10. E. Kergandberg. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Tartu 1996.
11. E. Kergandberg, A. Kangus, S. Lind, K. Saaremäel-Stoilov, V. Saaremets. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt. Tallinn: Juura 2008.
12. E. Kergandberg. P. Pikamäe. Eesti uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu lähtekohad. Juridica 2000/IX, lk 555-563.

13. E. Kergandberg. Kas kriminaalmenetlusega saab tekitada kahju? Kui saab, siis mis Eesti Vabariigis pärast seda juhtuda võib? *Juridica* 2011/VIII, lk 629-633.
14. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Kannatanud ja tunnistajad süüteomenetluses. Uuring, 2012.
Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=56671/Kannatanud+ja+tunnistajad+s%FC%FCteomenetluses.pdf> (06.05.2013).
15. I. Kull, M. Käerdi, V. Kõve. Võlaõigus I Üldosa, Tallinn: Juura 2004.
16. J. McBride, Human rights and criminal procedure, Council of Europe 2009.
17. J. Pradel. Mõned tähelepanekud Eesti kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu kohta. *Juridica* 2000/IX.
18. J. Saar, Õiguskultuur ja kuritegevuse kontroll. *Juridica* 2013 /I, lk 56-66.
19. J. Sarv. Haginõuded kriminaalmenetluses. *Juridica* 2011/V, lk 365-374.
20. J. Sarv. Mittekariistusõiguslike nõuete lahendamine süüteomenetlustes. Ettekanne arvutivõrgus: www.iuridicum.ee/public/files/30paevad/30Sarv.rtf? (06.05.2013).
21. Sarv. Tsiviilhagi menetlemine kriminaalmenetluses-aeg tsiviliseeruda. Kohtute aastaraamat 2009. Tallinn, 2010, lk 118-132. Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/998/Kohtute_aastaraamat_2009.pdf (06.05.2013).
22. J. Sootak. P. Pikamäe. Karistusseadustik kommenteeritud väljaanne. Juura 2002
23. J. W. Stickels. The Victim Satisfaction Model of the Criminal Justice System.– *Journal of Criminology and Criminal Justice Research & Education*, 2008, Vol 2, No1; arvutivõrgus: <http://www.scientificjournals.org/journals2008/articles/1370.pdf> (06.05.2013).
24. Karistusseadustiku, kriminaalmenetluse seadustiku ja ohvriabi seaduse muutmise seaduse eelnõu (939 SE I) Arvutivõrgus: http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain2&content_type=text/html&page=mgetdoc&itemid=061660010, (06.05.2013).
25. Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu. Justiitsministeerium analüüs. Tallinn 2010. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=52673/Lepitusmenetluse+rakendamine.+Justiitsministeerium%2C+kriminaalpolitiika+osakond%2C+2010.pdf> (06.05.2013).
26. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (SE 599). Arvutivõrgus: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=003674541&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11> (06.05.2013).

27. Kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu, SE 599 II. Arvutivõrgus: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=003674541&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11> (06.05.2013).
28. M. Heger. Võistlevad ja inkvisitsioonilised elemendid Euroopa Liidu liikmesriikide kriminaalmenetluse seadustikes – väljakutse kriminaalmenetlusõiguse euroopastumise jaoks. *Juridica* 2013/ I, tõlkinud E. Hirsnik, lk 41-46.
29. M. Luts. Lünga vastu tõlgendamise või analoogiaga? (Diskussioonist juriidilise meetodiõpetuses) *Juridica* 2004/ III, lk 348-352.
30. M. Sillaots. E. Kergandberg. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006.
31. M. Vutt. Kahju hüvitamise normide kohaldamine kriminaalasja lahendavas kohtus. Riigikohus 2008, Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/781/KahjuHyvitamineKaristusõiguses.pdf> (06.05.2013).
32. R. Alexy. Põhiõigused Eesti põhiseaduses, *Juridica* erinumber/2001, lk 5-96.
33. R. Bahrenberg. Diskussionbericht über die III Arbeitssitzung. Strafjustiz im Spannungsfeld von Effizienz und Fairness. Konvergente und divergente Entwicklungen im Strafprozessrecht. Berlin. 2004, lk 279 (viidatud: E. Kergandberg...jt. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt. Tallinn: Juura 2008, lk 255).
34. Riigikohtu esimehe ettekanne Riigikogu 2008. aasta kevadistungjärgul. Kättesaadav: http://www.riigikohus.ee/vfs/729/Ettekanne_RK08_Mart_Rask.pdf (06.05.2013).
35. Riigikogu 09.06.2010. otsus (757 OE I) „Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018“ heakskiitmine.
36. Sotsiaalministeeriumi soolise võrdõiguslikkuse osakonna koostatud oluliste mõistete käsiraamatus 2012, Sotsiaalministeerium. Arvutivõrgus: <http://gender.sm.ee/index.php?097943160> (06.05.2013).
37. T. Tampuu. Tsiviilhagi kriminaalmenetluses. *Juridica* 1996/I, lk 7-14.
38. U. Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Juridicum 2003.
39. United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention. Handbook on Justice for Victims 1999. Arvutivõrgus: <http://www.uncjin.org/Standards/9857854.pdf> (06.05.2013).

Kasutatud õigusaktid

40. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. - RT II, 2010, 14, 54.
41. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II, 1996, 11, 34.
42. Council of Europe, Committee of Ministers Resolution (77) 27 on the Compensation of Victims of Crimes. Arvutivõrgus: andmebaasis <https://wcd.coe.int>.
43. Euroopa Liidu Nõukogu raamotsus 15. märts 2001 ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses (2001/220/JSK). - Euroopa Ühenduse Teataja L 82/1, 22-03.2001.
44. Euroopa Liidu Nõukogu direktiiv 2004/80/EÜ, 29. 04. 2004. Kuriteoohvritele hüvitise maksmise kohta.
45. Karistusseadustik. – RT I 2001, 61, 364...RT I, 17.04.2013, 8.
46. Kriminaalmenetluse seadustik - RT I 2003, 27, 166...RT I, 22.03.2013, 17.
47. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970689> (06.05.2013).
48. Recommendation No. R (85) 11 on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure, adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985. Arvutivõrgus: andmebaasis <https://wcd.coe.int>.
49. Recommendation Rec(2000)19 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecution in the criminal justice system. Arvutivõrgus: andmebaasis <https://wcd.coe.int>.
50. Riigi õigusabi seadus - RT I 2004, 56, 403; RT I, 22.03.2013, 14.
51. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. - RT I 2005, 26, 197... RT I, 05.04.2013, 5.
52. UN Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. Arvutivõrgus: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm> (06.05.2013).
53. Vägivallakuritegude ohvritele hüvitise maksmise Euroopa konventsioon. - RT II 2005, 32, 109.
54. Väärteomenetluse seadustik. – RT I 2002, 50, 313... RT I, 22.03.2013, 21.

Kasutatud Eesti kohtute lahendid

55. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi täiskogu 18. 01. 2001 otsus asjas nr 3-2-1-144-00.
56. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 21.01.2002 otsus asjas 3-1-1-125-01.
57. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 01.04.2004 otsus asjas nr 3-1-1-16-04.

58. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 6.06.2005 otsus nr asjas 3-1-1-56-05.
59. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 15. 03.2006 määrus asjas nr 3-1-1-18-06.
60. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 03.04.2006 määrus asjas nr 3-1-1-1-06.
61. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi 31.01.2007 otsus asjas nr 3-4-1-14-06.
62. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 28.01.2008 otsus asjas nr 3-1-1-6-07.
63. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 28.01.2008 otsus asjas nr 3-1-1-60-07.
64. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi täiskogu 18.06.2008 otsus asjas nr 3-2-1-45-08.
65. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 23.09.2008 määrus asjas nr 3-1-1-41-08.
66. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 22.06.2009 määrus asjas nr 3-1-1-47-09.
67. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 02.10.2009 otsus asjas nr 3-1-1-73-09.
68. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 10.11.2009 otsus asjas nr 3-1-1-87-09.
69. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 28.01.2010 otsus asjas nr 3-1-1-79-09.
70. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 14.04.2010 otsus asjas nr 3-1-1-3-10.
71. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 23.02.2011 otsus asjas nr 3-1-1-105-10.
72. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 23.03.2011 otsus asjas nr 3-1-1-6-11.
73. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 11.04.2011 määrus asjas nr 3-1-1-97-10.
74. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 11.04.2011 määrus asjas nr 3-1-1-11-07.
75. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 14.12.2011 otsus asjas nr 3-1-1-89-11.
76. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 13.06.2012 otsus asjas nr 3-1-1-69-12.
77. Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 19.10.2012 otsus asjas nr 3-1-1-83-12.
78. Tallinna Ringkonnakohtu 07.04.2011 otsus asjas nr 1-11-846.
79. Tallinna Ringkonnakohtu 14.09.2011 otsus asjas nr 1-11-2359.
80. Tartu Ringkonnakohtu 07.12.2011 otsus asjas nr 1-11-4083.
81. Tartu Ringkonnakohtu 4.06.2012 määrus asjas nr 1-12-4713.
82. Tallinna Ringkonnakohtu 05.09.2012 otsus asjas nr 1-11-14416.

Kasutatud Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendid

83. Euroopa Inimõiguste Kohtu 27.10.1993 otsus 14448/88 Dombo Beheer B.V. vs Holland.

84. Euroopa Inimõiguste Kohtu 12.02.2004 otsus 47287/99 Perez vs Prantsusmaa.
85. Euroopa Inimõiguste Kohtu 27.06.2008 otsus 34499/06 Perić vs Horvaatia.
86. Euroopa Inimõiguste Kohtu 22.01.2009 otsus 23057/03 Dinchev vs Bulgaaria.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mare Nappir

Mina _____

(autori nimi)

28.06.1970

(sünnikuupäev: _____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kannatanu osalemine kriminaalmenetluses

_____
(lõputöö pealkiri)

professor Jüri Saar

mille juhendaja on _____,

(juhendaja nimi)

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

06.05.2013

Tallinnas, _____ *(kuupäev)*